

İzmir Demokrasi Üniversitesi Adına Sahibi

Prof. Dr. Bedriye TUNÇSİPER

İzmir Demokrasi Üniversitesi Rektörü

Editör - Editör Yardımcısı

Prof. Dr. Cevdet Alptekin KAYALI – İzmir Demokrasi Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Filiz YÜKSEL - Dumlupınar Üniversitesi

Alan Editörleri

Doç. Dr. Ferhat TOPBAŞ – İzmir Demokrasi Üniversitesi

Doç. Dr. Musa GÖK – İzmir Demokrasi Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Dilek KARAMAN – İzmir Demokrasi Üniversitesi

Yayın Kurulu Sekreterleri

Arş. Gör. Oğuzcan AKDEMİR – İzmir Demokrasi Üniversitesi

Elif Sena SÜT– İzmir Demokrasi Üniversitesi

“IDUSOS” dergisi elektronik ortamda ve ulusal standartlarda yayın yapan, Türkçe ve İngilizce çalışmalara yer veren hakemli bir dergi Haziran ve Aralık olmak üzere yılda iki kez yayınlanmaktadır. Dergide yayınlanan yazıların içerikleriyle ilgili olarak tüm sorumluluk yazara/yazarlara aittir.

BUSAYIDA GÖREVALAN HAKEMLER

Prof. Dr. Mevlüt ÇELEBİ – Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa TURAN – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Nilgün KUTAY – Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof. Dr. Türker SUSMUŞ – Ege Üniversitesi

Doç. Dr. Mine AKKAN – Dokuz Eylül Üniversitesi

Doç. Dr. Mustafa Gerşil – Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Doç. Dr. Serdar KURT – Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Doç. Dr. Volkan ALPTEKİN – İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Doç. Dr. Zümrüt SATI – İstanbul Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Bengül KAVLAK – İzmir Demokrasi Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Emre CUMALIOĞLU – Yaşar Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Esin ÇAMLİBEL – Dokuz Eylül Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

1. İçindekiler i

2. Başlarken ii

Öğr. Gör. Irmak KARABULUT, Prof. Dr. Bayram BAYRAMDAR

TÜRKİYE MİLLİ BANKASI İLE TÜRK HÜKÛMETİ ARASINDA OSMANLI BORÇLARINA İLİŞKİN BİR ANLAŞMAZLIK: REŞADİYE GEMİSİ MESELESİ

A DISPUTE ABOUT OTTOMAN DEBTS BETWEEN NATIONAL BANK OF TURKEY AND TURKISH GOVERNMENT: RESHADIEH SHIP PROBLEM 1

Doç. Dr. Kadir DABBAĞOĞLU, Dr. Öğr. Üyesi Günay Deniz DURSUN

BÜYÜK VE ORTA BOY İŞLETMELER İÇİN FİNANSAL RAPORLAMA STANDARDI (BOBİ FRİ) VE VERGİ USUL KANUNU (VUK) KAPSAMINDA TİCARİ MAL MALİYETİ

MERCHANDISE COST WITHIN FINANCIAL REPORTING STANDARD FOR LARGE AND MEDIUM-SIZED ENTITIES (FRS FOR LMES) AND TAX PROCEDURE LAW (TPL) 31

Derya Uçar TOKSÖZ

EVLİLİK BİRLİĞİNİN TEMELİNDEN SARSILMASI HALİNİN BİR GÖRÜNÜM BİÇİMİ OLAN ANLAŞMALI BOŞANMA İMKÂNININ TÜRK HUKUKU ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

CONSIDERATION OF CONSENSUAL DIVORCE WHICH IS A SHAPE BREAKDOWN OF MARRIAGE WITHIN THE SCOPE OF TURKISH LAW 44

Nuray TÜLEK

TASARRUFUN İPTALİ DAVASINDA ÜÇÜNCÜ KİŞİ

THIRD PARTY IN REVOCATORY ACTION 63

Doç. Dr. Hüseyin AVUNDUK, Aybüke AVKAR

KARIŞIM DENEY TASARIMI VE MATBAA MÜREKKEBİ İMALATINDA KULLANIMI

MIXED EXPERIMENT DESIGN AND USE IN THE PRODUCTION OF PRINTING INK 92

Doç. Dr. Ferhat TOPBAŞ, Ebru UNAT

GELİR VE TÜKETİM İLİŞKİSİNİN İSTİKRARI: HARCAMA GRUPLARINA VE ZAMANA GÖRE KANTİL REGRESYON MODELDEN KANITLAR

THE STABILITY OF THE INCOME AND CONSUMPTION RELATIONSHIP: EVIDENCE FROM THE QUANTILE REGRESSION MODEL ACCORDING TO EXPENDITURE GROUPS AND TIME 103

Başlarken,

İzmir Demokrasi Üniversitesi olarak sosyal bilimler alanında yayın yapacak olan IDUSOS adlı dergimizle yayın hayatına başlıyoruz. İlk sayısını (Haziran 2018) sizlerle paylaşmanın mutluluğunu ve heyecanını yaşıyoruz. İnternet ortamında açık erişim olanağı veren, IDUSOS dergisi elektronik ortamda, ulusal ve uluslararası standartlarda yayın yapan, Türkçe ve İngilizce çalışmalara yer veren, hakemli bir dergi olup, yılda Haziran ve Aralık ayları olmak üzere iki kez yayınlamasını hedeflemekteyiz.

20 Ağustos 2016 tarihinde kurulan İzmir Demokrasi Üniversitesi, 2017-2018 eğitim-öğretim döneminde lisans ve yüksek lisans eğitimine başlamıştır. 2018-2019 eğitim-öğretim döneminde ise, mevcut lisans ve yüksek lisans programlarına ek yeni fakülteler, bölümler ve doktora programlarına da öğrenci alınacaktır. İzmir Demokrasi Üniversitesi olarak geçen çok kısa zaman diliminde akademik olarak hızlı bir büyüme sağlanmıştır. Bu akademik büyümeyi planlı ve sağlam bilimsel temellere oturtmayı kendisine görev edinmiştir. Akademik büyüme açısından üniversitelerin olmazsa olmazı enstitülerdir.

Yayın hayatına başlayan IDUSOS dergimiz Sosyal Bilimler enstitümüzdeki programlar ve gelecekteki büyüme hedeflerimizi göz önüne alarak geniş bir bilimsel yelpazeyi kapsamaktadır. Dergimizde işletme, iktisat, hukuk, maliye, muhasebe, vergi uygulamaları, finans, siyaset bilimi ve kamu yönetimi, uluslararası ilişkiler, psikoloji, lojistik, tarih, edebiyat, yabancı diller, arkeoloji, ölçme ve değerlendirme ile ilişkili (disiplinlerarası dahil) çalışmalar kabul edilmektedir.

Bir yıl gibi kısa bir zaman süresinde hem enstitü kurulması hem de akademik dergilerin çıkarılması kuşkusuz planlı ve özverili bir çalışmanın neticesidir.

Bu yüzden dergilerimizin yayın kurulları, danışma kurulu üyeleri ve hakemlerinin bu süreçteki katkıları büyüktür. Katkılarından dolayı teşekkür ederiz.

Aynı zamanda, bir derginin talep görmesi ve akademik çevrelerde kabul görmesinin temelinde içeriğini oluşturan makaleler yer almaktadır. Kısaca bir dergi özellikli yapan içindeki makalelerdir. Hedefimiz IDUSOS'in gelecekte özellikli bir dergi konumuna gelmesidir.

Değerli çalışmalarını dergimize gönderen yazarlarımıza teşekkür eder, dergilerimizin bilim hayatına katkısı olmasını dilerim.

Prof.Dr. Bedriye TUNÇSİPER
İzmir Demokrasi Üniversitesi Rektörü

TÜRKİYE MİLLİ BANKASI İLE TÜRK HÜKÜMETİ ARASINDA OSMANLI
BORÇLARINA İLİŞKİN BİR ANLAŞMAZLIK: REŞADİYE GEMİSİ MESELESİ

A DISPUTE ABOUT OTTOMAN DEBTS BETWEEN NATIONAL BANK OF
TURKEY AND TURKISH GOVERNMENT: RESHADIEH SHIP PROBLEM

Öğr. Gör. Irmak Karabulut¹

Prof. Dr. Bayram Bayraktar²

Özet

Birinci Dünya Savaşına giden süreçte, bölgesel rakipleri Yunanistan ve Rusya'ya karşı donanmasını güçlendirme adına çalışan Osmanlı Devleti, 1911 Haziran'ında Reşadiye gemisinin yapımı için İngiliz inşaat grubu olan Armstrong-Vickers ve Brown ile anlaşma imzalayacaktı. Geminin finansmanı içinse bir İngiliz bankası olan Türkiye Milli Bankası ile anlaşılacak ve 1911'den 1916'ya kadar Bankaya ödenmek üzere hazine tahvilleri çıkartılacaktı. Böyle bir süreçte Reşadiye gemisine 1914 yazında el koyulması, sadece Osmanlı Donanmasına büyük bir darbe indirmekle kalmayacak aynı zamanda inşaat grubu, Banka, Türk Hükümeti ve İngiliz Hükümeti arasında uzun süre devam edecek anlaşmazlıkların da başlangıcı olacaktı.

Konuya ilişkin ilk anlaşmazlık hazine tahvillerini alanların akıbeti olurken ikinci anlaşmazlık geminin teslimindeki gecikme dolayısıyla Türk Hükümetinin direktifi üzerine, Banka ile yapılan finans anlaşması uyarınca inşaat grubuna ödenmeyerek Türkiye Milli Bankası nezdinde alıkoyulan son taksitin akıbeti olacaktır. Paranın Bankaya mı, İngiliz Hükümetine mi yoksa Türk Hükümetine mi ait olduğu ve hangi para birimi ile ödeneceği meselesi tarafları uzun süre meşgul edecekti. İlk sorun Lozan Antlaşması ile çözüme kavuşurken ikinci sorununun çözümü için 1930'ları beklemek gerekecekti.

Bu çalışma Osmanlı'dan Cumhuriyet'e miras kalan sorunlardan çok küçük bir kalemi oluşturan söz konusu borcun bile Türkiye'yi ne denli uğraştırdığını görmek açısından örnek teşkil etmektedir. Reşadiye gemisine el koyulmasını takip eden süreçteki mali sorunları ortaya koymayı amaçlayan söz konusu çalışmanın başlıca kaynaklarını İngiliz Ulusal Arşivi, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Başbakanlık Osmanlı Arşivi evrakları ve konuya ilişkin yayınlar oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Milli Bankası, Reşadiye, Hazine Tahvilleri, Lozan Antlaşması.

Abstract

Within the period of the First World War, the Ottoman Empire working for strengthening its navy against its regional rivals Greece and Russia would enter into an agreement with English

¹Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi.

Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi (irmakarabulut@gmail.com).

²Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü (bayram_bayraktar@hotmail.com)

*Bu makale, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Doktora öğrencisi Irmak Karabulut tarafından Prof. Dr. Bayram Bayraktar danışmanlığında yürütülmekte olan "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye Milli Bankası: Bir Toplum Dönüşürme Aygıtı" isimli doktora tezinden türetilmiştir.

building group Armstrong-Vickers and Brown for the construction of Ship Reshadieh on June, 1911. An agreement would be made with an English bank, National Bank of Turkey for the financing of the ship, and treasury bonds would be issued for being paid to the Bank from 1911 to 1916. Confiscation to Reshadieh ship in the summer of 1914 would not only deal big blow to the Ottoman Navy but also it would become the beginning of disputes to continue long time between the building group, the Bank, Turkish Government and English Government.

The first dispute on this matter would be the fate of ones taking treasury bonds and the second dispute would be the fate of last instalment retained at National Bank of Turkey without being paid to the building group in accordance with the finance agreement made with the Bank upon the directive of Turkish Government because of the delay in ship delivery. The problem about Money Belongs to Whom? To The Bank, English Government or Turkish Government and about money would be paid in which currency would occupy the parties long time. While the first problem would be solved with Lausanne, it would need to wait 1930s for the second problem's solution.

This study sets an example for understanding how the said debt forming so little item of problems passing from Ottoman to Republic troubled Turkey. The references of the said study aiming at revealing the financial problems within the period following the confiscation to Reshadieh ship compose of English National Archives, Republic Archives of the Prime Ministry, Ottoman Archives documents of the Prime Ministry and the publications about the subject.

Key words: National Bank of Turkey, Reshadieh, Treasury Bonds, Treaty of Lausanne.

1.GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşına giden süreçte dünya hızlı bir silahlanma yarışına şahit olmuştu. Bu silahlanma yarışı kendisini denizlerde de hissettirmekteydi. Almanya ve İngiltere başta olmak üzere büyük devletler, bütçelerinin önemli bir kısmını donanma inşa programlarına ayırmaktaydılar. İlk olarak Almanya ve İngiltere arasında başlayan deniz silahlanma yarışına 1910'ların başından itibaren bölgesel güçler de dâhil olmuştu. Osmanlı İmparatorluğu ile Yunanistan arasında da benzer bir yarış söz konusuydu (Gülboy, 2002, ss. 120-127). Osmanlı Devleti, Ege'de Yunanistan'a, Karadeniz'de de Rusya'ya karşı önlem alabilmek için donanmasını güçlendirme çabalarına girişmişti. Meşrutiyet'in ilanı sonrası 19 Temmuz 1909'da Donanma Cemiyeti kurulacak, donanma ile ilgili kapsamlı bir program hazırlanacak ve Cemiyet, halktan topladığı yardımlarla gemi alma işine girişecekti (Özçelik, 2000, s. 141, 148-160).

1909 ertesini Osmanlı donanmasının modernleştirilmesi ile ilgili çalışmalara bu şekilde hız verildi. Çeşitli gemilerin, zırhlıların ve vapurların satın alınmasının yanı sıra donanmanın ıslahı için İngiltere'den yardım alınmasına karar verildi. Bu süreçte İngiltere'den gelen Gamble,

TÜRKİYE MİLLİ BANKASI İLE TÜRK HÜKÜMETİ ARASINDA OSMANLI BORÇLARINA İLİŞKİN BİR ANLAŞMAZLIK: REŞADİYE GEMİSİ MESELESİ

Williams, Limpus gibi isimlerin Donanma Misyonu ile birlikte Osmanlı'da hizmet verdiği görülecekti (Rooney, 1998, ss.1-29).

2. TÜRKİYE MİLLİ BANKASI'NIN REŞADİYE GEMİSİNİN ALINMASINI FİNANSE ETMESİ

Çeşitli gemileri, kruvazörleri ve zırhlıları donanmasına katan Osmanlı Devleti bir sonraki adım olarak yeni ve çok daha hızlı bir gemi sınıfı olan “dretnot” satın almaya girişti. Yunanistan, Nisan 1911’de Doğu Akdeniz’in en kuvvetli gemisi durumundaki Averoff’u donanmasına katmıştı (Gülboy, 2002, s.124). Bunun üzerine Türkiye de dretnot alım sürecini başlattı.

Bu şekilde 14 Haziran 1911 tarihinde Osmanlı Hükümeti, üç şirketten oluşan bir İngiliz gemi inşaat firması olan Armstrong Whithworth, Vickers Limited ve John Brown ile İngiltere’de bir savaş gemisinin yapılması konusunda anlaşmaya vardı. Maliye Bakanı ile müteahhit grup arasında geminin inşasına ait anlaşma imzalandı. Geminin inşası ile silahlandırılması için kabul edilen ücret 1,796,500 Sterlin idi.

Tablo-1: Reşadiye Gemisinin ödeme yöntemi:

Geçici inşa sözleşmesi imzalandığında	£ 179,650
3 ay sonra	£ 179,650
9 ay sonra	£ 179,650
12 ay sonra	£ 359,300
14 ay sonra	£ 179,650
16 ay sonra	£ 179,650
20 ay sonra	£ 359,300
22 ay sonra	£ 179,650
Toplam	£ 1,796,500

Finansal şartlara ilişkin metodu içeren detaylar yapılan finans anlaşması ile düzenlenecekti (Public Record Office [PRO], Treasury [T], 160/105/7).

Geminin finansmanı için Türkiye Milli Bankası ile anlaşılacaktı. Türkiye Milli Bankası (TMB), İstanbul merkezli olarak kurulmuş, 1909-1931 yılları arasında faaliyet göstermiş bir İngiliz bankası idi. Kuruluşundan 1919’a kadar bankanın hisselerinin % 96’sı Ernest Cassel, Revelstoke ve Aleksander Henderson’un (Farindon) elinde olduğu bilinmektedir (Conlin, 2016, s.530). Bankanın genel müdürlüğünü Babington Smith yapmıştır. Banka hissesinin % 96’sı 1919’da British Trade Corporation tarafından satın alınmış ve bu tarihten sonra banka genel müdürlüğü A.G.M. Dickson tarafından yürütülmüştür (Jones, 1993, s.227).

TÜRKİYE MİLLİ BANKASI İLE TÜRK HÜKÜMETİ ARASINDA OSMANLI BORÇLARINA İLİŞKİN BİR ANLAŞMAZLIK: REŞADİYE GEMİSİ MESELESİ

Bu süreçte Osmanlı'daki yabancı bankaların genel itibarıyla üç tarzda faaliyet göstermeleri söz konusuydu. Devlete borç vermek; diğer yabancılarla ortak olarak yabancı şirketler yaratmak; kendi uluslarına ait endüstri şirketlerine destek vermek için finans grupları kurmak (Geyikdağı, 2008, s.157). TMB'nin da faaliyetleri bu doğrultuda olmuştu. 1912 yılında Osmanlı Devletine Selanik Bankası ile ortaklaşa 1,500,000 sterlin değerinde bir avans vermişti (Kocatürk, 2011, s. 506). 1909 yılında İstanbul Belediye kredisini, 1912 yılında Bağdat Belediye kredisini üstlenmişti. 1911 yılında Samsun-Trabzon liman inşasını ve aynı yıl Mezopotamya sulama imtiyazının finansmanını üstlenmesi söz konusu olmuştu. İlâveten İzmit bölgesinde havuz inşa etmeyi amaçlayan İngiliz Armstrong ve Vickers Şirketi ile Osmanlı Hükümetinden oluşan bir grup tarafından kurulan Müşterekülmenfaa Doklar ve Tersaneler ve İnşaat-ı Bahriye Şirket-i Osmaniyesi / Imperial Ottoman Docks, Arsenals and Naval Constructions Company'nin %5,5 faizli tahvil satım işini üstlenmişti. TMB, 1912 yılında ise Osmanlı Devleti'nden petrol arama imtiyazı almayı hedefleyen Deutsche Bank ve Royal-Dutch Shell ile birlikte Türkiye Petrol Şirketi/ Turkish Petroleum Company'nin kuruluşunda yer almıştı (Kent, 1975, ss. 381-388). TMB'nin başlıca girişimleri sayıldığı şekildedir. Görüldüğü gibi 1909-1913 yılları bankanın faal olduğu yıllardır. Bu dönemde üstlendiği işlerden biri de bu şekilde Reşadiye gemisinin finansmanı olacaktır.

Türkiye Milli Bankası ile yapılan finans anlaşması 5/18 Temmuz 1327/1911 tarihliydi. İngiliz Ulusal Arşivinden elde ettiğimiz anlaşmanın girişinde Osmanlı Bahriye Nazırı ile inşaat firması arasındaki ilk anlaşmada kabul edilen ödeme koşulları, yani 1,796,500 Sterlin/1,976,150 Türk lirasının³ ödenmesi planlanmaktaydı. İlâveten inşaat firmasının Türk hazinesi tarafından yapılacak finansal düzenlemeleri yürütmeyi kolaylaştıracak düzenlemelere yardımcı olmak için hazır olduğu; Türkiye Milli Bankası'nın hem Türk Hükümetiyle hem de müteahhit grupla dostane ilişkiler kurmaya, arabuluculuğa hazır olduğu; bu anlaşmanın Osmanlı Devletini temsil eden Osmanlı Maliye Nazırı, Türkiye Milli Bankasını temsil eden Ahmed Cemal Bey ile Babington Smith ve Armstrong, Vickers ve Brown isimli müteahhit firma olmak üzere üç tarafının olduğu belirtiliyordu.

Temmuz 1911'deki bu anlaşma ile Türkiye Milli Bankası, Türk Hükümeti ve inşaat grubu, yukarıdaki tabloda gösterilen şekilde, nakit ödeme yerine ödemenin hazine tahvili çıkartılması yöntemi ile yapılması konusunda anlaşmaya vardı. Anlaşmanın birinci maddesine göre yapım sözleşmesinin şartlarına uygun olarak 1,796,500 Sterlin miktarındaki tutardan 86,666 Sterlin

³Savaş öncesi dönemde değişmeyen bir şekilde 110 TL 100 Sterline eşitti.

TÜRKİYE MİLLİ BANKASI İLE TÜRK HÜKÜMETİ ARASINDA OSMANLI BORÇLARINA İLİŞKİN BİR ANLAŞMAZLIK: REŞADİYE GEMİSİ MESELESİ

miktarındaki kısım Osmanlı Maliye Nazırı tarafından sözleşmesinin imzalanmasını takip eden 24 saat içerisinde müteahhit şirket hesabına Türkiye Milli Bankasına nakden ödenecekti. Yine anaparası ihraçlarından itibaren yıllık yüzde 5 faiz getirecek olan ve Eylül 1911'den Haziran 1916'ya kadar üç ayda bir olmak üzere çeşitli tarihlerde vadesi gelen hazine tahvillerini inşaat şirketi hesabına Türkiye Milli Bankasına ödeyecekti. Anlaşma metninde Osmanlı Maliye Nazırı tarafından açıkça ortaya koyulduğu üzere hazine tahvil ve bonoları Osmanlı Hükümeti'nin başkaca onayına gerek duyulmaksızın hamiline teslim usulüyle devredilebilir nitelikteydi.

Tahvillerin nominal değeri⁴ 1,617,806 Sterlin/ 1,779,586 TL idi. İlâveten 250,248 Sterlin/275,273 TL'lik kupon vardı.

Finans anlaşmasının ikinci maddesine göre Türkiye Milli Bankası'nın anlaşmanın dördüncü maddesinin ikinci paragrafında belirtilen tebliğ usullerini yerine getirmesinin ardından bonolardan ya da hazine tahvillerinden biri belirlenen tarihte ödenmediği takdirde, tarafların açıkça mutabık olduğu ve Maliye Nezareti'nin kabul ettiği üzere usulü dairesinde yapılacak bir protesto ile, bütün alıkoyma haklarının ve nihayet ihtiyati tedbirlerin veya Osmanlı Usul Hukuku'nca öngörülen icranın nihai olarak uygulanmasına hâlel getirmeksizin, Türk Hükümeti ödeme vadesinin ertelenmesinden doğan haklarından mahrum bırakılabilir ve hazine tahvillerine ait bütün anapara defaten ödenirdi. Bu şekilde Osmanlı Hükümeti geçerliliğini yitiren bonolarda belirtilen faiz yerine hukuki oranlara göre belirlenen faizlere tabi olurdu.

Anlaşmanın üçüncü maddesine göre tarafların kabul ettiği üzere birinci maddede Maliye Nezareti tarafından çıkarılan hazine tahvillerinin hamiline serbestçe ödenebileceği ve teslim usulüyle devredilebilir olduğu açıkça belirtilmiş olmasına rağmen inşaat grubu, Türkiye Milli Bankası'nı istisna tutarak, tahvillerin iskonto edilmemesinde şahsi zorunluluk öngörmektedir. Bunu takiben anlaşma, adı geçen Bankayı geçerli anlaşmanın birinci maddesi uyarınca Maliye Nezareti tarafından gönderilecek tahvilleri alı koymaya yetkilendirmiştir.

Banka kendi şahsında, tahvillerin iskonto edilmesi konusunda bütün olarak değerlendirilmesi zorunluluğunu öngörür. Banka, tahvilleri elinde tutma ya da kendi rızasınca kendi seçeceği şahıslara serbest devir ve teslim hakkını saklı tutar. Devralan şahıslar aynı serbest devir ve teslim hakkını iradelerince kullanabilir.

Banka, hakem kararları ile tazmininde kusurlu bulunarak ödemek durumunda kalabilecekleri tüm miktarın inşaat grubu tarafından geri ödenmesini Türk Hükümeti'ne garanti etme

⁴Nominal, itibârî değer, gerçekte öyle olmadığı halde öyle sayılan değerdir.

TÜRKİYE MİLLİ BANKASI İLE TÜRK HÜKÜMETİ ARASINDA OSMANLI BORÇLARINA İLİŞKİN BİR ANLAŞMAZLIK: REŞADİYE GEMİSİ MESELESİ

zorunluluğunu öngörür. Bu garanti ise, yalnızca geri ödemeyi emreden kararın alınmasına neden olan anlaşmazlığın gerçekleştiği tarihe kadar grubun, dokunma hakkına sahip olmayacağı nihai toplamın tutarı kadar olacaktır.

İnşaat grubunun çeşitli tarihlerde teslim aldığı tüm meblağı nihai olarak geri ödemek adına Türk Hükümeti tarafından kabul edilecek bir garantiyi, grup kesin bir sözleşme ile sağlamak zorundadır. Bahsi geçen miktardan ne Bankaya; ne de herhangi bir taahhüt yükümlülüğü ya da Türk Hükümetine karşı başkaca bir yükümlülüğü olmayan, yalnızca tahvillerdeki ve kuponlardaki miktarın alacaklıları konumunu koruyacak hazine tahvili hamillerine bir yükümlülük ya da hak düşmeyecektir.

Finans anlaşmasının dördüncü maddesine göre Banka tarafından öngörülen yukarıda bahsi geçen garantiden doğan zorunlulukların nihai olarak yerine getirileceği düşüncesiyle Maliye Nezareti, müteahhitler ile yaşanabilecek ve hakeme başvurulmasına ve nakdin geri ödenmesine neden olabilecek bir sorunun yaşanması halinde Bankaya resmi olarak yazılı bilgilendirme yapmayı ve bu bilgilendirmeyi ödeme tarihini müteakip tanınan 48 saatlik mühletin dolmasından önce yapmayı üstlenir. İşbu yazılı ve resmi bilgilendirmenin Banka tarafından oluşturulacak tutanağı, ihtilafın tarihini ve Bankanın müteakip maddenin üçüncü paragrafında öngörülen şartlar ve koşulun zuhur etmesi halinde Müteahhitler tarafından alınan miktara dair yapılacak nihai geri ödemeyi hangi tarihten itibaren garanti etmekle yükümlü olacağını belirlemelidir.

Diğer taraftan Banka, işbu sözleşmenin ikinci maddesi uyarınca Maliye Nazırına verilen yükümlülüklerin yerine getirilmesini kolaylaştırmak amacıyla, her bir tahvil ya da kuponun vadesi gelmeden 15 gün önce, kendisi ile vakti geldiğinde gerekli önlemleri alacak olan, Maliye Nazırına tavsiyede bulunmayı kendisine vecibe addeder.

Beşinci maddeye göre mevcut anlaşma kesin bir şekilde özel finans anlaşmasını oluşturmaktadır.

Altıncı maddeye göre bu sözleşmenin uygulanmasından ve yorumlanmasından doğan anlaşmazlıklar, biri Banka diğeri Maliye Nazırı tarafından seçilecek olan iki hakem tarafından çözülür. Anlaşmazlık halinde, hakemler bir yargıcın adını verecek ve onun kararı anlaşmanın tarafları için nihai olacaktır.

Anlaşma üç nüsha halinde İstanbul'da 5/18 Temmuz 1911 tarihinde icra edilmiştir (PRO, T, 160/105/7).

TÜRKİYE MİLLİ BANKASI İLE TÜRK HÜKÜMETİ ARASINDA OSMANLI BORÇLARINA İLİŞKİN BİR ANLAŞMAZLIK: REŞADİYE GEMİSİ MESELESİ

İkinci bir anlaşma 25 Temmuz 1911'de müteahhitler ve Türkiye Milli Bankası arasında imzalanmıştı. Buna göre Banka, Türk Hükümetinden 86,666 Sterlin miktarındaki nakdi ve 1,617,806 Sterlin değerindeki hazine tahvillerini kuponlarla birlikte almalı ve yukarıdaki tabloda gösterilen biçimde 22 aylık taksitlerle 1,796,500 Sterlini inşaat grubuna ödemeliydi.

Banka, hazine tahvilleri üzerinde kendi iradesince anlaşma yapma ve Osmanlı Hükümeti ve müteahhitlerle yaşanacak ihtilafların çözümsüz kaldığı sürede ödeme sürelerini uzatma hakkına sahipti. Yani Türk Hükümetinin bir ihtilafı bildirmesi halinde Banka, ihtilaf çözümlene kadar inşaat grubuna yapılacak tüm ödemeleri askıya alabilirdi. Bu durumda Hükümete yapılacak herhangi bir ödeme, bir sonraki taksitten düşürülecekti. İnşaat grubunun ise paranın alı koyulması veya Türk Hükümetine ödenmesi konularında Bankaya karşı herhangi bir talepte bulunma hakkı yoktu. Bu anlaşma ile Osmanlı Hükümeti vade tarihinde ödeme yapamazsa, müteahhitlerin gemiyi alıkoymasına ve kendilerine açık olan her türlü aracı kullanma yoluyla Bankayı desteklemesi kararlaştırıldı. Bankanın müteahhitlere ödemesi gerekenleri ödedikten sonra ellerinde kalan parayı ödenmemiş tahvillerin ödenmesi yönünde kullanma hakkı vardı⁵.

Osmanlı Hükümeti ile TMB arasındaki finans anlaşmasını ve müteahhit grup ile TMB arasındaki ödemeye ilişkin anlaşmayı takiben üçüncü bir anlaşma Osmanlı Hükümeti ile müteahhit grup arasında yapıldı. Reşadiye gemisinin yapılması ile ilgili anlaşma 27 Temmuz 1911'de Osmanlı Hükümeti ile Sir W.G. Armstrong Whitworth & Co., Vickers ve John Brown arasında yapıldı. Müteahhit grup şunları üstleniyordu;

- 1) Osmanlı Hükümeti için ebat, nitelik, kondisyon açısından birinci sınıf sisteme sahip bir dretnot yapılmasını
- 2) Söz konusu zırhlıları, silahları üretmeyi ve gemiye yerleştirmeyi
- 3) Telsiz, kablosuz iletişimin kurulmasını
- 4) Sözleşmedeki diğer malzemeleri kurmayı ve tedarik etmeyi

İlaveten geminin inşası tamamlanıp Osmanlı delegelerine teslimi sırasında müteahhitler belli başlı planları Osmanlı Hükümetine vermeyi kabul etmekteydiler.

Anlaşmanın on dokuzuncu maddesiyle müteahhitler 11 Haziran 1911'den itibaren 22 ay içerisinde açık deniz denemeleri için, sipariş edilen gemiyi hazır etmeliydiler ve gemi 25 ay

⁵Değinilmesi gereken önemli bir konu da inşaat grubuna ödenecek son taksit ile ilgili sözleşmenin kesinlik taşımadığıydı. Şubat 1915'te tahvil sahiplerinin bildirisinde taksit, teslim anında ödenebilir şekilde telakki edilmişti. Diğer taraftan Vickers, birden fazla kez son taksiti nakit olarak alana kadar gemiyi teslim etmeyeceklerini belirtmişti.

TÜRKİYE MİLLİ BANKASI İLE TÜRK HÜKÜMETİ ARASINDA OSMANLI BORÇLARINA İLİŞKİN BİR ANLAŞMAZLIK: REŞADİYE GEMİSİ MESELESİ

içinde teslim için tam anlamıyla hazır olmalıydı. On dokuzuncu madde ilaveten müteahhidin belirtilen sürede gemiyi hazırlamadığı durumda kendisine verilecek cezayı da içermekteydi (PRO, T, 160/105/7).

Bu verilen ilk sipariş, “Reşadiye” dretnotu idi. Reşadiye’nin komutanlığına ve Osmanlı dretnotlarının inşaat komisyonu başkanlığına tayin edilen Vasıf Bey süreci takip etmek üzere 23 Ocak 1912’de İngiltere’ye gönderildi (Güvenç, 2011, ss. 64-65). Eylül 1913’de hazır olması planlanan gemi 23.000 ton ağırlığında, 21 mil hızında, 10 adet 34-3’lük; 16 adet 15 cm’lik top ve torpido kovani taşıyan modern bir dretnottu (Besbelli, 1972, s.17).

3. REŞADİYE GEMİSİNE EL KOYULMASI

Osmanlı Devleti, 1911-1913 yılları arasında art arda Balkan ve Trablusgarp savaşlarını yaşadı ve bu dönemde kuşkusuz ki maddi açıdan sıkıntılı günler geçirdi. Bu sıkıntısı dretnotun ödenmesi gereken taksitleri konusunda da kendisini hissettirmişti. Aralık 1912’de Osmanlı Hükümeti hazine tahvillerini ödemek için Türkiye Milli Bankası’ndan 30,000 liralık bir avans alma ihtiyacı duyacaktı. Hükümet, Türkiye Milli Bankası’ndan yılda yüzde 7 faiz ve ayda yüzde 1 rub komisyon verilerek ve harp vergisi karşılık gösterilerek çıkartılmış 3,000,000 liralık hazine tahvillerinden 40,000 liralık kısmının teminat gösterilerek Türkiye Milli Bankası’na verilmesini kararlaştırmıştı. Osmanlı Devleti faiz ve komisyonu ile birlikte parayı vererek tahvilleri kurtarma hakkını saklı tutmuştu. Bu kısa zamanlı, altı aylık bir borçlanmaydı (Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA], İrade [İ], Meclis-i Mahsus [MMS]. 157/ 4).

Savaş sürecinde tahvillerin ödenmemesinden endişe duyan Türkiye Milli Bankası Müdürü Kingham ve Banka Genel Müdürü Babington Smith tarafından Türk Hükümeti yetkililerine dretnotun satılması tavsiye edilmişti. Cavit Bey’e göre bu hareket İngiliz hükümetinin telkiniyle yapılmıştı, maksat da Türkiye’nin harbi takiben Yunan’a üstün bir donanmaya sahip olmasına engel olmaktı (Cavit Bey, 2014, s. 561, 582, 788).

Balkan savaşları döneminde de finans sözleşmenin hükümleri uyarınca, Sterlin olarak çıkarılmış hazine tahvilleri, Osmanlı Hükümeti tarafından Bankaya gerektiği şekilde sunuldu (PRO, T, 160/105/7). Temmuz 1913’de Bakanlar Kurulu da anlaşmaya uygun olarak Armstrong Fabrikasına sipariş edilmiş olan harp gemisinin taksit bedeli olarak hazine tahvilleri karşılığında Türkiye Milli Bankası’ndan avans alınıp vadesi dolmakla birlikte henüz ödenmemiş olan tutarının ödenmesiyle rehin edilmiş olan tahvillerin kurtarılmasına karar vermişti (Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA], Meclis-i Vükela [MV], 179/ 5).

TÜRKİYE MİLLİ BANKASI İLE TÜRK HÜKÜMETİ ARASINDA OSMANLI BORÇLARINA İLİŞKİN BİR ANLAŞMAZLIK: REŞADİYE GEMİSİ MESELESİ

Türk tarafı üzerine düşen yükümlülüğü yerine getirmekle birlikte Balkan Savaşları döneminde inşaat firması dretnotun yapımını askıya aldı. Şirket, Osmanlı'nın savaş sonrasında toparlayamayacağını düşünmekteydi ve ancak gemiye yeni bir talip bulunması durumunda inşata devam etme kararı almıştı. Armstrong-Vickers şirketinin tahminin aksine Osmanlı Devleti, Balkan Savaşları boyunca dahi geminin taksitlerini ödemeyi ihmal etmedi. Üstelik Armstrong-Vickers'e cephane siparişi verildi; ancak Vickers, şirketinde başlayan grevi bahane ederek geminin teslimini 12 ay uzattı (Güvenç, 2011, ss. 65-66).

14 Nisan'da dretnotun son taksitinin ödenmesi lazım gelecekti. Anlaşmaya göre o vakte kadar dretnotun teslim edilmesi şartı vardı; ancak tesliminde gecikme söz konusuydu. Türkiye Milli Bankası'nın en büyük hissedarı Cassel, Cavit Bey'e başvurarak taksitin verilip verilmeyeceğini sorduğunda, Cavit Bey, İstanbul'a telgraf çekip malumat isteyeceğini belirtti.

Bahriye Nezareti geminin gecikmesini kabul etmemişti. Paranın ödenmemesine karar verildi (Cavit Bey, 2014, ss.645-646).

Osmanlı Hükümeti, müteahhitlerin gemiyi Nisan 1913'deki denemeler için teslim edemedikleri ve o tarihte üzerinde anlaşılan tonajın yalnızca üçte birini tamamlamış oldukları gerekçesiyle 28 Mart 1913'de Bankadan son taksitin Vickers'a ödenmemesini istedi. Hükümet'in talebi üzerine Banka 179,650 Sterlin tutarındaki son taksit ödemesini erteledi. Herhangi bir hakem başvurusu yapılmamasından anlaşılıyordu ki müteahhitler Osmanlı Hükümeti'nin eylemine itirazda bulunmadı (PRO, T, 160/105/7). Bankanın elinde kalan bu para ileride görüleceği üzere Türk Hükümet ile Banka ve İngiliz Hükümeti arasında aidiyet sorunlarına yol açacaktı.

Osmanlı Devleti aynı süreçte donanmasını güçlendirmek adına adım atmaya devam etmekteydi. 1913 sonunda İngiliz tezgahlarında Brezilya namına, "Rio de Janerio" adında bir dretnot inşası söz konusuydu; ancak temmuz ayına gelindiğinde Brezilya taksitleri ödemedi zorluk yaşamaya başlamıştı (Öke ve Mütercimler, 1991, ss. 19-21). Eylül 1913'den sonra resmen Rio de Jenario için alıcı aramaya başlandı. Rauf Bey ilk taksit için gerekli meblağı Fransız bankası olan Perrier vasıtasıyla temin etmek için harekete geçti. Aralık ayındaki görüşmeler geminin ilk taksitinin Perrier Bankasından hazine bonolarının satışı ile elde ettiği meblağ vasıtasıyla ödenmesi ile tamamlandı. Geminin 1914 Temmuzunda resmen bitmesi beklenmekteydi (Kocatürk, 2013, ss. 327-328). Gemiye, "Sultan Osman" adı verilmişti.

Sipariş Osmanlı Hükümetinin olmakla birlikte Donanma Cemiyeti bu süreçte dretnotlar için elinden gelen yardımı toplamak adına çalışmaları yürütmekteydi. İstanbul'dan Mısır'a Yemen'e Karadeniz'e Rodos'a kadar yardımlar toplanmış mülki memurlar birer maaşlarını

TÜRKİYE MİLLİ BANKASI İLE TÜRK HÜKÜMETİ ARASINDA OSMANLI BORÇLARINA İLİŞKİN BİR ANLAŞMAZLIK: REŞADİYE GEMİSİ MESELESİ

vermeyi taahhüt etmişlerdir. Bu durumda, “Her ne kadar bu gemileri hükümet satın almışsa da aslında gemileri asıl satın alan milletin kendisi ve Donanma Cemiyeti’ olduğunu söylemek mümkündür” (Özçelik, 2000, ss.167-168)..

Gemilerin teslimi oldukça gecikmeli gerçekleşecekti. Sözleşme gereği Reşadiye’nin Eylül’de deneme seyrinin yapılması gerekiyordu; oysa bu tarihte yeni denize indirilebilecekti (Güvenç, 2011, s. 66).

Temmuz 1914’e gelindiğinde gemilerin teslimi beklenmekteydi. Gemiye alışmaları için mürettebat Reşit Paşa Vapuru ile beraberlerinde Rauf Bey ve Vasıf Bey ile birlikte Londra’ya gönderilmişti (Cemal Paşa, 2010, ss.108-109).

28 Haziran’da Avusturya Macaristan veliahtının öldürülmesi ile I. Dünya Savaşına doğru hızlı adımlarla gidilecekti. Temmuz ayı boyunca geminin Osmanlı’ya tesliminde gecikmeler yaşanmıştı. Temmuz’un son haftası Londra’da Deniz Kuvvetleri Bakanlığı savaş bunalımı için önleyici tedbirler aramaya başlamışken, iki Türk savaş gemisine el koyulması fikri gündeme gelmiş, Churchill gemilere el koyulması meselesini gerekli birimlerle görüşmüştü.

Karşı tarafta Osmanlı Devleti, 29 Temmuzda Dış İşleri Bakanlığına ve oradan da Deniz Kuvvetleri Bakanlığına, Sultan Osman’ın yapımı tamamlanmamış olsa bile İstanbul’a dönmesini bildirdi. Aynı gün Churchill de, Armstrong ve Vickers’e gemilerin her ikisinin de hareketlerinin önlenmesini emretti. Ayrıca İngiliz güvenlik güçlerine Türk denizcilerin gemiye binmelerine ve gemiye bayrak çekmelerine engel olmaları emri verildi. Ertesi gün ise Adalet Bakanı Churchill’e yaptığının yasal olmadığını; ancak İngiliz çıkarlarının öncelikli olduğunu ve gemilere geçici olarak el koyulabileceğini belirtti (Fromkin, 2004, ss.52-53).

1 Ağustos tarihinde, Sultan Osman gemisinin son taksitin bankaya yatırılması ardından birkaç saat sonra gemilere el koyulduğu Osmanlı tarafına tebliği edildi. El koyma kararı geminin son taksitinin Bankaya yatırılmasından önce alınmış ve geminin yapıldığı tezgah yetkililerine de durum bildirilmişti; ancak tezgah sahipleri kararı tebliğ için son taksitin ellerine geçmesini beklemişlerdi (Kütükoğlu, 1995, ss.206-207).

Takip eden günlerde Sultan Osman ve Reşadiye gemilerine el koyulduğu resmi olarak tebliğ edildi. 9 Ağustos tarihinde ise Meclis-i Vükelada alınan kararda gemilere el koyulması kararının devletler hukukuna aykırı olmasından ötürü İngiliz Hükümeti nezdinde etkin protestoda bulunularak 5,000,0000 lira bedel ve 1,000,000 lira tazminat talep edilmesine karar verildi. Halkın tepkisi de aynı ölçüde büyük oldu. Okul öğrencileri İstanbul sokaklarında

TÜRKİYE MİLLİ BANKASI İLE TÜRK HÜKÜMETİ ARASINDA OSMANLI BORÇLARINA İLİŞKİN BİR ANLAŞMAZLIK: REŞADİYE GEMİSİ MESELESİ

yürüyerek kararı protesto ettiler (Kocatürk, 2013, ss.414-416). Basın da oldukça etkin biçimde olayı protesto etti.

10 Ağustos'a gelindiğinde 10 günlük bir kovalamaca sonrası İngiliz Akdeniz Filosundan kaçan Alman Goeben ve Breslau gemilerinin Çanakkale'den geçişine Osmanlı tarafınca izin verilecek, ardından da bu gemilerin satın alındığı kamuoyuna açıklanacaktı (Karabulut, 2014); Almanların, el koyulan gemilerimizin yerine bu iki gemiyi bize verdiği propagandası yapılacak ve bu halk arasında tutacaktı.

21 Ağustosta Osmanlı Matbuat Müdüriyeti ile İstanbul'daki İngiliz Büyükelçiliği birer tebliğde bulundular. Ertesi gün ise bu tebliğ gazetelerde yayınlandı. İngiliz Büyükelçiliğinin tebliğinde Sultan Osman ve Reşadiye ile Şili'ye ait iki gemiye el koyulmasının İngiltere'nin önceden beri savaş halinde uyguladığı bir politika olduğu ve bunun askeri ihtiyaçtan kaynaklandığı belirtmişti. İngiliz Hükümetinin Osmanlı halkının fedakarlıkları sayesinde alınan bu gemilere el koyduğu için üzgün olduğu belirtiliyor ve eğer savaş sırasında bu gemilere İngiliz Hükümeti ihtiyaç duymazsa bunların Türkiye'ye geri verileceğini belirtiliyordu; ancak bir sonuç çıkmayacaktı (Bayur, 1991, ss.73-74).

4. REŞADİYE GEMİSİNE EL KOYULMASI ARDINDAN HAZİNE TAHVİLİ HAMİLLERİNİN DURUMU

Gemilere el koyulması aracı konumundaki Türkiye Milli Bankası ile Türk Hükümetini karşı karşıya getirmişti. Temmuz 1914 tarihinde İngiliz Hükümeti'nin Reşadiye'ye el koymasının ardından Osmanlı Hükümeti, 29 Temmuz 1914 tarihli bir mektupla o tarihte miktarı 294.000 Sterlini aşan ödenmemiş hazine tahvillerini ödemeyi reddettiğini bildirdi (PRO, T, 160/105/7). Bunun ardından 4 Ağustos'ta önce Armstrong ve Vickers, ertesi gün ise Banka, İngiliz Dışişlerine başvurarak el koyulan Reşadiye gemisinin tazmini için Osmanlı Devletine herhangi bir ödeme yapılmamasını talep ettiler (Güvenç, 2011, s. 128). Armstrong ve Vickers, Reşadiye dolayısıyla hükümetten 290,077 Sterlin alacağı olduğunu belirtmişti. İlaveten Reşadiye için çıkartılan hazine tahvillerinin bir kısmını elinde tutmaktaydı. Elinde tuttuğu kağıtlar 225,260 Sterlin değerindeydi. Banka tarafından, 320,000 Sterlinlik son iki taksitin de tahville ödenmesi planlanmaktaydı. Armstrong ve Vickers bu şekilde toplam 516,077 Sterlinin Osmanlı Hükümeti'ne ödenecek tazminattan kesilerek kendilerine verilmesini talep etmekteydi. Bunun karşılığında ellerinde bulundurdukları hazine bonolarını Osmanlı Hükümetine iade edeceklerdi (PRO, T, 160/105/7; Güvenç, 2011, s. 128).

TÜRKİYE MİLLİ BANKASI İLE TÜRK HÜKÜMETİ ARASINDA OSMANLI BORÇLARINA İLİŞKİN BİR ANLAŞMAZLIK: REŞADİYE GEMİSİ MESELESİ

Bankanın iddiasına göre Osmanlı Hükümeti'nin kalan ödemeleri gerçekleştirmemesi durumunda Bankanın tahvil hamillerinin temsilcisi olarak gemi üzerinde hakkı olabilecekti. Buradan yola çıkan Banka, elinde bulundurduğu bonoların karşılıklarının taahhüt edilen faizlerle birlikte kendisine ödenene kadar İngiltere'nin Osmanlı'ya para iadesi yapmaması veya tazminat vermemesi gerektiğini belirten bir yazı gönderdi (Miller, 1997, s. 238; Güvenç, 2011, s. 128-129). Bunun üzerine İngiliz Dışişleri konuya ilişkin hem Bahriye Vekaleti hem de Hazine'den görüş isteyecekti. Gelen cevap ise Türk Hükümeti lehineydi. Buna göre tahvil hamillerinin Reşadiye dretnotu üzerinde rehin hakkının olması ancak normal şartlar altında olabilirdi.

İngiliz Hükümeti'nin bu gemilere el koyması dolayısıyla tahvil hamilleri, tahvillere karşılık gösterilen teminattan mahrum kalmışlardı. Banka, tahvilleri ellerinde bulunduran İngiliz uyrukluların mağduriyetlerinin giderilmesi için İngiliz Hükümeti'nin bir an önce harekete geçmesini talep etti. Banka, hamillerin Reşadiye gemisinin yapımını finanse etmek suretiyle aslında İngiliz filosuna bir gemilik katkı yaptıklarını dâhi ileri sürmüştü. Banka, İngiliz Dışişlerine gönderdiği yazıda, tahvil hamilleri arasında Avusturya ve Alman vatandaşlarının bulunmadığının altını çizmişti (Güvenç, 2011, s. 129, 155).

El koyma kararının ardından 14 Eylül 1914 taksitin ödenme zamanıydı. 11 Ağustos tarihinde 103,200 Sterlin anapara ve 10,580 Sterlin faiz olmak üzere 113,780 toplam tutarın Osmanlı Hükümetince Bankaya ödenmeyeceği bildirildi (Güvenç, 2011, s. 151). Osmanlı Devleti, tahvil hamillerinin İngiliz Hükümetinden ödeme sağlamasını, Reşadiye'nin artık İngiltere'nin olduğunu belirtmişti. Banka da Osmanlı Hükümeti'nin bu mesajını İngiliz Hükümetine iletmişti. İngiliz Hükümeti ise konuyla ilgili bir karar verilmediğini bununla birlikte tahvil hamillerinin taleplerinin dikkate alınacağını belirtmişti.

Yalnız kalan Banka Genel Müdürü Babington Smith, 15 Eylül'de, İngiltere'nin Osmanlı konsolosu Tevfik Bey'e de bir mektup göndererek 113,780 Sterlin değerindeki kupon ve hazine tahvillerinin ödeme süresinin 14 Eylül itibariyle vadesinin geldiğini belirtti. Söz konusu miktar ödenmediğinden dolayı tahvil hamilleri durumu protestoya hazırlanmaktaydılar. Bu protesto sonucunda, yukarıda da belirtilen, 5/18 Temmuz 1911 tarihi finans anlaşması yürürlüğe girecek ve tüm ödenmemiş tahvillerin defaten ödenmesi gerekecekti. Smith, Tevfik Paşa'dan hükümeti, konuyla ilgili bilgilendirmesini talep etmekteydi (Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA], Hariciye [HR], Londra Sefareti [SFR.3.], 706/ 3).

TÜRKİYE MİLLİ BANKASI İLE TÜRK HÜKÜMETİ ARASINDA OSMANLI BORÇLARINA İLİŞKİN BİR ANLAŞMAZLIK: REŞADİYE GEMİSİ MESELESİ

Türkiye Milli Bankası'nın Londra'daki merkez ofisinde 17 Eylül 1914'de, 784,000 Sterlin olarak belirlenen ödenmemiş tahvillerin hamilleri toplantı düzenledi. Banka genel müdürü Smith ve avukatlar toplantıda hazır bulunmuştu. Smith toplantıda Türk Hükümeti ile imzalanmış bulunan finans anlaşmasından bahsetmişti. Burada vadesi geldiği halde ödenmemiş tahvillerin veya kuponların usulü dairesinde protesto edildiği takdirde tüm ödenmemiş tahvillerin hızlıca muaccel hale getirileceği ve geri ödenene kadar yasal oranda yıllık yüzde 9 faiz hakkı olduğu yönünde bir şart bulunmaktaydı. Türk hukuk kurallarına göre tahvillerde ödenmemesi söz konusu olduğunda geri kalana vadesi geldiğinde yüzde 9 faiz eklenirdi.

Burada tahvil hamillerinin gemilere el koyulması dolayısıyla zarar gördükleri belirlenmiş ve iki hükümet arasındaki anlaşmazlığın halledilmesinin bir parçası olarak İngiliz Hükümetinden bu tahvillerin ödenmesinin sağlanması istenilmişti.

Toplantıda, tahvil sahiplerinin çıkarlarını korumak için bir komite oluşturulmasına karar verilmişti. Bu komite B. Smith (Türkiye Milli Bankası), R.M. Kinderaley (Lasard Brothers & Co.), J.M. Newcombe (Charter Trust & Agency Ltd.), C.D.Saligman (Saligman Brothers)'dan oluşmaktaydı.

Osmanlı Hükümeti tarafından gönderilen 6 Ekim 1914 tarihli mektupta hamillerin İngiliz Hükümetine sevk edildiği yineleniyordu. Banka bu eylemi resmi olarak protesto etti ve hamillerin katıldığı bir toplantıda İngiliz Hükümeti'nin tahvilleri ödemesi kararı alındı (PRO, T, 160/105/7). 7 Ekim 1914'te ise Edward Grey, Louis Mallet'e inşaat grubunun ellerinde bulunan hazine bonolarının Bankadan alınarak İngiliz Dışişlerine teslim edilmesini bildirecekti (Güvenç, 2011, ss. 159-160).

Tahvillerin, belirtildiği üzere, 14 Eylül 1911'den 14 Haziran 1916'ya kadar, her üç ayda bir ödeme vadeleri gelmekteydi ve 1914 Haziran dâhile kadar kuponlar ve tahviller düzenli olarak ödenmişti. Savaş gemilerini finanse etmek için çıkartılan tahviller dışında Türk Hükümeti belirtildiği üzere ilk ödemeyi Bankaya nakit olarak yapmıştı. Bu miktar 86,666 Sterlin/ 95,332 TL şeklindeydi. Bu sebeple Osmanlı Hükümeti tarafından 771,406 Sterlin/ 848,547 TL tahvil; 202,603 Sterlin/ 222.864 TL kupon; 86,666 Sterlin/ 95,332 TL nakit olmak üzere toplam 1,060,675 Sterlin/ 1,116,743 TL ödenmiş idi.

Osmanlı Hükümeti Türkiye Milli Bankası'na gemiye el koyulması karşılığında bu fonların Bankaya koyulmaya devam edilmeyeceğini bildirilmişti. Buna göre 14 Eylül 1914'ten 14 Haziran 1916'ya kadar ödenmemiş, vadesi gelen kupon ve tahviller şu şekildeydi: 846,400 Sterlin/ 931,040 TL tahvil ve 47,645 Sterlin/52,409 TL kupon.

**TÜRKİYE MİLLİ BANKASI İLE TÜRK HÜKÜMETİ ARASINDA OSMANLI
BORÇLARINA İLİŞKİN BİR ANLAŞMAZLIK: REŞADİYE GEMİSİ MESELESİ**

Bu şekilde Türkiye Milli Bankasının hesabına göre 846,400 Sterlin miktarında borç söz konusuydu (PRO,T, 160/105/6).

1 Eylül 1914 itibariyle Osmanlı Hükümeti tarafından tahvil hamillerine ödenmemiş vadesi gelen 846,400 Sterlin mevcuttu. Bundan Türkiye Milli Bankası'na 25,000 Sterlin; İnşaat grubuna 227,800 Sterlin; diğer hamillere 593,600 Sterlin olmak üzere bir paylaşım söz konusuydu. Nisan 1915'te tahvil hamilleri bu paranın ödenmesi konusunda İngiliz Hükümetine karşı resmi taleplerde bulundular. Bunun üzerine İngiliz Hükümeti hamillerden tahvilleri almaya karar verdi. Konuyla ilgili görüşmelerin yapılmasının ardından İngiltere tarafından, Temmuz 1915'te, 14 Eylül 1914'ten sonra vadesi gelmiş ve ödenmemiş tahviller ve kuponlar, nominal değeri 96 üzerinden satın alındı (PRO,T, 160/105/7).

Reşadiye gemisinin finanse edilmesi için çıkartılan devlet tahvilleri Hazine adına Bank of England'da tutulmaktaydı. Banka tarafından tahvillerin satın alınması 9 Temmuz- 3 Ağustos 1915 tarihleri arasında gerçekleşmişti. 300 Sterlinlik miktar dışında tüm tahviller tedarik edilmişti. Bu meblağın alınamamasının sebebi ise bu tahvillerin sahiplerinin savaş başladığında İstanbul'da ikamet ettiklerinden onlarla iletişim kurulmaması idi.

Sonuçta Bank of England 860,000 Sterlin tutarında bir miktar ödemişti. Asıl tutar 848,781 Sterlin olmakla birlikte vergiler vesaire ile bu rakam yükselmişti. Bundan Türkiye Milli Bankası'na ödenen miktar 25,076 Sterlin idi (PRO, T, 160/105/6). Yani gemiye ilişkin İngiliz Hükümetince Türk Hükümetine ödeme yapılmamıştı. Ödeme müteahhitlere ve Türk Hükümetince geminin parasını ödemek için çıkartılan hazine tahvili hamillerine yapılmıştı.

Osmanlı tarafı ise sürecin takipçisi olmuş, Sultan Osman ve Reşadiye gemilerinin satın alınmasına ve inşalarına ait masraflar cetvellerle belirlenmiş ve konuya ilişkin İngiliz Hükümeti nezdinde teşebbüse girişilmişti (BOA, HR,SFR,3, 702/ 50).

Tablo-2: Reşadiye için Türk Hükümeti tarafından ödenen para:

Reşadiye Hesabına			Ödeme Tarihi
Sterlin	Kuruş	Para	
86,666	9,858,257	20	1 Ağustos 1911
86,666	9,858,257	20	2 Eylül 1911
86,666	9,858,257	20	30 Kasım 1911
29,772	3,386,565	-	7 Mart 1912

**TÜRKİYE MİLLİ BANKASI İLE TÜRK HÜKÜMETİ ARASINDA OSMANLI
BORÇLARINA İLİŞKİN BİR ANLAŞMAZLIK: REŞADİYE GEMİSİ MESELESİ**

29,772	3,386,565	-	4 Haziran 1912
29,772	3,386,565	-	7 Eylül 1912
29,772	3,386,565	-	7 Aralık 1912
113,636	12,926,095	-	10 Mart 1913
113,883	(11, 816,691 1,137,500)	10	7 Haziran 1913 10 Haziran 1913
113,570	12,918,587	20	8 Eylül 1913
113,545	12,915,743	30	27 Kasım 1913
113,505	12,911,193	30	22 Şubat 1914
113 450	12,904,937	20	25 Mayıs 1914
TOPLAM			
1,060,675	120,651,781	10	-

(BOA, HR, SFR3, 702/44)

Tablo-3: Reşadiye'nin inşası sürecinde Osmanlı tarafından yapılan masraflar ise şu şekildedir:

Masraflar	Sterlin	Kuruş	Para
Cephane, torpido kovani vb mühimmat	110,737	12,596,333	30
Geminin inşasını denetlemek için Türk yetkililere verilen olağan üstü ödeme	-	3,279,264	10
Onların seyahat masrafları	-	216,718	2
Yabancı görevlilerin maaşları	-	2,708,712	35
Mürettebatın çeşitli harcamaları	-	11,375	-
Olağan bütçeden yapılan harcamalar	-	60, 419	-
Geminin inşasını denetlemek için yetkililere verilen olağan ücret	-	1,340,306	35
Diğer	-	253,003	18
TOPLAM		20,466,133	10

(BOA, HR, SFR3, 702/44)

5. LOZAN SONRASI HAZİNE TAHVİLLERİ MESELESİ

Hazine tahvilleri meselesi 1922'den sonra yeniden canlanacaktı. Osmanlı borçlarının masaya yatırılması sürecinin başlandığı 1922'de İngiliz Hazinesi'nden Waley Milli Bankadan Dickson'a gönderdiği mektupta Bankaya kendi tasarruflarındaki 846,100⁶ Sterlin değerindeki tahvilleri göndermeyi ve resmi olarak kuponların ve vadesi geçmiş bonoların ödenmesini talep etmeyi teklif etmişti. Dickson ise ödenmemiş tahvilleri Bankaya göndermenin bir işe yaramayacağını zaten Türk Hükümeti'nin Temmuz 1914'te bu yükümlülükleri karşılamak için artık fon ayırmayacağını bildirdiğini hatırlatacaktı (PRO, T, 160/105/6). Lozan Antlaşması ise süreci başka bir yöne çekecekti.

24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması Osmanlı borçlarının ödenmesini düzenlemekteydi. Düzenlenen borçlar içerisinde hazine tahvilleri de vardı. Antlaşmanın 46. maddesi ile saptanan Osmanlı Devlet borçlarının Türkiye ile yapılan 1912-1913 Balkan Savaşları sonucu Osmanlı'dan toprak elde etmiş devletler, 12. madde ile adaları almış olan Yunanistan ile 15. madde ile sayılan adaları almış olan İtalya ve bu anlaşma uyarınca Osmanlı'dan ayrılıp Asya toprakları üzerinde yeni kurulan devletler arasında bölüştürülmesi kararlaştırılmıştı. Anlaşmanın ilerleyen maddeleri incelendiğinde anaparanın ve mürettebatın ilgili devletlerle ne şekilde bölüşüleceğinin esaslarının belirlendiği görülecektir. Antlaşmanın 54. maddesi ise 1911, 1912, 1913 yıllarına ait hazine tahvillerinin belirlenen ödeme gününden itibaren 10 yıl içinde ödenmesini kararlaştırmıştır (Yeniay, 1964, ss. 117-119; Meray, 2001, ss.14-19; Soysal, 1983, s. 98-101,103). 54. maddede yer alan 1911 hazine tahvilleri Reşadiye gemisinin alınması dolayısıyla çıkarılan hazine tahvilleri idi.

Geminin alınması için çıkartılan hazine tahvilleri de diğer hazine tahvilleri gibi işlem gördü. Süreç Milli Bankadan bağımsız gerçekleşti. Kısaca değinmek gerekirse diğer borçlar konusunda olduğu gibi yüzde 5 faizli 1911 hazine bonoları borcunun devletler arasında paylaşılması ile birlikte Türkiye'nin yükümlülüğünde hakem kararıyla değişim gerçekleşmişti. Söz konusu borçta istikrazdan Türkiye'ye düşen yıllık mürettebat hakem kararından önce 457,614.07 TL iken hakem kararından sonra 311,026.38 olmuştu (Yeniay, 1964, s.126).

Reşadiye gemisinin alınmasına dair çıkartılan tahviller Bank of England tarafından alındığından Türkiye'nin ödeme yapması gereken taraf İngiliz hazinesi idi. İngiliz hazinesi de

⁶Söz konusu meblağ bazı belgelerde 846,100 bazılarında 846,400 olarak geçmektedir. Bunun nedeni 300 Sterlinin İstanbul'da ikamet edenlerin elinde olması bu nedenle de satın alınmamasından kaynaklanabilir.

TÜRKİYE MİLLİ BANKASI İLE TÜRK HÜKÜMETİ ARASINDA OSMANLI BORÇLARINA İLİŞKİN BİR ANLAŞMAZLIK: REŞADİYE GEMİSİ MESELESİ

kendi adına yüzde 5 faizli hazine tahvillerinin ödenmesini sağlamak adına çalışmalar yürütüyordu. Bank of England'ın elinde elbette sadece Reşadiye'ye ait hazine tahvilleri yoktu, Osmanlı Bankası hesabına da elinde belli miktar meblağ tutmaktaydı. 846,100 Sterlin değerindeki hazine tahvilleri ise Türk Tamirat Komisyonuna⁷ verilmişti. Komisyon, temsil edilen hükümetlerden zarara maruz kalan İngiltere'nin müttefikleri için o zamanki ve en uygun koşullarda bonoları paraya çevirmeyi sağlamaya girişmişti (PRO, T, 160/105/6).

Lozan Antlaşmasının 47.maddesi uyarınca kurulan ve borçlardan devletlerin payını hesap etmekle görevli olan Osmanlı Devlet Borçları Meclisi hazine tahvilleri bakiyesini 847.400 Sterlin olarak hesaplarken Türk Tazminat Komisyonu rakamı 846.100 Sterlin olarak hesaplamıştı. Bu anlamda bir anlaşmazlık vardı. İngiliz Hazinesi yetkilileri bu tahvillerin Osmanlı borçlarının kalanı ile birlikte, kimi devletlerin ödenmesi gereken paylarını ödemek istememeleri ya da ödeyememeleri yüzünden tam olarak tahsil edilemeyeceği endişesine sahipti (PRO, T, 160/105/6).

Sürecin çözüme ulaşması uzun yıllar aldıysa da süreç İngiltere'nin kuşkulandığı gibi olmadı. Türkiye kendisine düşen, hazine tahvillerini de içeren borcunu ödeyecekti. Lozan Antlaşması, Osmanlı devlet borçlarının bölüşülmesi esasını tespit etmiş; ancak bunların ödenmesi şartlarının halledilmesini borçlu hükümetlerle alacaklılarına bırakmıştı. Taraflar arasında uzun süren görüşmeler sonucunda 13 Haziran 1928 tarihli anlaşma ile savaş gemileri satın alınması dolayısıyla çıkartılan yüzde 5 faizli hazine tahvillerinin Türkiye'ye düşen anapara borcu 579,399 TL, faizi 32,615 TL toplamı ise 612,014 TL olarak hesaplanmıştı.

Türkiye'nin 1911, 1912 ve 1913 yılları hazine tahvilleri borcu 3,521,931 TL idi. Bunlar için yeni tahviller çıkartılması kabul edilmişti. Yıllık mürettebat ve diğer devletlerin payı eklenince bu rakam 4,785,946 TL olacaktı. Bu anlaşma ile bu borcun 20 yılda ödenmesi kararlaştırılmıştı. Bu borç için 22 TL veya 22 £ veya 500 Fransız Fransı kıymetinde tahviller çıkartılacak ve bunlardan Türkiye'nin hissesine 160.088 tane düşecekti. Yıllık mürettebat 280,601 TL idi. 1911 ve 1913 hazine tahvillerinin 100 lirasına karşı 99 lira ve 1912 tahvillerinin 100 lirasına karşı 107 lira kıymetinde yeni tahvil verilmek suretiyle değişim yapılacaktı (Yeniay, 1964, s. 140,145; Kömürcan, 1948, s.127,131).

⁷Turkish Reparation Commission

TÜRKİYE MİLLİ BANKASI İLE TÜRK HÜKÜMETİ ARASINDA OSMANLI BORÇLARINA İLİŞKİN BİR ANLAŞMAZLIK: REŞADİYE GEMİSİ MESELESİ

Bu anlaşmanın ardından başlı başına 1911 yılı yüzde 5 faizli hazine tahvillerinin takibi zorlaşmaktadır; nitekim tüm hazine tahvilleri birleştirerek yüzde 5 faizli 1928 hazine tahvilleri adını almıştır.

1928 anlaşması borç ödemesine ilişkin son anlaşma olmamıştır. Ekonomik buhran, kambiyo buhranı başta olmak üzere çeşitli nedenlerden borç ödemeleri düzenli gerçekleşmemiş ve 24 Nisan 1933’de yeni bir anlaşmaya gidilmiştir. Türkiye’nin ödeyeceği borçta azalma olmakla birlikte yüzde 5 faizli 1928 hazine tahvillerinden Türkiye’ye düşen hisse 3,521,936 olarak tespit edilmiştir (Yeniay, 1964, s.160, 168-169). Türkiye, 1933 anlaşması ile de yeni tahviller çıkartmayı üstleniyordu. Bu tahviller, yüzde 7,5 faizli 1933 Türk borcu tahvilleri olacaktı (Kömürcan, 1948, s.144). Borç ödemesine ilişkin 1936 ve 1938 yıllarında tekrar düzenlemeler yapıldığı görülmekle birlikte 1938 anlaşması ile birlikte Türkiye borcunu hızlı bir şekilde ödeyecekti. 1943-1944 mali yılından itibaren borçlarını erken ödemeye tabi tutacak ve nihayet 1954’de tamamlayacaktı (Yeniay, 1964, ss. 227-239).

6. TÜRKİYE MİLLİ BANKASINDA KALAN SON TAKSİTİN AKİBETİ VE SORUNUN ÇÖZÜLMESİ

Sultan Osman ve Reşadiye gemilerine el koyulmasının ardından Reşadiye gemisinin alınması için Osmanlı Devleti’ne kredi açan Bankanın ve diğer alacaklıların İngiliz Hükümeti nezdinde yürüttüğü girişimler Serhat Güvenç’in de belirttiği gibi üzerinde pek az durulan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı borçları ya da el koyulan gemilere ait sürecin mali boyutuna odaklanan çalışmalar paranın Lozan Antlaşması ile Osmanlı borçlarına sayıldığı ile konuyu tamamlamaktadırlar (Güvenç, 2011, s.8). Oysa süreç daha karmaşıktı.

Reşadiye gemisine ilişkin olarak iki sorun karşımıza çıkmaktadır. Birincisi, gemiye el koyulması ardından Türkiye’nin hazine tahvili hamillerine karşı yükümlülüğünü yerine getirmeyeceğini belirtmesi üzerine tahvili hamillerinin durumu ki bu yukarıda belirtildiği üzere İngiliz Hükümetince 846,400 Sterlin tutarındaki tahvillerin satın alınması ardından Lozan sonrası süreçte halledilmiştir. İkinci ise Bankanın elinde kalan 179,650 Sterlin tutarındaki son taksitin akıbeti meselesiydi. İkinci meseleye ilişkin paranın kime ait olduğu ve bu paranın Sterlin mi yoksa Türk Lirası olarak mı ödeneceği sorunu ortaya çıkacaktı. Bu süreci ele almak için tekrar I. Dünya Savaşı sürecine dönmek gerekmektedir.

İngiliz Hükümeti ile Türkiye’nin Kasım ayında savaşa girmesi üzerine yeni bir süreç başlamıştı. İngiliz Hükümeti’nin düşman Almanya ve Avusturya devletleri ile ticareti yasaklayan meclis emirleri Türkiye’ye de uygulandı. Bunun sonucunda Türkiye’de yaşayıp

TÜRKİYE MİLLİ BANKASI İLE TÜRK HÜKÜMETİ ARASINDA OSMANLI BORÇLARINA İLİŞKİN BİR ANLAŞMAZLIK: REŞADİYE GEMİSİ MESELESİ

Birleşik Krallıktaki hesaplarında fonları bulunan kişilerin hesapları donduruldu ve ardından kayyuma teslim edildi. Bu sırada geminin inşasındaki gecikme dolayısıyla Osmanlı Hükümeti'nin isteği üzerine inşaat grubuna verilmeyen 179,650 Sterlin halen Bankada tutulmaktaydı. Ne var ki bu meclis emirleri 179,650 Sterlinlik son taksite uygulanmadı; çünkü savaştan önce Banka İstanbul'a, "Vaisseau de Guerre Compte Constructeurs" adlı bir kredi hesabına o zamanki sabitlenmiş 110'luk Sterlin kuru üzerinden 197,615 Türk lirası yatırmıştı. Türk Hükümeti ise savaş boyunca İstanbul'daki paralara el koymamıştı (PRO, T, 160/105/7).

İngiltere ile Türkiye arasındaki ikinci sorunun, yani son taksitin akıbetinin, masaya yatırılması için 1921 beklenecekti. İngiltere'nin yetkili makamlarına göre gemiye el koyulması ardından para kesinlikle müteahhitlere ait değildi. İngiliz Hükümeti gemiye el koyulmasıyla birlikte o tarihten sonraki bütün borçların sorumlusu olmuştu. Sultan Osman'a el koyulduğu ve o sırada ödenmemiş olan alım fiyatını müteahhitlere ödediklerinde İngiliz Hükümeti, bu ilke ile hareket etmişti. Dahası o tarihten bu yana müteahhitler mevduat üzerinde bir hak talep etmemişlerdi.

Türkiye Milli Bankası'nın hamillere karşı tahvillerde bulunan miktardan yükümlü olduğu söylenebilirdi; ancak hamiller, 17 Temmuz 1914 tarihli toplantıda, eğer varsa, Türkiye Milli Bankası'na karşı olan haklarından feragat ettiler. Böylelikle İngiliz makamlarına göre 179,650 Sterlin/ 197,615 Türk Lirası miktarındaki mevduat Osmanlı Hükümeti'ne ait sayıldı. Bundan sora sorun Bankanın bu miktarı Hükümet'e uygun şekilde ödeyip ödeyemeyeceğiydi. İngiliz makamlarına göre, Banka teknik açıdan bir Osmanlı anonim şirketi olduğundan bu geri ödemeyi yapması için Osmanlı Hükümeti'nden her an talimat gelebilirdi. Diğer yandan, Banka aynı zamanda İngiltere'ye de aitti bu nedenle de İngiliz makamlarına göre öncelikle İngiliz Hükümetine danışılmadan ve bu konuda görüşleri elde edilmeden bu tip bir ödeme yapılması usulsüzce olurdu.

Kasasında tutulan son takside ilişkin Banka, Hazine'ye bir memorandum sunacaktı. Burada mevcut olaylar, bakanın hareket tarzı yer almaktaydı. Bankaya göre bu para müteahhitlere ait değildi. Çünkü İngiliz Hükümeti, gemileri devralırken onlarla bağlantılı borçları da devralacaktı. İngiliz Hükümeti tabi ki müteahhitlere ödeme yapacaktı. Banka, paranın tahvil hamillerine ait olduğunu da söylemiyordu. Banka sadece Türk Hükümeti tarafından vade tarihlerinde kendisine verilen parayı ödemekle ilgiliydi. Bu şekilde eleyerek Banka, paranın Osmanlı Hükümetine ait olduğu sonucuna varıyordu. Fakat esasen İngiliz sahipliğinde olan Bankanın, İngiliz Hükümetine danışmadan parayı ödemekle ilgili endişeleri vardı.

TÜRKİYE MİLLİ BANKASI İLE TÜRK HÜKÜMETİ ARASINDA OSMANLI BORÇLARINA İLİŞKİN BİR ANLAŞMAZLIK: REŞADİYE GEMİSİ MESELESİ

Donanma Bakanlığı Vickers'a geminin inşası için ödemesi gerekeni ödemişti. Türk Hükümeti ise savaş gemisinin teslim edilmesini beklerken ve 1,617,806 değerinde tahvil ve kupon çıkartmışken savaş gemilerinden mahrum kalmıştı. İlk nakit ödeme olan 86,666 Sterlini ve 771,406 Sterlin değerinde ödenmiş tahvilini kaybetmişti. Osmanlı'nın kaybı oldukça ağırdı. Son taksiti istemek İngiliz Hazinesi tarafından pek olası görünmemektedir. Bununla birlikte İngiliz yetkili makamlarınca inşaat grubu ile Banka arasındaki anlaşma incelenmekteydi. Burada Türk Hükümeti tarafından tahvillerin ödenmemesi durumunda Bankanın müteahhitlere ödemesi gerekenleri ödedikten sonra ellerinde kalan parayı ödenmemiş tahvillerin ödenmesi yönünde kullanma özgürlüğünün olduğu hükmü yer almaktaydı. Türk Hükümeti'nin ödemeyi gerçekleştirmemesi, inşaat grubunun ise tüm ödenmesi gerekeni alması, Bankanın elinde 197,615 Türk lirası kalması ve İngiliz Hükümeti'nin Türkiye'nin ödemediği tahvilleri ödemesi dolayısıyla 'Bu durumda İngiliz Hükümeti'nin bu parayı Bankadan alması gerekmez miydi?' sorusu sorulmaktaydı.

Konuyla ilgilenen İngiliz Hazinesi yetkilileri bu durumda yapılabilecek en uygun hamlenin, paranın mevcudiyetini Geçici Finans Komisyonuna⁸ anlatarak parayı onlara bırakmak olduğu sonucuna varmıştı.

Bankanın İstanbul-Galata şubesinden Bilinski, İngiliz Hazine yetkilisine, Bankanın elinde bulunan 197,615 Türk Lirasına ilişkin bir memorandum göndermişti. Hazineden gelen cevap, bu koşullar altında paranın mülkiyetinin belirsiz olduğu; bu nedenle İngiliz Hazinesinin, Türk hazinesinin acil ihtiyaçları için paranın harcanmasını Geçici Mali Komisyona bırakmak şartıyla paranın Türk Hükümetine bırakılabileceği yönündeydi. 'Türk maliyesinin çaresiz durumu' ve 'İngiltere'nin düzeni korumadaki çıkarları' göz önüne alındığında Türk Hükümeti 'lehine' para üzerindeki haklardan tavizde bulunulabileceğine karar verilmişti.

Türk Hükümeti ise henüz para ile ilgili bir girişimde bulunmamıştı. Bu nedenle İngiliz tarafı Türklerin paradan haberleri olmadığını kanaat getirmişti. Bu durumda Türk Hükümeti ile görüşmeleri halinde, Türklerin para üzerinde ve onu kullanma konusunda tam hak iddia etmesinden çekinmekteydiler (PRO, T, 160/105/7).

1921 yılında Türkiye'nin ilgilenmesi gereken elbette ki daha önemli meseleleri vardı. Fransa ile savaşını Ankara Antlaşması ile bitirmiş olan Türkiye, Büyük Taarruza hazırlanmaktaydı.

⁸Provisional Financial Commission

TÜRKİYE MİLLİ BANKASI İLE TÜRK HÜKÜMETİ ARASINDA OSMANLI BORÇLARINA İLİŞKİN BİR ANLAŞMAZLIK: REŞADİYE GEMİSİ MESELESİ

Söz konusu meblağın ve Reşadiye'nin bedelinin Türkiye tarafından talep edilmesi için Lozan görüşmelerini beklemek gerekecekti.

Kasım 1922'de görüşmeler başlamıştı. Lozan görüşmelerinin sürdüğü Haziran 1923'te Lozan'daki Türk delegasyonundan Zekai Bey, İngiliz delegasyonundan Waley ile baş başa görüşerek Reşadiye'nin son taksiti olan meblağ konusunda Türk Hükümeti ile Banka arasındaki anlaşmazlıktan bahsetmişti. Zekai Bey, Bankanın bu parayı İstanbul Hükümetine ödemeyi teklif ettiğini; ama Türk Hükümeti'nin gemilerle ilgili iddiasını riske atmamak için bu meblağı almayı reddettiğini belirtmişti. Zekai Bey, Banka ile Türk Hükümeti arasında konuya ilişkin anlaşmazlığın devam etmekte olduğunu söylemiş ve Waley'e bu konunun çözülmesine ilişkin yardım edip edemeyeceğini sormuştu. Waley ise konuyla ilgili bilgi sahibi olmadığını, bu konunun aynı anda hem Türkiye'de hem de Lozan'da ele alınması durumunda karışıklık olabileceğini ve konunun daha çok Türk Hükümeti ve Banka arasında olması dolayısıyla İngiliz Hükümetini ilgilendiremeyebileceğini söylemişti. Waley'e göre İngiliz Hükümeti'nin müdahalede bulunmaması iyi olurdu (PRO, T, 160/105/7).

Bu süreçte Meclis'te Lozan'ın 58. maddesi olan Bağlı devletlerin tazminat taleplerinden vaz geçmesine karşılık Türkiye'nin Reşadiye konusunda tazminat talebinden vaz geçmesine dair tartışmalar vardı. Görüşmeler sürerken Türkiye'nin son taksitten vaz geçtiği yönünde şaibeler çıkmıştı. Lozan görüşmeleri sırasında İsmet Paşa, 28 Haziran 1923 tarihinde Heyet-i Vekile Riyasetine gönderdiği telgrafta Bankanın elinde kalan Reşadiye zirhlısının⁹ son taksitinin iadesinde Bankanın muhalefet gösterdiğini ve bu paradan vaz geçildiği haberlerinin yanlış olduğunu belirtmekteydi. İsmet Paşa, üzerinde görüşülen fıkrayı şu şekilde açıklamaktaydı; “Türkiye, Hükümet-i Osmaniye tarafından İngiltere'ye sipariş olunup 1914'te Britanya hükümeti canibinden vaz-ı yed edilmiş olan sefain-i harbiye için tesviye kılınmış mebalığın ne Britanya hükümeti ne de onun tebası tarafından iadesini talep ve iddia etmemeğe ve bundan dolayı her türlü müracaatdan sarf-ı nazar etmeğe muvafakat eyler.” Tamirat masraflarına karşılık terk edilen geminin ödenmiş taksitleriydi, Bankada kalan para değildi. İsmet Paşa, Bankanın kendisine bırakılan parayı iade mecburiyetinde olduğunu belirtmektedir. Milli Banka İngiliz tebasası değildir, Osmanlı kurumudur. İsmet Paşa Zekai Bey'in görüşmesinden bahsederek, İngiliz uzmanın son taksitin Türk Hükümeti tarafından teslim edildiği zannında bulunduğunu ve paranın Bankada olması durumunda bu para üzerinde hükümetlerinin hiçbir alakalarının bulunmadığını belirttiğini Ankara'ya iletmişti.

⁹Metinde I.Sultan Osman olarak geçmekle birlikte söz konusu gemi Reşadiye olmalı.

TÜRKİYE MİLLİ BANKASI İLE TÜRK HÜKÜMETİ ARASINDA OSMANLI BORÇLARINA İLİŞKİN BİR ANLAŞMAZLIK: REŞADİYE GEMİSİ MESELESİ

30 Haziran'da Hüseyin Rauf, İsmet Paşaya Maliye Vekaletine verilen telgrafa cevaben kendilerine verilen bilgi ve görüşü iletmiştir. Buna göre Milli Bankadaki meblağ İngiliz Lirası olarak teslim edilip bu şekilde makbuzu alındığından Türk tarafınca aynen iadesi talep edilmektedir. Banka ise meblağın Türk lirası olarak teslimini teklif etmektedir. Bu nedenle Lozan'da İngilizlerin ısrarlarına mahal bırakmamak için konunun barışın imzalanmasından sonraya bırakılması uygun görülerek Bankaya işin daha sonra inceleneceği belirtilerek şimdilik ertelenmiştir. Lozan'da barış anlaşmasına bu mesele için bir fıkra koyulması durumunda, Türk anonim şirketi olan Banka ile Maliye Vekaleti arasında Türkiye'nin çıkarlarına uygun surette meselenin halledileceği belirtilmektedir (Şimşir, 1994, s.502-503, 506).

24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşmasınının 58.maddesi ile Türkiye, Osmanlı Hükümetince İngiltere'ye ısmarlanmış ve İngiliz Hükümetince 1914 de el koyulmuş olan savaş gemileri için ödenmiş bulunan paranın geri verilmesini İngiliz Hükümetinden ya da İngiliz uyruklarından istememeyi kabul etmekte ve bu yüzden her türlü istemde bulunmaktan vazgeçmektedir (Meray, 2001, s. 13,17, 19, 20; Yeniay, 1964, s. 119; Soysal, 1983, s. 103). Bundan sonra çözüm bekleyen konu olarak son taksitin aidiyeti meselesi kalmıştır.

Lozan dönüşü konu tekrar ele alınacaktı. Waley, konuya ilişkin hukuki görüş alınmasından yanaydı. Bu nedenle, Hazine'nin 1911 yılına ait yüzde 5'lik Türk hazine tahvillerinin hamili olarak 197,615 TL miktarındaki para üzerinde talepte bulunup bulunamayacaklarını sormak üzere Hazine'nin Hukuk Müşavirine başvuruldu. Waley, İngiltere'nin daha önce paradan feragat politikası izlediğini; ancak Türk Hükümeti'nin iki savaş gemisiyle ilgili iddiasına zarar vereceği korkusuyla bunu kabul etmediklerini belirtmişti. Waley'e göre artık Türk Hükümetine karşı cömert davranmak için daha fazla motivasyonları yoktu. Bununla birlikte Waley, Banka genel müdürü Dickson'a Hukuk Müşavirinin görüşlerini iletterek tahvil hamillerinin daha önce konuyla ilgili taleplerinin bulunmaması göz önüne alındığında kendilerinin de bu tahvillerin sahibi olarak her hangi bir taleplerinin olmayacağını belirtecekti.

Türkiye Milli Bankası yöneticisi Dickson, İngiliz Hükümeti'nin inşaat grubunun varisi olarak bu parada hak iddia edebileceği fikrindeydi. Oysa İngiliz yetkililer gemiyi alan ve devlet tahvillerini elinde tutan İngiliz Hükümetinin bu para üzerindeki hak iddiasını zayıf bulmaktadır. Parayı elinde tutan Banka, yasa üstünde Türk unsurudur. Türk Hükümeti, Banka'dan bunu talep etmeden alı konulamazdı. Diğer taraftan İngiliz Hükümeti inşaat grubuna ödeme yapmış olsa bile ve bundan yola çıkarak Bankadaki kredi bakiyesi üzerinde hakkı olduğunu düşünse bile bu iddiaları 58. maddede yer alan tazminat taleplerinin ortadan kaldırılması ile engellemiş durumdaydı. Görüldüğü üzere 1921'den beri düzenli şekilde hukuki olarak görüşüne danışılan

TÜRKİYE MİLLİ BANKASI İLE TÜRK HÜKÜMETİ ARASINDA OSMANLI BORÇLARINA İLİŞKİN BİR ANLAŞMAZLIK: REŞADİYE GEMİSİ MESELESİ

İngiliz yetkililer ve çeşitli makamlar paranın Türkiye'ye aidiyetini belirtmektedir. Banka dışında İngiliz hazine yetkilileri de Türk tezlerine yakın bir tutum içerisindedir.

Bu saatten sonra paranın Türk lirası mı İngiliz lirası mı olarak ödenmesi meselesi gündeme gelecekti. Dickson ödemenin kime yapılırsa yapılsın Türk lirası olarak yapılması gerektiği fikrindeydi. İngiliz yetkililer ise Türklerin parayı Sterlin olarak talep edebileceği fikrine sahipti. İnşaat grubu ile yapılan işlem Sterlin üzerindendi. Devlet tahvilleri de Sterlin idi. Finans anlaşması da Sterlin idi ve ödeme İngiltere'de yapılıyordu. Bu halde Türkler, neden Bankanın hesabı Türk lirası olarak tuttuğunu sorabilirdi. Bu konuda Banka desteklenmeliydi; bununla birlikte İngiliz Hükümetinin müdahalesi sınırlı olmalıydı (PRO, T, 160/105/7).

Reşadiye dretnotunun son taksit bedelinden dolayı Türk makamları ile Türkiye Milli Bankası arasında ortaya çıkan uyuşmazlığa dair Türk Maliye ile Hazine Vekaleti Hukuk Müşavirleri, İstanbul Mahkemeleri Müdürü ve Muamelat-ı Nakdiye Müdür Muavinin de arasında bulunduğu komisyonca Eylül 1924'te bir rapor hazırlanmıştır. Söz konusu taksit bedeli 14/27 Temmuz 1327/1911 tarihinde imzalanan anlaşmaya uygun olarak 1,769,500 İngiliz lirası ile Armstrong'a sipariş edilen Reşadiye dretnotunun teslimi zamanında ödenmesini temin edecek tarzda sekize bölünmüş taksitlerden sekizinci ve sonuncusu olup, anlaşmanın imzasından yirmi iki ay sonra ödenmesi gerekirken taahhüdün yerine getirilmemesinden dolayı finans anlaşmasının dördüncü maddesinin verdiği salahiyyete dayanarak inşaat grubuna ödenmeyerek Türkiye Milli Bankası nezdinde alıkoyulan 179,650 İngiliz lirasıdır.

Makalenin birinci bölümünde açıklandığı üzere Türkiye ile TMB arasında 5/18 Temmuz 1337/1911 tarihinde Finans Anlaşması imzalanmıştı. Finans anlaşmasının dördüncü maddesine göre Osmanlı Hükümeti, herhangi bir anlaşmazlık durumunda taksitlerin ödenme tarihlerinden en az 48 saat önce haber verilmesi şartıyla Banka tarafından inşaat grubuna ödeme yapılmaması emrini verme hakkına sahipti. Sonuçta Osmanlı Hükümeti, bu maddeye dayanarak Reşadiye'nin inşasındaki gecikme dolayısıyla verilen taahhüt yerine getirilmediğinden son taksitin ödenmesi tarihinin gelmesinden önce, inşaat grubuna ödeme yapılmamasını Bankaya tebliğ ederek paranın alıkoyulmasını bildirmiştir. Bu tebliğ karşısında hazine tahvillerinin inşaat grubu namına Bankaya verilmesi, söz konusu tahvillerin bir yed-i emine verilmesi mahiyetindeydi. Türk Hükümeti'nin talebi üzerine Banka da söz konusu meblağın Sterlin olarak alıkoyulduğunu yazılı olarak beyan etmişti. Hükümet buna dayanarak belirtilen son taksitin İngiliz lirası olarak kendilerine teslimini talep etmekteydi.

TÜRKİYE MİLLİ BANKASI İLE TÜRK HÜKÜMETİ ARASINDA OSMANLI BORÇLARINA İLİŞKİN BİR ANLAŞMAZLIK: REŞADİYE GEMİSİ MESELESİ

Banka ise daha önceki taksit dönemlerinde, hazine tahvillerinden doğan meblağı Türk lirası olarak bir hesaba kaydetmekte ve inşaat grubuna yapılacak ödeme zamanlarında Sterline çevirerek göndermektedir. Söz konusu emrin Osmanlı Hükümetinden alınması üzerine Banka 179,650 İngiliz lirasını, inşaat grubuna verilmediğinden, Sterline çevirmemiştir; dolayısıyla da Banka meblağı Türk Lirası olarak ödemek durumunda olduğunu açıklamaktadır.

Türk makamlarına göre para kesin olarak Türk tarafına aitti. İnşaat grubu Hükümete karşı taahhüdünü yerine getirmediğinden paranın kendisine iadesini talep etmesi mümkün değildi. Hamiller de herhangi bir talepte bulunamazdı. Lozan Antlaşması, hazine tahvillerinin ödeme biçimi ve zamanını belirlemiştir. Bankanın elindeki meblağ ise Sterlin olarak ödenmeliydi; çünkü hem Sipariş Anlaşmasında hem Finans Anlaşmasında bahsi geçen paranın cinsi Sterlin idi. Bankaya emanet edilen hazine tahvillerinin de üzerinde Sterlin yazmaktaydı. Yine Banka, 15 Şubat 1329/28 Şubat 1914 tarihli tezkere ile 179,650 İngiliz lirasının nezdinde mevcut olduğunu bildirmişti. Türk tarafına göre inşaat grubu gemiyi Türkiye'ye teslim ettiği durumda Banka son taksiti inşaat grubuna Sterlin ile ödemek zorunda kalacaktı.

Uyuşmazlığı halledecek merci meselesi de burada başka bir önemli konuydu. Finans Anlaşmasının altıncı maddesi uyarınca anlaşmanın uygulanmasından doğan uyuşmazlığın halledilmesi meselesi hakeme aitti. Aynı anlaşmanın üçüncü maddesi ise Banka elinde Hükümet tarafından alıkoyulan meblağın iadesine karar verilmesi hususunu Finans Anlaşmasının bahsettiği hakem heyetinin yetkisinden ayırmıştı. Sipariş Anlaşmasını 25. maddesi Hükümet ile grup tarafından tayin edilecek ayrı bir hakem heyetini konuyla ilgili olarak yetkili kılınmıştı. Mevcut durumda ise Hükümet ile grup arasında hiçbir ilişki kalmamıştı bu nedenle grup tarafından bir hakem tayini ihtimali yoktu. Finans Anlaşması uyarınca oluşturulacak hakem heyetinin ise iade emrini tetkik etmeye yetkisi olmadığından Türk tarafına göre hüküm vermek için asıl merci hakem heyeti değil mahkemelerdi. Türk hukuk müşavirleri kanaatlerini bu şekilde açıklamışlardı. Türk hukuk müşavirlerine göre Türk tarafının sağlam gerekçeleri olduğundan hakeme gidilmesinde dahi endişe edecek bir nokta bulunmamaktaydı. Türk tarafınca Bankanın pek de iç açıcı olmayan ekonomik durumu da göz önüne alınmıştı. Bankanın mahkumiyeti halinde iflası gibi bir durumun ortaya çıkması ihtimali göz önüne alındığında Hükümet için ağır bir fedakarlığı gerektirmeyecek surette bir barış imzalamasına raportörler tarafından olumlu bakılmıştı.

Maliye Vekaleti de heyetin raporundaki barış teklifi hakkında gösterilen sebeplere hak verilmiştir. Mesele son derece mühim ve Lozan anlaşması ile de alakadar olduğundan konu

**TÜRKİYE MİLLİ BANKASI İLE TÜRK HÜKÜMETİ ARASINDA OSMANLI
BORÇLARINA İLİŞKİN BİR ANLAŞMAZLIK: REŞADİYE GEMİSİ MESELESİ**

hakkında İcra Vekilleri Heyetinin bir karar alması istenilmiştir (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi [BCA], 30.1.0.0./ 134.872.3.).

Bundan sonra Banka ile Türk Hükümeti'nin davalık olduklarını görüyoruz. Ocak 1931'e gelindiğinde Bankada kalan 179,650 İngiliz Lirasının tahsili için Maliye Hazinesi tarafından Banka aleyhinde açılan davada, Banka tarafından bu paranın Türk Lirası ile değiştirilmesi devletin de davasından vazgeçmesi şartıyla konunun barış yoluyla halledilmesi teklif edilmiştir.

Maliye Vekaleti tarafından, Bankanın mali vaziyetinin bu parayı İngiliz lirası olarak ödemeye uygun olmamasından dolayı iflası durumunda barış teklifinden daha olumsuz şartlarla karşı karşıya kalınacağı göz önüne alınarak konun Bankanın teklifi doğrultusunda halledilmesi kararlaştırılmıştır.

Konuyla alakalı Devlet Şurası'nın da görüşlerine başvurulmuştur. Burada öncelikle Maliye Vekaletinin konunun barış içinde halledilmesi yönündeki tezkeresi görüşülmüştür. Ardından Maliye ve Nafia Dairesinin mazbatası görüşülmüştür. Mazbatada ise söz konusu paranın İngiliz lirası olarak Türk Hükümetine iadesinin gerekeceği ve para Banka nezdinde saklandığından Bankanın iflası halinde aynen hükümete intikal etmesi lazım geleceği belirtilmekte ve sulh teklifinin reddi yer almaktadır. Bundan sonra Devlet Şurasında konuyla ilgili karar alınmıştır. Buna göre 179,650 lira üzerinde inşaat grubunun bir hakkı olmadığı tespit edilmiş, paranın Türkiye'ye aidiyeti kabul edilmişti. İlaveten paranın İngiliz lirası olarak alınması hakkı açıldı. Bankanın birkaç senelik bilançosu incelendiğinde ise mevcut sermayesinin bu paranın İngiliz lirası olarak ödenmesine müsait olmadığı anlaşılmaktaydı. Maliye Vekaleti namına gelen Muamelat-ı Nakdiye müdürü Sırrı Bey'in verdiği izahat da Bankanın aciz halini teyit etmekteydi.

Barışın akdinin uygun olup olmadığının tayini ve iki seneden beri faaliyetini durdurduğu ve bilançosunu tanzim etmiş olması göz önüne alındığında borcu ve alacağı bugün kesin olarak belli olduğundan iflas masasının teşkili durumunda hükümetin elindeki ilama karşılık kaç lira isabet edeceği tespit edildikten sonra aradaki farkın miktarına göre müzakere edilmek gerekeceği hakkında Maliye Dairesi Reisi İsmail Hakkı, azadan İhsan, Ömer Lütfi, Edip Kemal Beyler ile Süleyman Emin Paşa'nın görüşleri çoğunluğa ulaşmadığından esas durum oya sunuldu.

Maliye ve Nafia Dairesi Reisi Ali Rıza, azadan Abdullah Sabri, Ömer Lütfi, Asaf Talat, Edip Kemal, Kemal Atıf Beyler ve Süleyman Emin Paşa'nın barışın reddi hakkındaki muhalif

TÜRKİYE MİLLİ BANKASI İLE TÜRK HÜKÜMETİ ARASINDA OSMANLI BORÇLARINA İLİŞKİN BİR ANLAŞMAZLIK: REŞADİYE GEMİSİ MESELESİ

oylarına karşı Maliye Vekaletinin teklifi dairesinde barışın akdinin uygun olacağı çoğunluğun oyu ile kararlaştırıldı. Uzlaşma durumu ve şartları kabul edildi (BCA, 30.11.1.0./ 61.2.15.).

Uyuşmazlığın barış içinde halledilmesi konusunda harcadığı mesai ve masrafa karşı Burdur Mebusu Mustafa Şeref'e 3,000 lira verilmesi Maliye Bakanlığının teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince kabul olunmuştur (BCA, 30. 18.01.02./ 14.67.3.).

7. SONUÇ

Bu çalışma, yabancı bir devletten, yabancı bir banka aracılığı ile yapılan satın almanın ne şekilde gerçekleştiğine dair bir örnek olay teşkil etmektedir. Aynı zamanda Osmanlı'dan Türkiye'ye kalan mirasın küçük bir parçasını yansıtmaktadır.

Gemilere el koyulmasına veya sürecin mali boyutuna odaklanan ciddi çalışmalar mevcuttur ve çalışmamızda bunlardan yararlanılmıştır. Bununla birlikte söz konusu çalışmalar süreci Lozan'ın ilgili maddeleri ile tamamlamaktadırlar. Gemilere el koyulması ardından Reşadiye gemisinin alınmasını finanse eden Bankanın ve diğer alacaklıların İngiliz Hükûmeti nezdinde yürüttüğü girişimler ve Türk tarafının takındığı tutum üzerinde pek az durulan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma ise sürecin Bankayı, İngiliz Hükûmetini ve Türk Hükûmetini içine alacak biçimde çok daha uzun vadeli olduğunu ortaya koymayı hedeflemiştir.

Osmanlı Devleti, 1911 yılında sipariş ettiği Reşadiye gemisinin finansmanı için Türkiye Milli Bankası ile ayrı bir finans anlaşması yapmıştır. Çalışmamızda finans anlaşmasının ayrıntıları ortaya koyulmuştur. Osmanlı tarafının anlaşma uyarınca hazine tahvilleri çıkarttığı ve gemiye el koyulduğu 1914'e kadar tahvilleri kurtarmak için Bankaya düzenli olarak ödeme yaptığı tespit edilmiştir.

Gemi için ilave masraflar yapıldığı Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki belgelerde de açıkça görülmektedir. Gemiye el koyulması olayının ise zaten zor durumda olan Osmanlı donanmasına ve Osmanlı maliyesine ağır bir yük yüklediğini tahmin etmek güç değildir.

Çalışmamızda konuya ilişkin başlıca iki sorun tespit edilmiş ve süreç daha anlaşılabilir sunulması açısından ayrı ayrı takip edilmiştir. Bu nedenle Lozan'ın ilgili maddeleri her iki süreçte de ele alınmıştır. Burada tespit edilen ilk sorun Reşadiye gemisine el koyulması ardından Türkiye'nin Bankaya daha fazla ödeme yapmayacağını duyurması üzerine tahvil hamillerinin içine düştüğü durumdur. Ödenmemiş tahvillerin ödenmesi için tahvil hamilleri adına Bankanın pek çok kez İngiliz ve Türk Hükûmeti nezdinde teşebbüslerde bulunduğu saptanmıştır. İngiliz Hükûmetinin ise Birinci Dünya Savaşı döneminde tahvilleri Bankadan

TÜRKİYE MİLLİ BANKASI İLE TÜRK HÜKÛMETİ ARASINDA OSMANLI BORÇLARINA İLİŞKİN BİR ANLAŞMAZLIK: REŞADİYE GEMİSİ MESELESİ

satın alarak onları kurtardığı bununla birlikte Türkiye'den bu meblağı tahsil etmek için çaba gösterdiği tespit edilmiştir. Sürecin bundan sonraki kısmı Türkiye Milli Bankası'ndan bağımsız gelişmiştir. Lozan Antlaşmasının 54.maddesiyle Türkiye, savaş gemisi alınması dolayısıyla çıkartılan yüzde 5 faizli 1911 yılı hazine tahvillerini ödemekle mükellef tutulmuştur. Söz konusu borç, Osmanlı'dan toprak alan devletler arasında paylaşılsa bile Türk ekonomisi için bir külfet getirdiği açıktır.

Reşadiye'nin inşaat grubuna ödenmemiş ve Bankada kalmış olan son taksiti meselesinde ise Türk Hükûmeti ile Banka karşı karşıya kalmıştır. Türkiye Milli Bankası yöneticilerinin pek çok kez İngiliz Hazine yetkililerine başvurduğu tespit edilmiştir. Banka, özellikle paranın Türk Lirası cinsinden ödenmesi için İngiliz yetkililerden destek görmek istemiştir. Yine paranın üzerinde İngiltere'nin hak talep edip edemeyeceğinin hukuki boyutu üzerinde araştırma yapılmıştır. İngilizlerin raporlarının ise Türk tarafının tezlerine yakın olduğu belirlenmiştir. Gemilere el koyulması nedeniyle Türkiye'ye darbe indirildiği teslim edilmiş, paranın Türk tarafına ait olması ve Sterlin cinsinden ödenmesinin talep edilebileceği görüşü sunulmuştur. İlaveten İngiliz Hükümetinin konuya doğrudan dâhil olmak istemediği Banka ile Türk Hükûmeti arasında konunun halledilmesinden yana olduğu belirlenmiştir. Türk tarafı ise özellikle Lozan görüşmeleri döneminden itibaren konuyu gündemine almış ve sürecin takipçisi olmuştur.

Konunun çözümlenmesi 1931 yılında gerçekleşmiş ve Bankanın ekonomik durumu göz önüne alınarak paranın Türk Lirası olarak ödenmesi Türk tarafınca kabul edilmiştir. Türkiye Milli Bankası'nın 1931 yılında tasfiye sürecine girmesi Türk tarafının parayı Türk Lirası cinsinden almaya mecbur kaldığını doğrulamaktadır. Görüldüğü gibi gemileri alamayan Türkiye aynı zamanda sürecin mali boyutu ile yıllarca uğraşmak durumunda kalmıştır.

8. KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA], İrade [İ], Meclis-i Mahsus [MMS], Dosya No: 157/ Gömlek No: 4.

BOA, Meclis-i Vükela Mazbataları [MV], Dosya No: 179/ Gömlek No: 5.

BOA, Hariciye Nezareti [HR], Londra Sefareti [SFR.3], Dosya No: 706/ Gömlek No:3.

BOA, HR, SFR,3, Dosya No: 702/ Gömlek No:44.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi [BCA], 30.1.0.0./ 134.872.3.

TÜRKİYE MİLLİ BANKASI İLE TÜRK HÜKÜMETİ ARASINDA OSMANLI BORÇLARINA İLİŞKİN BİR ANLAŞMAZLIK: REŞADİYE GEMİSİ MESELESİ

BCA, 30.11.1.0./ 61.2.15.

BCA, 30. 18.01.02./ 14.67.3.

Public Record Office [PRO], Treasury [T], 160/105/6.

PRO,T, 160/105/7.

Kitaplar

Bayur, Y.H. (1991). Türk inkılabı tarihi (III.cilt, V.kısım). Ankara: TTK Basımevi.

Cavit Bey. (2014). Meşrutiyet ruznamesi (I.cilt). (H. Babacan ve S. Avşar, Haz.) Ankara: TTK Yayınları.

Cemal Paşa. (2010). Hatıralar. Hazırlayan: Alpay Kabacalı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Fromkin, D. (2004). Barışa son veren barış; modern Ortadoğu nasıl yaratıldı. (M. Harmancı, Çev.) İstanbul: Epsilon Kitapevi.

Geyikdağı, N. (2008). Osmanlı Devleti'nde yabancı sermaye, İstanbul: Hil Yayın.

Güvenç, S. (2011). Birinci dünya savaşına giden yolda Osmanlıların dretnot düşleri. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Jones, Geoffrey. (1993). British multinational banking 1830-1990, Clarendon Press, Oxford.

Kocatürk, Ö. (2011). Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin dönüm noktası (1911-1914) (I.cilt). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Kocatürk, Ö. (2013). Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin dönüm noktası (1911-1914) (II.cilt). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Kömürcan, K. (1948). Türkiye imparatorluk devri dış borçlar tarihçesi. İstanbul: Şirketi Mürettibe Basımevi.

Meray, S. (2001). Lozan barış konferansı tutanaklar- belgeler (VIII.cilt). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Miller, G. (1997). Straits: British policy towards the Ottoman empire and the origins of the Dardanelles campaign. Londra: University of Hull Press.

Öke, K. ve Mütercimler E. (1991). Sultan Osman. İstanbul: E Yayınları.

Özçelik, S. (2000). Donanma-yı Osmani muavenet-i milliye cemiyeti. Ankara: TTK Basımevi.

TÜRKİYE MİLLİ BANKASI İLE TÜRK HÜKÜMETİ ARASINDA OSMANLI BORÇLARINA İLİŞKİN BİR ANLAŞMAZLIK: REŞADİYE GEMİSİ MESELESİ

Soysal, İ. (1983). Türkiye'nin siyasal andlaşmaları. Ankara: TTK Basımevi.

Şimşir, B. (1994). Lozan telgrafları (II.cilt). Ankara: TTK Basımevi.

Yeniay, H. (1964). Yeni Osmanlı borçları tarihi. İstanbul: Ekin Basımevi.

Makaleler

Besbelli, S. (1972). Reşadiye, I. Sultan Osman, Fatih muharebe gemileri. Derya Dergisi, (52) 17.

Conlin, J. (2016). Debt, diplomacy and dreadnoughts: the national bank of Turkey, 1909–1919. Middle Eastern Studies, 52 (3), 525-545.

Gülboy, B. (2002). 1909-1914 yılları arasında Osmanlı imparatorluğu ile Yunanistan arasındaki donanma yarışı ve bu yarışın Doğu Akdeniz güç dengesine etkileri. Trakya Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Dergisi, 2 (1), 120-127.

Kent, M. (1975). Agent of empire? the national bank of Turkey and British foreign policy, The Historical Journal. 18 (2), 367- 389.

Kütükoğlu, M. (1995). I.dünya savaşı arifesinde İngiliz hükümetinin el koyduğu gemiler ve Türk komuoyu. Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı. (ss. 207-218). İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayını.

Rooney, C. (1998). The international significance of British naval mission to the Ottoman empire, 1908-1914. Middle Eastern Studies, 34 (1), 1-29.

Tezler

Karabulut, I. (2014). İngiliz arşiv belgelerine göre Goeben/Yavuz ve Breslau/ Midilli gemileri (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Ekler

Ek-1 Bank of England tarafından tahvil hamillerine ödenen miktarı gösteren belge

**BÜYÜK VE ORTA BOY İŞLETMELER İÇİN FİNANSAL RAPORLAMA
STANDARDI (BOBI FRS) VE VERGİ USUL KANUNU (VUK) KAPSAMINDA
TİCARİ MAL MALİYETİ**

**MERCHANDISE COST WITHIN FINANCIAL REPORTING STANDARD FOR
LARGE AND MEDIUM-SIZED ENTITIES (FRS FOR LMES) AND TAX
PROCEDURE LAW (TPL)**

Doç. Dr. Kadir Dabbağolu¹

Dr. Öğr. Üyesi Günay Deniz Dursun²

Özet

Stok maliyetleri kamu yararı içeren kuruluş statüsünde olmayan şirketlerde Vergi Usul Kanunu ile Büyük ve Orta Ölçekli İşletmeler Finansal Raporlama Standardı tarafından getirilen iki farklı düzenlemeye göre hesaplanmaktadır. Buna ilaveten Büyük ve Orta Ölçekli İşletmeler Finansal Raporlama Standardı stok maliyetlerinin hesaplanmasında vade durumuna göre alternatif uygulamalar da öngörmektedir. Dolayısıyla farklı stok maliyetleri ve muhasebe uygulamaları söz konusudur. Çalışma bu farklılıkları eleştirel bir bakış açısıyla inceleyip açıklamayı amaçlamaktadır. Çalışma örnek çözümlerle desteklenmiş ve konu kapsamındaki yazılı kaynaklara dayandırılmıştır. Ticari mal maliyetine ilişkin muhasebe uygulamalarının satın alma vadesine bağlı olarak çeşitlendirilmesi tutarlı ve karşılaştırılabilir ve dolayısıyla nitelikli finansal bilgi üretimi ile çelişmektedir. Çünkü kısa vadeli alımlarda faizin tanımlanmaması ve dolayısıyla itfa edilmiş maliyet yönteminin kullanılmaması muhasebenin tahakkuk, dönemsellik ve özün önceliği gibi temel kavramları ile uyuşmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Stok, Maliyet, Vade, Faiz

Jel Sınıflandırması: M40, M41

Abstract

Inventory cost is calculated by non-public interest entities in accordance with two different regulations carried into effect by Tax Procedure Law and Financial Reporting Standards for large and medium-sized entities. Add to this, Financial Reporting Standards for large and medium-sized entities have alternative practices based on maturity. Therefore, different inventory cost and different accounting practice are both in question. The study examines and clarifies these differences with a critical approach. The study is supported with sample solutions and based on written printed sources relating to the topic. Results of sample solutions indicates that diversifying accounting practices depending on maturity conflict with qualified financial information. Because, ignoring interest and non-use of amortized cost

¹İstanbul Arel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, kadirdabbagolu@arel.edu.tr.

²İstanbul Aydın Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Muhasebe ve Finans Yönetimi Bölümü, gunaydenizdursun@aydin.edu.tr.

BÜYÜK VE ORTA BOY İŞLETMELER İÇİN FİNANSAL RAPORLAMA STANDARDI (BOBI FRS) VE VERGİ USUL KANUNU (VUK) KAPSAMINDA TİCARİ MAL MALİYETİ

method on purchase transaction with short term maturity are both at odds with basic rules of accounting such as accrual basis, matching principle, substance over form.

Key words: Inventory, Cost, Maturity, Interest

Jel Code: M40, M41

1.GİRİŞ

Harcama kavramı geniş anlamda, kaynak kullanımını ifade eder. Bir varlık edinimi için olabileceği gibi bir gider için de yapılabilir (Sevgener ve Hacırüstemoğlu, 2000). İşletmeler kaynak kullanımını ile bir varlık edinebilecekleri gibi bir gidere de katlanabilirler. Bu varlıkların bir türü de stoklardır. Stoklar satılmak veya üretimde kullanılmak üzere edinilen varlıklardır (Örten ve Karapınar, 2007). İşletmeler, yeni malların üretiminde veya diğer faaliyetlerinde tüketmek üzere bu stokları önceden elde etmek durumundadırlar (Sevilengül, 2009).

Gider ise işletme faaliyetlerinin yürütülebilmesi için belirli bir dönemde yapılan varlık veya hizmet tüketimleri (Karakaya, 2004), ekonomik yarar sağlamak üzere yapılan harcamalar (Büyükmirza, 2009) olarak tanımlanır. Giderlerin ilgili gelirler ile karşılaştırılabilmesi için bazı durumlarda bekletilmesi gerekebilir. Bunun sebebi ilgili gelirin söz konusu giderden daha sonra tahakkuk etme zorunluluğudur. Bu gibi durumlara özgü olarak bekletilen giderler maliyet olarak adlandırılır. Maliyetler direkt madde malzeme, yarı mamul gibi varlıklarda olduğu gibi ticari mal ve maddi duran varlık gibi varlıklar için de söz konusudur (Hongren, 2006)

Bu açıdan bakıldığında bir harcamaya ilişkin olarak tüketilen bir kaynağa karşılık ortaya çıkan varlık ve maliyetler bilanço hesaplarında, giderler ise gelir tablosu hesaplarında izlendiği, bilanço hesaplarında izlenen maliyetlerin ilgili dönem geldiğinde gelir tablosu hesaplarına aktarılarak giderleştirildiği söylenebilir. Ticari mallar da satıldıklarında giderleştirilmek üzere bilanço hesaplarında bekletilen varlıklardır ve bu varlıkların parasal değeri onların maliyetini ifade eder.

Stokların maliyetinin belirlenmesi Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu (KGK) tarafından yayınlanan Büyük ve Orta Ölçekli İşletmeler Finansal Raporlama Standardında (BOBI FRS) aşağıdaki gibi açıklanmıştır:

Stokların maliyeti, tüm satın alma maliyetlerini, dönüştürme maliyetlerini ve stokların bulunduğu yere ve mevcut durumuna getirilmesi için katlanılan diğer maliyetleri içerir. Stokların satın alma maliyetleri; satın alma fiyatını, ithalat vergilerini ve iade alınamayan diğer vergileri, nakliye, yükleme ve boşaltma maliyetlerini ve mamul, malzeme ve hizmetlerin elde

BÜYÜK VE ORTA BOY İŞLETMELER İÇİN FİNANSAL RAPORLAMA STANDARDI (BOBI FRS) VE VERGİ USUL KANUNU (VUK) KAPSAMINDA TİCARİ MAL MALİYETİ

edilmesiyle doğrudan ilişkilendirilebilen diğer maliyetleri içerir. Ticari iskontolar, indirimler ve diğer benzeri kalemler, satın alma maliyetinin belirlenmesinde indirim konusu yapılır.

Vergi Usul Kanunu (VUK) ile stokların maliyetini tespitine yönelik getirilen esaslar yukarıda verilen BOBI FRS düzenlemeleri ile temelde aynı paraleldedir. Ancak, VUK faaliyet giderlerinin maliyete aktarılması (Yereli ve diğerleri, 2012) konusunda mükellefe tercih bırakmıştır.

Bununla birlikte, BOBI FRS dönüştürme maliyetlerinde normal maliyet yöntemini öngörürken, VUK tam maliyet yöntemini öngörmektedir. Bu makalenin satın alma giderlerini irdelemesi nedeni ile üretim maliyetleri ile ilişkili olan maliyet yöntemlerinin karşılaştırılmasına bu çalışmada yer verilmemiştir.

Diğer bir farklılık da vadeli alımlarda ortaya çıkacak olan vade farklarının (faiz tutarının) maliyet ile ilişkilendirilmesindedir. BOBI FRS bu kapsamda aşağıdaki düzenlemeyi getirmiştir:

Bir yıl veya daha kısa vadeli bir ödeme karşılığında satın alınan stoklar, vade farkı ayrıştırılmaksızın, ödenen veya ödenmesi beklenen nakit tutar üzerinden ölçülür. Bir yıldan uzun vadeli bir ödeme karşılığında satın alınan stoklar ise, vade farkı ayrıştırılarak peşin fiyat üzerinden (diğer bir ifadeyle işletme peşin ödeme yapmış olsaydı ödeyeceği fiyat üzerinden) ölçülür. Bir stokun bir yıldan daha uzun vadeli bir ödeme karşılığında satın alınması durumunda, vade farkı tutarı etkin faiz yöntemine göre hesaplanır ve faiz gideri olarak muhasebeleştirilir.

VUK ise vade farkından doğan faiz giderini, hiçbir alternatif uygulama önermeden, doğrudan stok maliyetlerine dâhil edilmesini öngörmektedir.

2. BOBI FRS UYGULAMASI

Bu bölümde ticari mal alımlarının BOBI FRS kapsamındaki muhasebe uygulamaları örneklendirilmiştir. Muhasebe uygulaması yapılacak satın alma işlemine ilişkin bilgiler aşağıdaki 1 no'lu tabloda verilmiştir:

**BÜYÜK VE ORTA BOY İŞLETMELER İÇİN FİNANSAL RAPORLAMA STANDARDI
(BOBİ FRS) VE VERGİ USUL KANUNU (VUK) KAPSAMINDA TİCARİ MAL MALİYETİ**

Tablo - 1: Ticari Mal Alım İşlemi

	Peşin	10 Ay Vade	15 Ay Vade
Fiyat (TL)	100	110,46	116,1
Miktar (Adet)	5.000	5.000	5.000
Maliyet (TL)	500.000	552.311,07	580.484,48
KDV %	%0,00	%0,00	%0,00
İşlem Tarihi	01.Ara	01.Ara	01.Ara

Uygulanan vade farkı (faiz) oranı aşağıdaki gibi hesaplanır:

$$(116,10/100)^{1/15} - 1 = 0,01$$

Hesaplanan etkin faiz oranı üzerinden 15 aylık faiz itfasını gösteren 2 no'lu tablo aşağıdadır:

Tablo - 2: 15 Ay Vadeli %1 Faiz Oranlı İşlem İçin İtfa Tablosu

Ay	Anapara	Faiz Oranı	Faiz	Ödeme	Devir
1	500.000,00	0,01	5.000,00	0,0	505.000,00
2	505.000,00	0,01	5.050,00	0,0	510.050,00
3	510.050,00	0,01	5.100,50	0,0	515.150,50
4	515.150,50	0,01	5.151,51	0,0	520.302,01
5	520.302,01	0,01	5.203,02	0,0	525.505,03
6	525.505,03	0,01	5.255,05	0,0	530.760,08
7	530.760,08	0,01	5.307,60	0,0	536.067,68
8	536.067,68	0,01	5.360,68	0,0	541.428,35
9	541.428,35	0,01	5.414,28	0,0	546.842,64
10	546.842,64	0,01	5.468,43	0,0	552.311,06
11	552.311,06	0,01	5.523,11	0,0	557.834,17
12	557.834,17	0,01	5.578,34	0,0	563.412,52
13	563.412,52	0,01	5.634,13	0,0	569.046,64
14	569.046,64	0,01	5.690,47	0,0	574.737,11
15	574.737,11	0,01	5.747,37	-580.484,48	0,00
			80.484,48		

Yukarıdaki itfa tablosundaki faiz sütunu her ay için tahakkuk edecek faiz giderini göstermektedir.

BÜYÜK VE ORTA BOY İŞLETMELER İÇİN FİNANSAL RAPORLAMA STANDARDI (BOBI FRS) VE VERGİ USUL KANUNU (VUK) KAPSAMINDA TİCARİ MAL MALİYETİ

Ticari malın satın alınmasından sonra muhasebe kayıt ve hesapları aşağıdaki gibi oluşur:

Devir ticari mal stokunun bulunmadığı, Aralık ayı içinde 2.500 adet ticari malın 120 TL birim fiyatla peşin olarak satıldığı varsayıldığında ve yukarıda verilen itfa tablosu esas alındığında kayıt ve hesaplar 31 Aralık itibari ile aşağıdaki gibi oluşacaktır:

HESAP	BORÇ	ALACAK
Ticari Mal	500.000	
Banka		500.000
<i>Peşin 5.000 adet ticari mal alımı</i>		

HESAP	BORÇ	ALACAK
Satış Maliyeti	250.000	
Ticari Mal		250.000
<i>Satılan ticari mal maliyeti</i>		

HESAP	BORÇ	ALACAK
Ticari Mal	552.311,06	
Satıcı		552.311,06
<i>10 ay vadeli 5.000 adet ticari mal alımı</i>		

HESAP	BORÇ	ALACAK
Satış Maliyeti	276.155,53	
Ticari Mal		276.155,53
<i>Satılan ticari mal maliyeti</i>		

HESAP	BORÇ	ALACAK
Ticari Mal	500.000	
Ertelenmiş Faiz Gideri	80.484	
Satıcı		580.484
<i>15 ay vadeli 5.000 adet ticari mal alımı</i>		

HESAP	BORÇ	ALACAK
Satış Maliyeti	250.000	
Faiz Gideri	5.000	
Ticari Mal		250.000
<i>Satılan ticari mal maliyeti ve faiz gideri</i>		

**BÜYÜK VE ORTA BOY İŞLETMELER İÇİN FİNANSAL RAPORLAMA STANDARDI
(BOBİ FRS) VE VERGİ USUL KANUNU (VUK) KAPSAMINDA TİCARİ MAL MALİYETİ**

Peşin		10 ay vade		15 ay vade	
Ticari Mal Stoku		Ticari Mal Stoku		Ticari Mal Stoku	
500.000,00	250.000,00	552.311,06	276.155,53	500.000,00	250.000,00
250.000,00		276.155,53		250.000,00	
Ertelenmiş Faiz		Ertelenmiş Faiz		Ertelenmiş Faiz	
0,00		0,00		80.484,48	5.000,00
				75.484,48	
Satış Maliyeti		Satış Maliyeti		Satış Maliyeti	
250.000,00		276.155,53		250.000,00	
Faiz Gideri		Faiz Gideri		Faiz Gideri	
0,00		0,00		5.000,00	

Aralık ayı içinde satılan 2.500 adet ticari malın 120 TL birim fiyat üzerinden sağlayacağı hasılat 300.000 TL olacaktır. Buna göre ortaya çıkacak olan finansal performans aşağıda 3 no'lu tabloda verilmiştir:

Tablo - 3: Gelir Tablosu (I)

	Peşin	10 Ay Vade	15 Ay Vade
Satış Hasılatı	300.000,00	300.000,00	300.000,00
Satış Maliyeti	-250.000,00	-276.155,53	-250.000,00
Brüt Satış Kârı	50.000,00	23.844,47	50.000,00
Faiz Gideri	0,000	0,000	-5.000,00
Faaliyet Kârı	50.000,00	23.844,47	45.000,00

Farklı vade seçeneklerine göre değişen ticari mal maliyetinin brüt satış ve faaliyet kârı üzerindeki etkisi yukarıdaki tabloda açık bir şekilde görülmektedir.

**BÜYÜK VE ORTA BOY İŞLETMELER İÇİN FİNANSAL RAPORLAMA STANDARDI
(BOBI FRS) VE VERGİ USUL KANUNU (VUK) KAPSAMINDA TİCARİ MAL MALİYETİ**

10 ay vadeli işlemde de itfa edilmiş maliyet değeri esas alındığında oluşacak itfa tablosu aşağıda 4 no'lu tabloda gösterilmiştir:

Peşin ticari mal alımlarında vade farkı (faiz) olmadığı için ticari mal stok maliyeti ile satılan ticari mal maliyetinin faiz giderinden etkilenmesi söz konusu değildir.

12 aydan kısa vadeli alımlarda ortaya çıkan vade farkı (faiz) ticari mal satın alma maliyetine dahil edildiği için satılan ticari mal maliyeti artmaktadır.

12 aydan uzun vadeli alımlarda ortaya çıkan vade farkı (faiz) ticari mal satın alma maliyeti ile ilişkilendirilmemekte, efektif (etkin) faiz yöntemi ile amorti (itfa) edilmekte ve finansman giderlerine yansıtılmaktadır. Dolayısıyla satılan ticari mal maliyeti faizden arındırıldığı için peşin alınan ticari mal maliyetine eşit olmakta, buna karşılık tahakkuk etmiş etkin faiz de finansman giderlerine yansımış olmaktadır.

Tablo - 4: On Ay Vadeli %1 Faiz Oranlı İşlem İçin İtfa Tablosu

Anapara	Faiz Oranı	Faiz	Ödeme	Devir Bakiye
500.000,00	0,01	5.000,00	0,00	505.000,00
505.000,00	0,01	5.050,00	0,00	510.050,00
510.050,00	0,01	5.100,50	0,00	515.150,50
515.150,50	0,01	5.151,51	0,00	520.302,01
520.302,01	0,01	5.203,02	0,00	525.505,03
525.505,03	0,01	5.255,05	0,00	530.760,08
530.760,08	0,01	5.307,60	0,00	536.067,68
536.067,68	0,01	5.360,68	0,00	541.428,35
541.428,35	0,01	5.414,28	0,00	546.842,64
546.842,64	0,01	5.468,43	-552.311,07	0,0
		52.311,07		

Yukarıdaki itfa tablosundaki faiz sütunu her ay için tahakkuk edecek faiz giderini göstermektedir. Buna göre 10 ay vadeli işlemlerde de faiz giderinin ayrıştırılması durumunda, ortaya çıkacak olan 52.311,07 TL tutarındaki faiz 10 aylık periyoda yukarıdaki gibi dağıtılarak tahakkuk ettirilecektir.

**BÜYÜK VE ORTA BOY İŞLETMELER İÇİN FİNANSAL RAPORLAMA STANDARDI
(BOBI FRS) VE VERGİ USUL KANUNU (VUK) KAPSAMINDA TİCARİ MAL MALİYETİ**

Tablo 4'e göre ortaya çıkacak olan finansal performans aşağıda 5 no'lu tabloda verilmiştir:

Tablo - 5: Gelir Tablosu (II)

	Peşin	10 Ay Vade	15 Ay Vade
Satış Hasılatı	300.000	300.000	300.000
Satış Maliyeti	-250.000	-250.000	-250.000
Brüt Satış Kârı	50.000	50.000	50.000
Faiz Gideri	0	-5.000	-5.000
Faaliyet Kârı	50.000	45.000	45.000

Peşin ve vadeli alım seçeneklerine göre değişmeyen ticari mal maliyetinin brüt satış kârın etkilemediği buna karşılık faiz gideri itfasından dolayı faaliyet kârının etkilendiği yukarıdaki tabloda açık bir şekilde görülmektedir.

Tablo 5'den de anlaşılacağı gibi, sonuçlar önceki alternatife göre (Tablo 3) daha dengeli ve tutarlıdır.

10 ay vade için uygulanan vade farkı oranının %075 olduğu varsayıldığında oluşacak itfa modeli aşağıda 6 no'lu tabloda verilmiştir:

Tablo- 6: On Ay Vadeli %075 Faiz Oranlı İşlem İçin İtfa Tablosu

Anapara	Faiz Oranı	Faiz	Ödeme	Devir Bakiye
500.000,00	0,0075	3.750,00	0,00	503750,00
503.750,00	0,0075	3.778,13	0,00	507528,13
507.528,13	0,0075	3.806,46	0,00	511334,59
511.334,59	0,0075	3.835,01	0,00	515169,60
515.169,60	0,0075	3.863,77	0,00	519033,37
519.033,37	0,0075	3.892,75	0,00	522926,12
522.926,12	0,0075	3.921,95	0,00	526848,06
526.848,06	0,0075	3.951,36	0,00	530799,42

BÜYÜK VE ORTA BOY İŞLETMELER İÇİN FİNANSAL RAPORLAMA STANDARDI (BOBİ FRS) VE VERGİ USUL KANUNU (VUK) KAPSAMINDA TİCARİ MAL MALİYETİ

530.799,42	0,0075	3.981,00	0,00	534780,42
534.780,42	0,0075	4.010,85	-538791,27	0,00
38.791,27				

Yukarıdaki tablodan da görüldüğü gibi 10 aylık periyoda dağıtılacak olan faiz gideri 38.791,27 TL tutara gerilemiştir.

Tablo 6'ya göre ortaya çıkacak olan finansal performans aşağıda 7 no'lu tabloda verilmiştir:

Tablo - 7: Gelir Tablosu (III)

	Peşin	10 Ay Vade	15 Ay Vade
Satış Hasılatı	300.000	300.000	300.000
Satış Maliyeti	-250.000	-250.000	-250.000
Brüt Satış Kârı	50.000	50.000	50.000
Faiz Gideri	0,00	-3.750	-5.000
Faaliyet Kârı	50.000	46.250	45.000

Yukarıdaki tablodan, vade farkı oranının düşmesinden dolayı azalan faiz giderinin faaliyet kârını artırdığı buna karşılık brüt satış kârını etkilemediği görülmektedir.

Yine görüleceği gibi vade farkı (faiz) oranı farklılaştırılrsa da tutarlılık kendi içinde devam etmektedir.

Aynı satın alma işlemlerinin VUK kapsamında yapılacak olan muhasebe uygulamasında ise kayıt ve hesaplar aşağıdaki gibi oluşacaktır:

HESAP	BORÇ	ALACAK
Ticari Mal	500.000	
Banka		500.000
<i>Peşin 5.000 adet ticari mal alımı</i>		

HESAP	BORÇ	ALACAK
Satış Maliyeti	250.000	
Ticari Mal		250.000
<i>Satılan ticari mal maliyeti</i>		

**BÜYÜK VE ORTA BOY İŞLETMELER İÇİN FİNANSAL RAPORLAMA STANDARDI
(BOBI FRS) VE VERGİ USUL KANUNU (VUK) KAPSAMINDA TİCARİ MAL MALİYETİ**

HESAP	BORÇ	ALACAK
Ticari Mal	552.311,06	
Satıcı		552.311,06
<i>10 ay vadeli 5.000 adet ticari mal alımı</i>		

HESAP	BORÇ	ALACAK
Satış Maliyeti	276.155,53	
Ticari Mal		276.155,53
<i>Satılan ticari mal maliyeti</i>		

HESAP	BORÇ	ALACAK
Ticari Mal	580.484,48	
Satıcı		580.484,48
<i>15 ay vadeli 5.000 adet ticari mal alımı</i>		

HESAP	BORÇ	ALACAK
Satış Maliyeti	290.242,24	
Ticari Mal		290.242,24
<i>Satılan ticari mal maliyeti</i>		

Peşin

10 ay vade

15 ay vade

Ticari Mal Stoku	
500.000	
	250.000
250.000	

Ticari Mal Stoku	
552.311,06	
	276.155,53
276.155,53	

Ticari Mal Stoku	
580.484,48	
	290.242,24
290.242,24	

Satış Maliyeti	
250.000	

Satış Maliyeti	
276.155,53	

Satış Maliyeti	
290.242,24	

VUK kapsamında ortaya çıkacak finansal performans aşağıda 8 no'lu tabloda verilmiştir:

Tablo - 8: Gelir Tablosu (IV)

	Peşin	10 Ay Vade	15 Ay Vade
Satış Hasılatı	300.000,00	300.000,00	300.000,00
Satış Maliyeti	-250.000,00	-276.155,53	-290.242,24
Brüt Satış Kârı	50.000,00	23.844,47	9.757,76
Faiz Gideri	0,00	0,00	0,00
Faaliyet Kârı	50.000,00	23.844,47	9.757,76

BÜYÜK VE ORTA BOY İŞLETMELER İÇİN FİNANSAL RAPORLAMA STANDARDI (BOBI FRS) VE VERGİ USUL KANUNU (VUK) KAPSAMINDA TİCARİ MAL MALİYETİ

Yukarıdaki tablo VUK uygulamasında, vade farkı giderinin, stok maliyetleri ile ilişkilendirilmesinden dolayı brüt satış kârını etkilediğini göstermektedir.

3. VUK UYGULAMASI

VUK uygulamasında vade farklarının (faiz giderini) vade süresine bakılmaksızın, ticari mal maliyetlerine dahil edilmesini öngörülmektedir. Bu itibarla VUK uygulaması BOBI FRS'nin 12 aydan kısa vadeli alımlarda öngördüğü uygulama ile aynıdır. Vadesi 12 aydan uzun olan alımlarda ortaya çıkan vade farkı ise VUK uygulamasında yine satın alma maliyetine dahil edilirken, BOBI FRS uygulamasında daha önce de açıklandığı gibi finansman gideri olarak etkin faiz yöntemi ile itfa edilmektedir.

VUK ve BOBI FRS tabanlı finansal performans raporlaması karşılaştırmalı olarak aşağıda verilmiştir.

Tablo 9: Gelir Tablosu (V)

	Peşin		10 ay vade		15 ay vade	
	BOBI FRS	VUK	BOBI FRS	VUK	BOBI FRS	VUK
Satış Hasılatı	300.000,00	300.000,00	300.000,00	300.000,00	300.000,00	300.000,00
Satış Maliyeti	-250.000,00	-250.000,00	-276.155,53	-276.155,53	-250.000,00	-290.242,24
Brüt Satış Kârı	50.000,00	50.000,00	23.844,47	23.844,47	50.000,00	9.757,76
Faiz Gideri	0	0	0	0	-5.000,00	0,00
Faaliyet Kârı	50.000,00	50.000,00	23.844,47	23.844,47	45.000,00	9.757,76

Yukarıdaki tablo göstermektedir ki yürürlükte olan VUK ve BOBI FRS kapsamında 12 aydan uzun vadeli alımlarda ortaya çıkan vade farkı (faiz gideri) için yapılan tanımların farklılığından dolayı ticari mal maliyetleri etkilenmekte ve brüt satış kârı ile faaliyet kârına yansımaktadır.

4. SONUÇ

Kamu yararı içeren kuruluş (KAYİK) niteliği taşımayan, büyük ve orta ölçekli işletmelerin dikkate almak zorunda olduğu iki ayrı uygulama olan BOBI FRS ve VUK stokların finansal durum tablosundaki (bilançodaki) parasal değerlerini, esas aldıkları değerlendirme ölçütlerinin farklılığı nedeniyle, farklı tespit etmektedir.

BÜYÜK VE ORTA BOY İŞLETMELER İÇİN FİNANSAL RAPORLAMA STANDARDI (BOBI FRS) VE VERGİ USUL KANUNU (VUK) KAPSAMINDA TİCARİ MAL MALİYETİ

VUK tabanlı raporlamanın sadece vergi amaçlı olduğu düşünüldüğünde, bu farklılığın nitelikli finansal bilgi açısından önemli bir sakınca yaratmadığını söylemek mümkündür. Stokların maliyetinin tespitinde VUK uygulamasının BOBI FRS uygulamasına yakınsamasının vergi gelirlerini artırıp artırmayacağı ise tamamen ayrı bir konudur.

BOBI FRS tabanlı raporlama VUK tabanlı raporlamada olduğu gibi sadece vergi amaçlı değildir. BOBI FRS tabanlı raporlama ile üretilen nitelikli finansal bilginin okuyucusu devlet, şirket yönetimi, personel, müşteriler, tedarikçiler, kreditorler, hissedarlar ve yatırımcılardan oluşan çok geniş bir kitledir.

BOBI FRS'nin vade farkı giderinin stok maliyetleriyle ilişkilendirilmesinde vade süresini ön plana çıkarması bu geniş kitle için üretilecek nitelikli finansal bilgide özellikle tutarlılık ve dolayısıyla, tutarlılığa bağlı olarak karşılaştırılabilirlik açısından sorun yaratmaktadır. Bu sorunun temel kaynağı ise uygulamada dikkate alınmayan temel bazı muhasebe kavramlarıdır.

Muhasebenin temel kavramlarından biri de özün önceliğidir. Özün önceliği kavramı; finansal nitelikli işlemlerin muhasebeye yansıtılmasında ve onlara ilişkin değerlemelerin yapılmasında, bu işlemlerin biçimlerinden önce finansal özellikleri ile işletme ve çevresi için ifade ettiği gerçeğin göz önüne alınması gerektiğini ifade etmektedir. Bunun neticesinde muhasebe bilgi sistemi tarafından üretilen finansal bilgiler gerçeğe ve ihtiyaca uygun özellikler taşıyabilmektedir (Özpeynirci, 2014).

Bu kavrama göre, vadeli ve peşin satın almaların maliyetleri arasında ortaya çıkan fark vade farkı olarak adlandırılan, ancak özünde faiz olan tutardır. Faiz belirli bir zaman dilimi içinde kullanılan kaynağın maliyeti/fiyatıdır (Koç ve Kevük, 2008). Faiz gelirinin tespitinde iki temel ilke söz konusudur. Bunlardan birincisi tahakkuk esası, ikincisi ise dönemsellik ilkesidir (Arpacı, 2009).

KGK tarafından yayınlanan Kavramsal Çerçeve tahakkuk ilkesinin esas itibarıyla işlem ve olayların işletmenin finansal yapısını etkilediğinde, ilgili nakit giriş ve çıkışlarının gerçekleşip gerçekleşmediğine bakılmaksızın, muhasebe kayıtlarına ve dolayısıyla finansal tablolara yansıtılması gerektiğini ifade ettiği vurgulanmaktadır.

Dönemsellik ilkesi ise finansal raporlamanın belirli dönemler itibarıyla yapılması gerekliliğinden dolayı işlem ve olayların tahakkuk ettiği dönemlerde kayıt altına alınmasını ve raporlanması gerektiğini ifade etmektedir (Dabbağoğlu, 2012).

BÜYÜK VE ORTA BOY İŞLETMELER İÇİN FİNANSAL RAPORLAMA STANDARDI (BOBI FRS) VE VERGİ USUL KANUNU (VUK) KAPSAMINDA TİCARİ MAL MALİYETİ

Nakit akışın ağırlıklı olarak çek ve senet ile düzenlendiği ülkemizde ticari hayatının temel gerçeği vadeli satışlardır. Özellikle sınai işletmelerin hammadde alımları ve toptan satışları çok büyük bir oranda vadeli işlemlerden oluşmaktadır. Vadeli bir işlem varsa vade farkı (faiz) da vardır. Faiz ise muhasebenin dönemsellik ilkesi gereğince vadeye yayılmak zorundadır. Dolayısıyla itfa edilmiş maliyet yönteminin tek yöntem olarak dikkate alınması daha doğrudur. Buradan hareketle ticari mal maliyetine ilişkin muhasebe uygulamalarını vadeye bağlı olarak çeşitlendirmenin doğru bir yaklaşım olmadığını söylemek mümkündür. Aksi yöndeki uygulamalar tutarlı ve karşılaştırılabilir nitelikli finansal bilgi üretiminden uzaklaşmaktadır.

5. KAYNAKÇA

- Arpacı, A. Ö. (2009). Tahakkuk İlkeleri ve Dönemsellik. Mali Çözüm Dergisi, Sayı: 92, 91-99.
- Büyükmirza, K. (2009). Maliyet ve Yönetim Muhasebesi. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Dabbağoğlu, K. (2012). Muhasebe Teorisi. İstanbul: Türkmen Yayınevi.
- Hongren, C. (2006). Cost Accounting. New Jersey USA: Pearson, 37.
- Kamu Gözetim Kurumu (29.07.2017) Büyük ve Orta boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı Hakkında Tebliğ. Ankara: Resmi Gazete (30138 Sayılı)
- Karakaya, M. (2004). Maliyet Muhasebesi. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Koç, E. ve Kevük, M. (2008). Ticari Matematik. İstanbul: Nobel Kitabevi.
- Örten, R. ve Karapınar, A. (2007). Dönemsonu Muhasebe Uygulamaları. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Özpeynirci, R. (2014). Özün Önceliği Kavramı ve Özellik Arz Eden Durumlar. İstanbul, Nobel Yayınevi.
- Sevgener, S. ve Hacırüstemoğlu, R. (2000). Yönetim Muhasebesi. İstanbul: NSS Vakfı Yayınları.
- Sevilengül, O. (2009). Genel Muhasebe. Ankara: Gazi Kitabevi.
- T.C Yasalar (04.01.1961) 213 Sayılı Vergi Usul Kanunu. Ankara: Resmi Gazete (10703-10704-10705 Sayılı)
- Yereli, A.N., Kayalı, N. ve Demirlioğlu, L. (2012). Maliyetlerin Tespitinde Normal Maliyet Yöntemi: TMS 2 Stoklar Standardı ile Vergi Mevzuatı'nın Karşılaştırılması ve Uyumlaştırılması. Mali Çözüm Dergisi, Sayı 110, 21-42.

EVLİLİK BİRLİĞİNİN TEMELİNDEN SARSILMASI HALİNİN BİR GÖRÜNÜM
BİÇİMİ OLAN ANLAŞMALI BOŞANMA İMKÂNININ TÜRK HUKUKU
ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

CONSIDERATION OF CONSENSUAL DIVORCE WHICH IS A SHAPE
BREAKDOWN OF MARRIAGE WITHIN THE SCOPE OF TURKISH LAW

Derya Uçar Toksöz¹

Özet

Anlaşmalı boşanma; evlilik birliğinin genel boşanma nedeni olan temelden sarsılma çerçevesinde sonlanması bir yöntemidir. Eşlerin boşanma yönündeki iradelerinin aynı doğrultuda olması halinde, kanunda ilgili hükümde sayılan diğer şartların da gerçekleşmesiyle bu iradeye üstünlük tanınmaktadır. Taraflar en az bir sene sürmüş evlilik birliklerinde boşanma hususunda tam bir anlaşma halinde olduklarını, mahkemeye birlikte başvurarak ya da birinin başvurusunun diğerince kabul edilmesi suretiyle bildirir, hâkim tarafından bizzat dinlenilmeleri gerçekleştirilir, ayrıca taraflar boşanmanın mali ve kişisel sonuçları bakımından anlaşmış olup bu yan sonuç anlaşması hâkim tarafından uygun bulunursa bu yöntem aracılığıyla evliliklerini sonlandırmaları mümkün olacaktır. Makalede, anlaşmalı boşanmanın ortaya çıkış süreci ve varlığının gerekli olup olmadığı sorunu tartışıldıktan sonra, yukarıda sayılan şartlar ve bu şartların denetimi hakkında inceleme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Anlaşma, Evlilik Birliği, Anlaşmalı Boşanma, Taraflar, Mahkeme Denetimi

Abstract

Consensual divorce is a procedure of terminating the conjugal union as a consequence of irremediable breakdown of the marriage, a general divorce reason. In the event of the spouses' intentions as to divorce being in alignment with each other, such intentions are favored with the fulfillment of the other conditions declared in the related provision in the law. The parties notify that they are on consensus with regard to the divorce to end their marriage which lasted at least a year by applying to court together or the acceptance of one's application by the other. The hearing of the two is directly held by the judge. Furthermore, if the parties are in agreement with regard to the personal and financial consequences of the divorce and this subsidiary agreement of consequences is approved by the judge, it is possible for them to end their marriage by means of this procedure. In this article, a survey about the conditions aforementioned and the verification of these conditions will be made after the emergence of consensual divorce and whether its existence is necessary are discussed.

Key words: consensus, conjugal union, consensual divorce, parties, court supervision

¹Hâkim Adayı, Adalet Bakanlığı, deryaucartoksoz@gmail.com.

1.GİRİŞ

Eşlerin anlaşarak boşanması; kanunda öngörülen sürenin tamamlandığı evlilik birliklerinde, eşlerin boşanma yönündeki iradeleri hususunda mutabık olmaları, hâkimin de bu iradeler hakkındaki mutabakatın olup olmadığını ve bu iradelerin sağlıklı bir şekilde oluşup oluşmadığını değerlendirebilmesi için tarafları bizzat dinlemekle yükümlendirildiği, buna ek olarak eşlerin boşanmanın mali ve kişisel sonuçları hususunda düzenleme yapmalarının gerektiği bir boşanma yöntemidir.

Evlilik birliğini sürdürmek niyetinin ortadan kalkması, bu birliğin devamı hakkında eşlerce bir isteksizlik hali içerisinde olunması durumunda, hukuk düzeni tarafından anlaşmalı boşanma imkânının tanınmaması halinde, eşlerin bu evliliği sonlandırmak uğruna hukuk dışı yollara başvurmaya yönelmeleri sorunu ortaya çıkacaktır (Akıntürk ve Ateş Karaman, 2010, s. 269; Oğuzman ve Dural, 2001, s. 127). Bu sakıncanın önlenmesi adına hukuk sistemleri, eşlerin anlaşmış olması haline ek olarak belirli bazı şartların varlığı halinde eşlerin boşanma hususunda anlaşması durumuna hukuki bir sonuç bağlama yoluna gitmişlerdir (Akıntürk ve Ateş Karaman, 2010, s. 269; Dural, Ögüz ve Gümüş, 2010, s. 117). Böylece eşlere, serbest iradeleriyle meydana getirdikleri evliliklerini, bu birlik kendileri için katlanılamaz bir hal aldıktan sonra kanunda aranan şartları gerçekleştirmek ön koşuluyla yine serbest iradeleriyle sonlandırmayı sağlayabilmeleri imkânı tanınmıştır (Kılıçoğlu, 2017, s. 112).

4721 sayılı Türk Medeni Kanunu' nun 166' ncı maddesinin 3' üncü fıkrasında, eşlerin anlaşarak boşanması imkânı, 'Evlilik en az bir yıl sürmüş ise, eşlerin birlikte başvurması ya da bir eşin diğerinin davasını kabul etmesi hâlinde, evlilik birliği temelinden sarsılmış sayılır. Bu hâlde boşanma kararı verilebilmesi için, hâkimin tarafları bizzat dinleyerek iradelerinin serbestçe açıklandığına kanaat getirmesi ve boşanmanın malî sonuçları ile çocukların durumu hususunda taraflarca kabul edilecek düzenlemeyi uygun bulması şarttır. Hâkim, tarafların ve çocukların menfaatlerini göz önünde tutarak bu anlaşmada gerekli gördüğü değişiklikleri yapabilir. Bu değişikliklerin taraflarca da kabulü hâlinde boşanmaya hükmolunur. Bu hâlde tarafların ikrarlarının hâkimi bağlamayacağı hükmü uygulanmaz.' şeklinde düzenlenmektedir (Akıntürk ve Ateş Karaman, 2010, s. 269; Dural, Ögüz ve Gümüş, 2010, s. 117; Öztan, 2015, ss. 692-693; Hatemi ve Kalkan Oğuztürk, 2018, s. 124; Erdem, 2018, s. 131; Yıldırım, 2014, s. 79; Gençcan, 2017, s. 717).

Kanun koyucu eşlerin anlaşarak boşanması imkânını, evlilik birliğinin temelinden sarsılması nedenine dayalı boşanma hükmü olan Türk Medeni Kanunu' nun 166. maddesinden ayrı bir

EVLİLİK BİRLİĞİNİN TEMELİNDEN SARSILMASI HALİNİN BİR GÖRÜNÜM BİÇİMİ OLAN ANLAŞMALI BOŞANMA İMKÂNININ TÜRK HUKUKU ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

hüküm içerisinde düzenleme yoluna gitmeyip, bahsolunan hüküm dâhilinde bu imkâna yer vermiştir(Akıntürk ve Ateş Karaman, 2010, s. 269). Kanun koyucunun bu yöntemi, anlaşmalı boşanma imkânının evlilik birliğinin temelinden sarsıldığına dair bir varsayım olarak kabul edilmesinden ileri gelmektedir (Akıntürk ve Ateş Karaman, 2010, s. 269; Öztan, 2015, s. 693; Hatemi ve Kalkan Oğuztürk, 2018, s. 124). Zira TMK2 166 / 3’ de yer alan; en az bir sene süren evliliklerde eşlerin boşanma hususunda anlaşması halinin; evlilik birliğinin temelinden sarsılması olgusuna ve bu durum nedeniyle ortak yaşam devamının eşlerden beklenilemez hale geldiğine bir varsayım olarak kabul edileceği ifadesi göstermektedir ki, anlaşmalı boşanma kurumu genel boşanma nedeni olan evlilik birliğinin temelinden sarsılması halinden bağımsız bir boşanma nedeni olmayıp temelden sarsılma halinin görünüm biçimlerinden biridir (Dural, Öğüz ve Gümüş, 2010, s. 117; Köprülü ve Kaneti, 1989, s. 174; Öztan, 2015, s. 692; Akıntürk ve Ateş Karaman, 2010, s. 269). Yani bu imkândan yararlanarak boşanma, yine temelden sarsılma nedenine dayanmakta ve şartlarının tümüyle sağlanması halinde de TMK 166 / 1-2’ de yer alan birliğin çekilmez hale gelip gelmediği hususunda hâkime tanınan takdir yetkisinin varlığını da ortadan kaldırmaktadır (Akıntürk ve Ateş Karaman, 2010, s. 269; Öztan, 2015, s. 692; Anıl, 2008, s. 29). Kanun anlaşmalı boşanma kurumu yoluyla, koşulları sağlayan taraflara, genel boşanma nedeni olan temelden sarsılmaya dayalı davada ispatı aranan; temelden sarsılma sonucu doğurduğu iddia edilen olayları ve bu olaylar nedeniyle evliliğin artık taraflar bakımından çekilmez bir hal aldığı olgusunun ispatı zorluğundan kurtulma imkânı tanımaktadır (Köseoğlu ve Kocaağa, 2009, s. 129; Öztan, 2015, s. 696).

2. ANLAŞMALI BOŞANMANIN ORTAYA ÇIKIŞI

Anlaşmalı boşanma yolunun varlığına duyulan ihtiyaç yönünde ortaya atılan ilk fikirler, Gad Franko Milaslı’ ya ait olup, ona göre; eşler için ortak yaşamın devamı artık imkân dâhilinde değilse, onların bu hayat ortaklığını sonlandırmak yönündeki arzuları, boşanma sonucunun elde edilmesi için yeterli sayılmalıdır çünkü aksi halin kabulü, evliliği sonlandırma isteği içinde olan tarafların bu amaca ulaşmak için hileli yollara başvurması sonucunu doğurmaya elverişlidir (Gürsoy, 1977, ss. 151-152).

TMK’ nın 1926 yılında iktibas edildiği ülke olan İsviçre’ den, sosyolojik yapı bakımından sahip olduğumuz farklılıklar nedeniyle, her ne kadar bu iktibas İMK³’ nın bir kül halinde kabulü

²TMK ifadesi, ‘4721 sayılı Türk Medeni Kanunu’ ifadesinin çalışmanın ilerleyen sayfalarında da kullanılacak olan kısaltılmış halidir.

³İMK ifadesi, ‘ İsviçre Medeni Kanunu’ ifadesinin kısaltılmış halidir.

EVLİLİK BİRLİĞİNİN TEMELİNDEN SARSILMASI HALİNİN BİR GÖRÜNÜM BİÇİMİ OLAN ANLAŞMALI BOŞANMA İMKÂNININ TÜRK HUKUKU ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

şeklinde olsa da uygulamada bazı farklılıklar oluşmuştur (Özdemir, 2003, s. 28). TMK' nın boşanma kurumuna bakış açısı, İMK' ya nazaran boşanmayı engelleyici yönde iken, İMK' da daha esnek bir yol benimsenmiştir (Özdemir, 2003, s. 28). Zira uygulamanın eski hukuka dönüleceği yönündeki inancı ve evlilik birliğinin sonlanmasından kadın ve çocukları doğacak zararlardan koruma gayesi nedenleriyle boşanma hususunda sergilemiş olduğu yaklaşımın katılığı, çözülmesi gereken evlilik birlikleri için yeni arayışların doğmasını sağlamıştır (Özdemir, 2003, s. 29).

Boşanma hususunda bu denli zorlaştırıcı bir tutum içerisinde olunmasının beraberinde getirdiği sorunlar ve evliliğin sonlandırılmasına ihtiyaç duyulan haller için kanun koyucu tarafından 04.05.1988 kabul tarihli, 3444 sayılı ‘ 743 Sayılı Türk Kanunu Medenisinin Bazı Maddelerinin ve 818 Sayılı Borçlar Kanununun 49’ uncu Maddesinin Değiştirilmesine Dair Kanun’ yoluyla anlaşmalı boşanma kurumu getirilmiştir (12.05.1988 tarih ve 19812 sayılı Resmi Gazete)⁴.

3. ANLAŞMALI BOŞANMA KURUMUNUN GEREKLİLİĞİ YÖNÜNDEKİ ELEŞTİRİLER

Anlaşmalı boşanma kurumuna ihtiyaç olup olmadığı hususunda; birincisi kurumun varlığının gerekliliğini reddeden, ikincisi kurumun var olmasının zorunlu olduğunu savunan görüşler olmak üzere iki görüş bulunmaktadır.

Anlaşmalı boşanma, bir takım sakıncalı yönler içermesi nedeniyle bu şekilde bir imkânın varlığına gerek olmadığı yönündeki görüşler temelde üç nedene dayanmaktadır (Özdemir, 2003, s. 30).

Kurumun reddedilmesinin ilk nedeni; eşlere anlaşarak boşanma yönünde bir imkân tanınması halinde, boşanma hususu üzerindeki devletin ve toplumun denetim yetkisinin bertaraf olunacağına düşünülmesi ve boşanmanın sadece ilgili evlilik birliğinin taraflarını ilgilendirmesi sonucunun doğacağı endişesiyle mahkemeyi deyim yerindeyse bir onay makamına dönüştürecek olmasıdır (Özdemir, 2003, s. 30).

Anlaşmalı boşanma imkânının reddedilmesinin ikinci nedeni; anlaşmalı olarak boşanmak isteyen eşlerin, boşanmanın yan sonuçlarını içeren anlaşma hükümlerini kendilerinin hazırlayacak olmasının, boşanmanın yan sonuçları hakkındaki kanun hükümlerinin yeniden düzenlenmesini gerektirmesi ve bu durumda da kanunun aile kavramına ilişkin ilkelerinin baltalanacağı iddiasıdır (Özdemir, 2003, s. 31). TMK 166 / 3’ ün zaten yan sonuçlar hususunda

⁴12.05.1988 tarih ve 19812 sayılı Resmi Gazete.

EVLİLİK BİRLİĞİNİN TEMELİNDEN SARSILMASI HALİNİN BİR GÖRÜNÜM BİÇİMİ OLAN ANLAŞMALI BOŞANMA İMKÂNININ TÜRK HUKUKU ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

hâkime geniş bir takdir yetkisi tanınması gerçeği karşısında bu iddianın gerçekleşmesinin imkân dâhilinde olmadığı bu nedenle de eşlerin yan sonuç anlaşmasının herhangi bir sakınca içermediği söylenebilir (Özdemir, 2003, s. 31).

Anlaşmalı boşanmaya karşı olan görüşlerin temel aldığı son neden; eşlerin boşanma yönündeki iradelerinin birleşmesinin boşanma sonucu doğurması halinde, birbirlerini olması gerektiği gibi tanıma fırsatı elde edemeyecek kadar kısa süren evliliklerde dahi her uyuşmazlıkta boşanma hususunun gündeme gelmesi ve bu nedenle de toplum nezdinde ciddi önem ve işleve sahip aile kurumunun baltalanması sonucunun doğmasıdır (Özdemir, 2003, s. 32). Bu sakıncaya karşı Yalçınkaya, Kaleli ve Özdemir tarafından getirilen karşıt görüş; boşanma iradelerinin özgürce oluşup oluşmadığının anlaşılabilmesi için getirilen bizzat dinlenme şartı zaten eşlere bir kez daha düşünme imkânı vermek olarak da değerlendirilebileceğinden, anlaşmalı boşanmanın eşleri ani bir kararla boşanmaya sevk ettiğinin söylenemeyeceği yönündedir (Yalçınkaya ve Kaleli, 1988, Cilt 1, ss. 467-468; Özdemir, 2003, s. 32).

Tüm bu eleştiriler için ortak söylenebilecek husus şudur ki, bu görüşlerin hâkimin denetim imkânı gerçeği göz önünde tutulmaksızın ortaya atılmış olmasıdır, zira anlaşmalı boşanma imkânının varlığı tarafları sanıldığı kadar serbest bırakmamakta, aksine bu imkân ancak hâkimin aşağıda sayılacak bir takım denetim yetkilerinin işletilmesi sonucunda taraflara tanınmaktadır. Münferit uyuşmazlıklarda hâkimlerin gerekli araştırmayı yeterince yapmaksızın anlaşmalı boşanma hükmü tesis etmek yönündeki tutumları, kanunun bu şekildeki boşanma imkânına dair hükmünün taraflara sınırsız bir serbestlik tanıdığı şeklinde yorum getirilmesine uygun olduğu anlamına gelmez.

Anlaşmalı boşanmanın var olmasının sakınca içermeyip aksine gerekli olması yönündeki görüşlerin dayanak noktaları; evliliği özgür iradeleriyle kuran tarafların yine bu evliliğin sonlanmasına özgür iradeleriyle karar verebilmesi gerektiği, tarafların iradesine daha fazla değer verilmesi yoluyla evlilik ilişkisine devletin müdahalesinin azaltılarak taraflar arasındaki uyuşmazlığın onlara daha az zarar verici hale gelmesinin sağlanması, kusur araştırması hususuyla zaman kaybedilmemesi, eşlerin zihninde sonlanmış olan bir evliliği sürdürme konusunda devletin ısrarcı tutum içinde olmasının sakıncalı sonuçlar içermesi şeklindedir (Özdemir, 2003, ss. 38-40; Velidedeoğlu, 1976, s. 328). Bunlardan başka; anlaşmalı boşanma için kanunun aradığı şartların sağlanabildiği evlilik birliklerinde taraflar, TMK 166 / 1-2' ye nazaran daha az giderle, daha basit ve daha hızlı şekilde evlilik ilişkilerini sonlandırma imkânına sahip olmaktadır (Akkaya, 2017, s 49).

EVLİLİK BİRLİĞİNİN TEMELİNDEN SARSILMASI HALİNİN BİR GÖRÜNÜM BİÇİMİ OLAN ANLAŞMALI BOŞANMA İMKÂNININ TÜRK HUKUKU ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Fikrimce; evliliği çözüme çabasında olan eşlerin önüne hangi engel çıkarılırsa çıkarılsın, onlar bir şekilde bu evliliği sonlandırmayı başaracaklardır. Doktrinde anlaşmalı boşanma imkânına insan haysiyet ve onurunun korunması için de ihtiyaç duyulduğu ve boşanma davasında özel hayatın açıklanması gerekliliğinin insan haysiyet ve onuruyla bağdaşmadığı fikrini savunulmaktadır (Ayiter, 1977, s. 166). Gerçekten de anlaşmalı boşanma imkânı; kişisel varlıklardan olması nedeniyle hukuken korunmaya değer bulunan kişinin hayat alanlarından özel ve giz alanında yer alan olay ve bilgilerin ifşa edilmesini önleyici bir avantajı da içerir.

4. EŞLERİN EVLİLİK BİRLİĞİNİ SONLANDIRMA HUSUSUNDAKİ İRADELERİNİN BOŞANMA SONUCU DOĞURABİLMESİNİN KOŞULLARI

4.1. Kanun Tarafından Eşlerin Boşanma İradelerine Ek Olarak Bazı Şartların Gerçekleşmesinin Öngörülmesi

Eşlerin boşanma yönünde mutabakata varmış olmaları, anlaşmalı olarak boşanmayı tek başına sağlamayacaktır; salt taraf iradelerinin anlaşmalı boşanmaya imkân vermesi halinde bu durum, boşanma hususunda ortaya atılan bireyci görüş ve onun beraberinde getirdiği serbest boşanma sistemi ile irade ilkesinin kabul edilmesi anlamına gelir. TMK 166 / 3 incelendiğinde, hükmün maksadının bu olmadığı anlaşılır.

Boşanma hususunda bireyci görüş; evlilik birliğini özgür iradeleriyle kurabilen eşlerin, bunu sonlandırmada da aynı serbestlik içerisinde olabilmelerini savunur (Öztan, 2015, s. 637).

Serbest boşanma sistemi de; bireyci görüşü temel alarak, salt irade beyanı ile boşanma sonucunun doğabilmesine imkân tanır (Öztan, 2015, s. 638; Akıntürk ve Ateş Karaman, 2010, s. 238).

İrade ilkesi ise; eşlerin birlikte ya da herhangi bir eşin açıkladığı boşanma iradesinin boşanma sonucu doğurmaya yeteceği esasını temel alır (Akıntürk ve Ateş Karaman, 2010, ss. 240-241).

Eşlerin boşanma yönündeki iradelerinin aynı yönde olmasının beklenmesi, kanunun salt irade ilkesine geçerlilik tanıdığı kabulü anlamında değildir; zira irade ilkesinde mahkeme kararına ihtiyaç duyulmadığı gibi, tarafların mutabakatı ancak kanunda öngörülen şartlarla desteklendiği takdirde temelden sarsılmanın varlığı kabul edilecek ve anlaşmalı boşanma mümkün olacaktır (Gençcan, 2017, ss. 716-717). Burada kanun, irade ilkesi ve temelden sarsılma ilkesini bir arada öngörmüştür (Gençcan, 2017, ss. 716-717). Anlaşmalı boşanmanın gerçekleşebilmesi bakımından eşler, irade ilkesindeki kadar serbest değillerdir; boşanma yönünde eşler arasında mutabakat olsa dahi, mahkemenin bazı denetim yükümlülükleri vardır (Kılıçoğlu, 2017, s. 112;

EVLİLİK BİRLİĞİNİN TEMELİNDEN SARSILMASI HALİNİN BİR GÖRÜNÜM BİÇİMİ OLAN ANLAŞMALI BOŞANMA İMKÂNININ TÜRK HUKUKU ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Özdemir, 2003, ss. 132-133). Bu denetim yükümlülüğünün varlığı da göstermektedir ki, kanunun amaçladığı durum; serbest iradeyle kurulan evlilik birliğinin yine salt serbest iradeyle sonlanması değildir (Zevkliler, Ertaş, Havutçu, Acabey ve Gürpınar, 2018, ss. 312).

TMK 166 / 3' ün eşlere sağlamak istediği kolaylık; temelden sarsılma ve çekilmezlik halinin ispatının aranmaması noktasındadır, eşler ancak hükümde aranan koşulları gerçekleştirirse bu kolaylıktan yararlanacaktır. Bu durum da göstermektedir ki, mahkemenin denetim yükümlülüğünün gerçekleşebilmesi amacıyla, bahsedilen şartları içeren anlaşmalı boşanma kurumu, ne bireyci görüş ve onun beraberinde getirdiği serbest boşanma sistemini ne de salt irade ilkesini esas almaktadır. Zira yukarıdaki tanımlarından da anlaşılacağı üzere gerek bireyci görüş, gerek serbest boşanma sistemi ve gerekse irade ilkesi; boşanma kurumunu bir borçlar hukuku sözleşmesine yaklaştırmaktadır ve Türk Hukuku' nda kabul gören boşanma sistemi ve aile kurumunun toplumsal açıdan işlev ve önemi göz önüne alındığında, kanunun amacının bu olmadığı anlaşılmaktadır (Akıntürk ve Ateş Karaman, 2010, s. 241).

4.2.Şartlar

4.2.1.Evlilik Süresinin En Az Bir Sene Olması

Evlilik birliğinin kurulduğu andan itibaren en az bir sene geçmiş olması, anlaşmalı boşanma yöntemiyle evliliği sona erdirebilmenin şartlarından biridir (Köprülü ve Kaneti, 1989, s. 175; Hatemi ve Serozan, 1993, s. 238; Akıntürk ve Ateş Karaman, 2010, s. 270; Öztan, 2015, s. 694; Kılıçoğlu, 2017, s. 112; Hatemi ve Kalkan Oğuztürk, 2018, s. 124; Erdem, 2018, s. 131; Köseoğlu ve Kocağa, 2009, s. 135; Yıldırım, 2014, s. 79; Anıl, 2008, s. 29; Gençcan, 2017, s. 718; Özdemir, 2003, s. 148; Seçer, 2016, 260; Kırbaş, 1994, s. 21).

Sürenin kanun tarafından öngörülmesindeki amaçlardan biri; tarafların belli bir zaman zarfını birlikte geçirerek birbirlerini tanıma fırsatı elde edebilmelerinin sağlanmasıdır (Oğuzman ve Dural, 2001, s. 128; Akıntürk ve Ateş Karaman, 2010, s. 270; Öztan, 2015, s. 694; Dural, Ögüz ve Gümüş, 2010, s. 117; Erdem, 2018, s. 131; Özdemir, 2003, s. 150).

Sürenin bir diğer amacı ise; kişilerin evlilik kurumunu, bazı menfaatleri elde etmek ya da bazı külfetlerden kurtulmak yönündeki niyetlerini gerçekleştirecek bir araç olarak kullanmasını önlemektir (Öztan, 2015, s. 694). Bu yolla, bir takım saiklerle çok kısa sürecek evlilikler yaparak ardından hemen boşanma sonucu elde etmek önlenmeye çalışılmıştır (Öztan, 2015, s. 694; Dural, Ögüz ve Gümüş, s. 117). Söz gelimi; yaşam boyu sürmesi inancıyla bir hayat ortaklığı kurmaktan başka saiklerle kurulan evlilik birlikleri, hedeflenen saikin gerçekleşmesiyle derhal sona erdirilmeye çalışılmakta olduğundan, anlaşmalı boşanma kurumu

EVLİLİK BİRLİĞİNİN TEMELİNDEN SARSILMASI HALİNİN BİR GÖRÜNÜM BİÇİMİ OLAN ANLAŞMALI BOŞANMA İMKÂNININ TÜRK HUKUKU ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

için bir süre şartı söz konusu olmaması ihtimali, hukuku dolanan bu kişilere verilen tabiri caizse bir ödül niteliğinde olacaktır.

Kanımcı kanununun bir süre getirmekte bu gibi amaçlarının var olması, yine de arzulanan amaçların gerçekleşmesini beklenen ölçüde sağlayacak nitelikte değildir, zira kanunda öngörülen süre şartının tarafların birbirlerini tanınmasına yetecek ya da kişilerin evlilik kurumunun asli saiki dışında saiklerle evlilik yapmasına engel olacak uzunlukta olduğu söylenemez.

Bir yıllık süre henüz dolmadan anlaşmalı boşanma talep edilmesi halinde mahkemece nasıl bir yaklaşım içerisinde olunması gereği konusunda doktrinde farklı görüşler oluşmuştur. Öztan' a göre; anlaşmalı boşanma davasının açılması esnasında bir yıllık süre henüz dolmamış, fakat bu süre davanın devamı esnasında tamamlanacaksa bu halde de koşul yerine getirilmiş kabul edilmelidir (Öztan, 2015, s. 694; Erdem, 2018, ss. 131-132). Erdem'e göre; bir yıllık süre dolmadan dava açılmış ve sürenin tamamlanmasına kısa bir zaman kalmışsa, hâkimin davayı reddetmek yerine duruşmayı sürenin tamamlandığı tarihten sonraki bir tarihe ertelemesi usul ekonomisinin de bir gereğidir (Erdem, 2018, ss. 131-132). Kılıçoğlu bu hususta; bir yıllık sürenin davanın devamı esnasında dahi tamamlanamayacağı kadar erken bir tarihte eşler evliliği sona erdirme amacındaysa, bu takdirde başvurulacak kurum anlaşmalı boşanma değil, koşulları sağlanabiliyorsa özel boşanma nedenleri, koşullar sağlanamıyorsa genel boşanma nedeni olan TMK 166 / 1 olmalıdır şeklinde bir çözüm önerir (Kılıçoğlu, 2017, s. 112). Gençcan' a göre de; dava tarihi itibarıyla bir yıllık sürenin tamamlanmaması anlaşmalı boşanmaya dayalı hüküm kurulmasına engeldir, fakat bu halde davaya çekişmeli boşanma hükmü olan TMK 166 / 1'e göre devam edilmelidir (Gençcan, 2017, ss. 718-719). Özdemir' in ise bu konudaki yaklaşımı süre dolmamış ise anlaşmalı boşanmaya karar verilemeyeceği yönündedir (Özdemir, 2003, s. 148). Oğuzman ve Dural ise; bu şartın gerçekleşmemesi halinde başka bir araştırmaya girilmeksizin davanın reddedilmesi gereğini savunur (Oğuzman ve Dural, 2001, s. 128). Seçer' e göre ise; dava açıldığında dolmamış olan bir senelik süre yargılama aşamasında karar verilmeden önceki bir zamanda dolmuş ise dava reddedilmeyip boşanma kararı verilmelidir (Seçer, 2016, s. 261). Doğan' a göre de; bir senelik süre dolmadan açılan anlaşmalı boşanma davasında mahkemenin izleyeceği yol, usul ekonomisinin bir gereği olarak davanın reddedilmemesi ve taraflara delillerini ibraz edebilmeleri için süre verilerek yargılamaya TMK 166 /1-2 çerçevesinde devam olunmasıdır (Doğan, 2007, s. 1935). Bu noktada belirtmek gerekirse, usul ekonomisi ilkesi HMK' nın 30. maddesinin gerekçesinde de belirtildiği gibi; yargılamanın makul sürede, basit ve düzenli biçimde ve gereksiz gider yapılmaksızın

EVLİLİK BİRLİĞİNİN TEMELİNDEN SARSILMASI HALİNİN BİR GÖRÜNÜM BİÇİMİ OLAN ANLAŞMALI BOŞANMA İMKÂNININ TÜRK HUKUKU ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

yürütülmesi gereğini ifade eder (Kuru, 2017, s. 221; Pekcanitez, Atalay ve Özekes, 2011, s. 277; Budak, 2011, s. 62). Kırbuş ve Özdemir, bir yıllık sürenin kanunda yer almasını; eşlerin birbirini henüz çok iyi tanımadığı bir dönemde gerçekleşecek uyuşmazlıkların bir yıl dolduktan sonra da meydana gelebileceği ve bir yıl henüz dolmadan dahi evlilik birliğinde temelden sarsıcı nitelikte olaylar gerçekleştiği takdirde birliğin taraflarının özel boşanma nedenleri yahut TMK 166 /1-2 çerçevesinde dava açmaya zorlanması sonucu doğuracağı gerekçeleriyle eleştirmektedir (Özdemir, 2003, s. 151). Yalçinkaya ve Kaleli de, anlaşmalı boşanma için bir yıllık süre şartının uygun olmadığını, eşler arasında daha ilk günde gerçekleşecek birtakım olaylar nedeniyle birliğe devam arzusunun ortadan kalkabileceğini belirterek savunmaktadır (Yalçinkaya ve Kaleli, 1988, Cilt 2, ss. 2063-2064). Yargıtay' ın kökleşmiş içtihatlarından anlaşıldığı üzere bu konudaki yaklaşımı ise, süre dolmaksızın yapılan anlaşmalı boşanma talebinde yargılamaya çekişmeli boşanma hükmü olan TMK 166 / 1-2 çerçevesinde devam olunmasıdır (Gençcan, 2017, s. 719-720; Özüğür, 2013, s. 494 ve 500)⁵.

Kanun bir senelik sürenin bir arada geçirilmesi şartını aramamıştır (Dural, Öğüz ve Gümüş, 2010, s. 118; Öztan, 2015, s. 694; Kılıçoğlu, 2017, s. 112; Köseoğlu ve Kocağa, 2009, s. 136; Gençcan, 2017, s.719). Kanunun, evliliğin bir sene sürmesi ifadesine yer vermekle yetinip, bir senelik sürenin bir arada yaşayarak geçmesi şartına yer vermemiş olmasının, süreden umulan amacın gerçekleşmesini engelleyecek bir diğer neden olduğu kanaatindeyim. Eşler, evliliğin kurulmasından itibaren ayrı yaşama hali içerisinde olur ve bir senelik süreyi ortak yaşam olgusu olmaksızın geçirirlerse, birliğin temelinden sarsıldığından söz edilemeyeceği gibi, zaten var olmayan bir ortak yaşamın da çekilmez hale geldiği iddia edilemeyecektir (Dural, Öğüz ve Gümüş, 2010, s. 118; Öztan, 2015, s. 694; Kılıçoğlu, 2017, s. 112; Köseoğlu ve Kocağa, 2009, s. 136). Ancak belirtmek gerekir ki Öztan, bir yıllık sürenin bir arada yaşayarak geçirilmesi gerektiği fikrini eleştirmektedir, ona göre; temelden sarsıcı nitelik içeren olayların sadece eşlerin bir arada yaşaması halinde gerçekleşeceği söylenemez, henüz ortak yaşam tesis etmemiş eşler arasında da temelden sarsıcı olay ya da olgular gerçekleşebilir (Öztan, 2003, s. 724).

Yaşam süresince devam etmesi hedeflenerek kurulması beklenen evlilik birliğini, zaten son derece kısa olan bu bir yıllık süre şartı aranmaksızın, anlaşmalı boşanma kurumu aracılığıyla bundan daha kısa süreli evliliklerde sona erdirilebilme imkânı tanınması ihtimalinde; evlilik ve

⁵Y2HD, 13.11.2014, E: 2014 / 11460, K: 2014 / 22616; Y2HD, 13.01.2014, E: 2013 / 24061, K: 2014 / 275; Y2HD, 26.02.2008, 5277-2323; Y2HD, 07.11.2007, 1911-15180; Y2HD, 31.05.2012, 19978-14489; Y2HD, 03.11.2010, 16482-18312.

aile kurumunun toplum ve hukuk düzeni nezdindeki önem ve işlevinin baltalanması halinin, kaçınılmaz bir sonuç olarak meydana gelmesi mutlaklıdır.

4.2.2.Boşanma Sonucu Elde Etmek Amacındaki Eşlerin Ya Birlikte Başvurması Ya Da Bir Eş Tarafından Açılan Davanın Diğerince Kabul Edilmesi

Eşler evliliği sona erdirmek amacıyla beraberce bu yola başvurabilecekleri gibi, herhangi bir eşin açtığı davanın diğer eş tarafından kabul edilmesiyle de aynı sonuca ulaşılabilir (Öztan, 2015, s. 693; Akıntürk ve Ateş Karaman, 2010, s. 270; Dural, Ögüz ve Gümüş, 2010, s. 118; Kılıçoğlu, 2017, s. 113; Hatemi ve Kalkan Oğuztürk, 2018, s. 124; Erdem, 2018, s. 132; Köseoğlu ve Kocaağa, 2009, s. 137; Yıldırım, 2014, s. 79; Anıl, 2008, s. 29; Gençcan, 2017, ss. 720-727; Özdemir, 2003, s. 155).

Bir eşin açtığı davanın diğerince kabul edilmesi yoluyla anlaşmalı boşanma sonucunun gerçekleşmesi için dava açan eşin mutlaka anlaşmalı boşanma davası açması gerekmez, davayı açan eşin herhangi bir boşanma nedenine dayalı olarak açtığı davanın kabulü halinde de anlaşmalı boşanma yoluyla evliliğin sonlanması mümkündür (Erdem, 2018, s. 132)⁶. Ancak buradaki kabul kavramından anlaşılması gereken boşanma sonucunun kabul edilmesidir, boşanma davasına dayanak olgu veya olayların ikrarı kast edilmemektedir; zira boşanma talebinin kabulü, dayanak olay ve olguların ikrarı sonucunu doğurmaz (Erdem, 2018, s. 132).

Her iki eşin boşanmak üzere birlikte başvurabilmesi imkânı karşısında, birlikte başvuru halinde bu davanın davacı ve davalısının nasıl teşkil olacağı sorunu ortaya çıkmaktadır (Akıntürk ve Ateş Karaman, 2010, s. 270). Bu sorun karşısında doktrinde Öztan tarafından her iki tarafın da boşanmayı talep etmesi nedeniyle aralarında bir tartışma konusu olmadığından anlaşmalı boşanma yolunun bir çekişmesiz yargı işi olduğu görüşü savunulurken, Akıntürk anlaşmalı olsa dahi boşanma davasının çekişmesiz yargı işlerinden olmasının mümkün olmadığını belirtir (Öztan, 2015, s. 700; Akıntürk ve Ateş Karaman, 2010, s. 270). Akıntürk'e göre; bu davanın mutlaka bir davalısı olmalıdır (Akıntürk ve Ateş Karaman, 2010, s. 270). Kılıçoğlu ise bu konuda; hukuk sistemimizde iki kişinin beraberce davacı veya davalı sıfatına sahip olması imkân dâhilinde olmadığından birlikte başvuru imkânının usulen uygulanabilirliğinin olmadığını belirtir (Kılıçoğlu, 2017, s. 113). Kanaatimce anlaşmalı boşanma yöntemi çekişmesiz yargı faaliyeti olarak kabul edilmelidir. Bilindiği üzere çekişmesiz yargı kurumu ve çekişmesiz yargı işlerinden kabul edilme şartları Hukuk Muhakemeleri Kanunu' nun 382 ve

⁶ Yargıtay sadece TMK 166 / 1-2 çerçevesinde açılan davalarda diğer eşin davayı kabul etmesi üzerine, TMK 166 / 3 çerçevesinde hüküm verilebileceğini kabul edip, diğer boşanma nedenlerine dayalı davalarda bu esası benimsememektedir Y2HD, 17.05.2004, 5556-6376 (Gençcan, 2017, s. 724).

EVLİLİK BİRLİĞİNİN TEMELİNDEN SARSILMASI HALİNİN BİR GÖRÜNÜM BİÇİMİ OLAN ANLAŞMALI BOŞANMA İMKÂNININ TÜRK HUKUKU ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

388 maddeleri arasında düzenlenmiştir (Budak, 2011, ss. 428-433). Hukuk Muhakemeleri Kanunu' nun 382. Maddesinde sayılan işler dışında, kanunca kabul edilen üç ölçütten biri kapsamında kalan işler de çekişmesiz yargı işi olarak kabul edilecektir (Kuru, 2017, s. 647). Adı geçen üç ölçüt; ilgililer arasında uyuşmazlık olmaması, ilgililerin ileri sürebileceği herhangi bir hakkın bulunmaması ve hâkimin kendiliğinden harekete geçmesi durumlarıdır (Kuru, 2017, ss. 649-651). İlgililer arasında uyuşmazlık bulunmaması ölçütü, çekişmesiz yargıda mahkemenin verdiği kararın, ilgililer arasındaki bir çekişme, bir uyuşmazlık hakkında olmadığını ifade etmektedir (Kuru, 2017, s. 649). Bu boşanma yönteminde, bu yolu tüketen taraflar arasında talep sonucu bakımından bir uyuşmazlık, tartışma konusu bulunmamakta, her iki eş de aynı talep sonucuna ulaşmayı arzulamaktadır. Eşler, kendi aralarında mutabık oldukları boşanma sonucu hakkında mahkemeden şartların mevcudiyeti yönünde bir denetim talep edip, mahkemece bu şartların varlığına kani olunması halinde de boşanma sonucunun gerçekleşmesini istemektedirler. Bu açıklamalar ışığında denilebilir ki; anlaşmalı boşanma imkânını ilgililer arasında uyuşmazlık yokluğu ölçütü kapsamındaki çekişmesiz yargı işlerinden kabul etmek gerekir. Anlaşmalı boşanmanın çekişmesiz yargı faaliyeti olduğu yönündeki yaklaşım doktrinde Özdemir tarafından da savunulmakta olup, ona göre anlaşmalı boşanmada birlik tarafları mahkemeden kendi aralarında mutabık oldukları boşanma hususunda bir talepte bulunur yani teknik olarak bir dava söz konusu değildir bu nedenle de davalı veya davacı terimleri yerine talepte bulunan ifadesinin kullanılması daha doğru olacaktır (Özdemir, 2003, s. 145 ve ss. 157-159).

TMK 166 / 3 çerçevesinde eşlerden birinin açtığı davanın diğer eş tarafından kabul edilmesi halinde boşanma hükmünün elde edilebilmesi imkânı, TMK 184 / 3 hükmünün istisnasıdır (Öztan, 2015, s. 693; Kılıçoğlu, 2017, ss. 113-114; Akıntürk ve Ateş Karaman, 2010, s. 272; Dural, Öğüz ve Gümüş, 2010, s. 118). TMK 184 / 3' de; boşanma davasına dayanak olgular hakkında tarafların her türlü ikrarlarının hâkimi bağlamayacağı belirtilmiştir, ancak bu kural anlaşmalı boşanma davalarında uygulama alanı bulamaz çünkü anlaşmalı boşanmada kanunda öngörülen şartların gerçekleştirilmesi halinde temelden sarsılma ve çekilmezlik olgusu var sayılmıştır(Öztan, 2015, s. 693; Kılıçoğlu, 2017, ss. 113-114; Akıntürk ve Ateş Karaman, 2010, s. 272; Dural, Öğüz ve Gümüş, 2010, s. 118; Özüğür, 2013, s. 506)⁷.

Boşanma hususundaki irade mutabakatı ister eşlerin birlikte başvurması yoluyla, ister eşlerden birinin başvurusunun diğerince kabul edilmesi suretiyle sağlanmış olsun; bu aynı yöndeki

⁷Y2HD, 13.03.2008, 5785-3308.

EVLİLİK BİRLİĞİNİN TEMELİNDEN SARSILMASI HALİNİN BİR GÖRÜNÜM BİÇİMİ OLAN ANLAŞMALI BOŞANMA İMKÂNININ TÜRK HUKUKU ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

iradeler hususunda artık bir mutabakat olmadığı yargılama aşamasında anlaşıldığında başvurunun şart eksikliği nedeniyle reddedilmesinden, anlaşmalı boşanma talebinin çekişmeli boşanma hükmü olan TMK 166 / 1 çerçevesinde incelenmesi ve bu dönüşümün gereği olan işlemleri yapabilmesi için tarafa ek dilekçe ve delilleri ibraz imkânı tanınması gerekmektedir (Özdemir, 2003, s. 231).

4.2.3.Eşlerin Hâkim Tarafından Bizzat Dinlenmesi

Eşler ister mahkemeye beraberce başvursun, ister bir eşin açtığı dava diğ erince kabul edilsin, her iki ihtimalde de taraflar hâkimce bizzat dinlenmelidir (Akıntürk ve Ateş Karaman, 2010, s. 270; Dural, Öğüz ve Gümüş, 2010, s. 118; Kılıçoğlu, 2017, s. 114; Hatemi ve Kalkan Oğuztürk, 2018, s. 124; Anıl, 2008, s. 29; Yıldırım, 2014, s. 79; Özdemir, 2003, s. 180).

Hâkim irade beyanlarının sağlıklı olduğuna ve herhangi bir etki altında kalınmaksızın verildiğine kanaat getirmelidir, bu nedenle de taraflar mutlaka duruşmada hazır olmalıdır (Dural, Öğüz ve Gümüş, 2010, s. 118; Özdemir, 2003, s. 180; Öztan, 2015, s. 693; Şener, 1991, s. 4; Gençcan, 2017, s. 729)⁸.

Kanunun bu şartı öngörmekle ulaşmak istediği amaç; boşanma ve yan sonuçlar yönündeki iradelerin özgürce açıklanıp açıklanmadığının tespit edilebilmesidir, bu nedenle hâkim iradelerin serbestçe açıklandığı yönünde kendisinde bir kanaat oluşmadıkça boşanma kararı veremeyecektir (Oğuzman ve Dural, 2001, s. 129; Akıntürk ve Ateş Karaman, 2010, s. 270; Dural, Öğüz ve Gümüş, 2010, s. 118; Erdem, 2018, s. 133; Özdemir, 2003, s. 180; Özüğür, 2013, s. 495)⁹. Kanun eşlerin; baskı veya tehdit unsurlarının etkisi olmaksızın, anlaşmalı boşanmaya kendi iradeleriyle karar vermiş olmalarını hedeflediğinden, bu gibi zorlayıcı davranışlara başvurmak suretiyle boşanma sonucu elde edebilmenin engellenmesini sağlamak gayesiyle bizzat dinleme şartına yer vermiştir (Seçer, 2016, ss. 261-262; Kılıçoğlu, 2017, s. 114; Erdem, 2018, s. 133; Özdemir, 2003, s. 180).

Bizzat dinleme; eşlerin birlikte dinlenmesi (Gençcan, 2017, s. 729)¹⁰ şeklinde olabileceği gibi ayrı ayrı da olabilir (Öztan, 2015, ss. 693-694; Dural, Öğüz ve Gümüş, 2010, s. 118; Özdemir, 2003, s. 181).

Anlaşmalı boşanma davasının vekiller tarafından yürütülüyor olması ihtimalinde de bizzat dinleme şartı gereği mahkeme tarafları davet edip onları bizzat dinlemelidir, salt vekilin

⁸Y2HD, 07.04.2005, 3734-5622.

⁹Y2HD, 19.11.2012, 23500-27564; Y2HD, 30.01.2012, 135-1693.

¹⁰Y2HD, 29.09.2005, 10528-13106.

EVLİLİK BİRLİĞİNİN TEMELİNDEN SARSILMASI HALİNİN BİR GÖRÜNÜM BİÇİMİ OLAN ANLAŞMALI BOŞANMA İMKÂNININ TÜRK HUKUKU ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

dinlenmesi yeterli olmaz (Akıntürk ve Ateş Karaman, 2010, s. 270; Dural, Öğüz ve Gümüş, 2010, s. 118; Kılıçoğlu, 2017, s. 114; Erdem, 2018, s. 133; Gençcan, 2017, s. 728; Özüğür, 2013, s. 496 ve 503)¹¹.

Bizzat dinleme şartının varlık amacı dikkate alındığında bu dinlemenin, salt şart yerine getirilmiş olsun diye gerçekleşmesi değil, yeterli süre ayrılarak, ciddi bir şekilde gerçekleşmesi önem arz etmektedir (Özdemir, 2003, s. 182).

Hâkim, boşanma iradesinde mutabık olan tarafların bu sonucu isteme nedenlerinin neler olduğunu incelemekle yükümlü değildir, hâkimin yükümlülüğü tarafların boşanma istekleri bakımından özgürce karar verip vermemiş olmalarının denetimi noktasındadır (Özdemir, 2003, ss. 184-185).

4.2.4.Eşlerin Boşanma İradelerini Açıkladıkları Anlaşma Metninde Yer Alan Mali ve Kişisel Sonuçlara Dair Düzenlemelerin Hâkimce Uygun Bulunması

Anlaşmalı boşanma yoluyla evliliğin sona erebilmesi için, eşlerin iradelerinin boşanma yönünde birleşmiş olması yetmeyip ayrıca boşanmanın mali ve kişisel sonuçları üzerinde de bir mutabakata varmış olmaları gerekir (Öztan, 2015, s. 694; Akıntürk ve Ateş Karaman, 2010, s. 271; Dural, Öğüz ve Gümüş, 2010, s. 119; Kılıçoğlu, 2017, s. 112; Hatemi ve Kalkan Oğuztürk, 2018, s. 124; Erdem, 2018, s. 134; Özdemir, 2003, s. 186; Gençcan, 2017, s. 740)¹².

Eşler boşanmanın kişisel ve mali sonuçları hakkında yazılı veya mahkemede tutanağa geçirilmek üzere sözlü olarak yaptıkları anlaşmayı hâkim incelemesine sunacaklardır (Öztan, 2015, s. 694; Akıntürk ve Ateş Karaman, 2010, s. 271; Dural, Öğüz ve Gümüş, 2010, s. 119; Kılıçoğlu, 2017, s. 113; Özüğür, 2013, s. 509)¹³. Hâkim incelemesine sunulacak olan bu anlaşma içeriğinin boşanma sonucu doğurabilmesi, mahkemece uygun bulunması şartına bağlıdır (Öztan, 2015, s. 694; Akıntürk ve Ateş Karaman, 2010, s. 271; Kılıçoğlu, 2017, s. 113; Erdem, 2018, s. 134). Hâkim; ortak çocukların ve tarafların menfaati gerekçesiyle anlaşma içeriğinde değişiklik yapabilir, bu değişiklikleri taraflar kabul ederse ancak o zaman anlaşmalı boşanmaya hükmolunabilir (Öztan, 2015, s. 694; Akıntürk ve Ateş Karaman, 2010, s. 271; Dural, Öğüz ve Gümüş, 2010, s. 119; Kılıçoğlu, 2017, s. 113; Erdem, 2018, ss. 136-137)¹⁴.

¹¹Y2HD, 29.09.2005, 10528-13106; Y2HD, 10.03.2005, 1637-3656; Y2HD, 28.11.2011, 19546-20063; Y2HD, 27.05.2010, 8662-10354.

¹²Y2HD, 01.03.2004, 1717-2494.

¹³Y2HD, 23.05.2006, 19999-8144.

¹⁴ Y2HD, 20.06.2012, 21802-16933; Y2HD, 17.10.2011, 15855-16004; Y2HD, 22.09.2010, 13227-15096; Y2HD, 11.04.2007, 17188-6041.

EVLİLİK BİRLİĞİNİN TEMELİNDEN SARSILMASI HALİNİN BİR GÖRÜNÜM BİÇİMİ OLAN ANLAŞMALI BOŞANMA İMKÂNININ TÜRK HUKUKU ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Hâkimce yapılan değişiklikler eşler tarafından kabul edilmezse artık anlaşmalı boşanma yoluyla evliliği ortadan kaldırmak imkânı kalmayacak, bu halde taraflardan birinin talebi olursa davaya TMK 166 / 1-2 çerçevesinde devam edilecektir (Öztan, 2015, ss. 695-696; Dural, Ögüz ve Gümüş, 2010, s. 119).

Boşanmanın kişisel veya mali sonuçlarıyla ilgili olan tek bir hususta dahi anlaşmazlık içinde olmak, anlaşmalı boşanmaya dayanarak evliliğin sona ermesini engeller(Öztan, 2015, s. 695; Özüğür, 2013, s. 508)¹⁵. Söz gelimi; Yargıtay bir içtihadında, tarafların tazminat haklarının saklı tutulduğu yönünde hüküm içeren anlaşma metninin, TMK 166 / 3 çerçevesinde yapılacak yargılamanın şartlarından biri olan mali sonuçlar bakımından tam mutabakat halini sağlamayacağı gerekçesiyle, hâkimce uygun bulunamayacağına karar vermiştir (Gençcan, 2017, s. 741)¹⁶.

Boşanmanın yan sonuçları hakkında mutabakata varmış olmak TMK 166 / 3' ün koşullarından biri olduğundan, eşler kendi aralarında, yan sonuç düzenlemesi olmaksızın anlaşmalı boşanma yoluyla boşanmayı kararlaştırmış olurlarsa, gerekli şart yokluğu nedeniyle ilgili maddeye göre evliliğin sonlanması imkânı ortadan kalkacaktır (Öztan, 2015, s. 695).

Boşanmanın mali ve kişisel sonuçları unsuru; kamu düzenini ilgilendiren nitelikleri nedeniyle, hâkim tarafından kendiliğinden araştırılmalıdır(Öztan, 2015, s. 696). Bundan başka hâkim, anlaşmanın genel ahlaka aykırı olup olmadığını, aşırı yararlanmanın söz konusu olup olmadığını ve irade sakatlığı hallerinin var olup olmadığını da araştıracaktır(Öztan, 2015, s. 696).

Yan sonuçlara ilişkin protokol ile çocukların durumu hakkında yapılan düzenleme; velayetin kime bırakılacağına (Gençcan, 2017, s. 745)¹⁷, çocuk için verilmesi gereken iştirak nafakasının miktarına (Gençcan, 2017, s. 743)¹⁸ ve velayet kendisine bırakılmayan tarafın çocukla kişisel ilişkisine (Gençcan, 2017, ss. 743-744)¹⁹ dair hükümler içermelidir (Öztan, 2015, s. 698; Kılıçoğlu, 2017, s. 113; Erdem, 2018, s. 136; Özdemir, 2003, s. 198). Ancak taraflar bu yönde düzenleme yapmış olsa dahi kamu yararı nedeniyle hâkim, çocuğun durumu hakkındaki bu düzenlemelerin onun yararına olup olmadığını araştıracaktır ve tarafların bu düzenlemeleri üzerinde aynı gerekçeyle tarafların kabulüne sunmak üzere değişiklikler yapabilecektir (Öztan,

¹⁵Y2HD, 26.03.2007, 16732-4853.

¹⁶Y2HD, 13.01.2015, E: 2014 / 16344, K: 2015 / 269.

¹⁷Y2HD, 05.02.2007, 13284-1112.

¹⁸Y2HD, 12.05.2005, 5501-7799.

¹⁹Y2HD, 07.03.2016, E: 2016 / 5089, K: 2016 / 4285.

EVLİLİK BİRLİĞİNİN TEMELİNDEN SARSILMASI HALİNİN BİR GÖRÜNÜM BİÇİMİ OLAN ANLAŞMALI BOŞANMA İMKÂNININ TÜRK HUKUKU ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

2015, s. 698; Kılıçoğlu, 2017, s. 113; Erdem, 2018, s. 136; Köseoğlu ve Kocağa, 2009, s. 138; Akıntürk, 1977, s. 198). Belirtmek gerekir ki; çocuğun durumu hakkındaki konularda çocuğun menfaati, anne-baba menfaatinden önde gelir (Kılıçoğlu, 2017, s. 113).

Yan sonuç anlaşması ile mali konularda yapılacak düzenleme; maddi-manevi tazminat ve yoksulluk nafakası hakkında olması gerekip, mal rejimi tasfiyesi ve eşlerin birbirinden olan eşya ve ziynet alacakları protokol kapsamında mutlak biçimde yer alması gerekli unsurlar değildir (Kılıçoğlu, 2017, s. 113; Erdem, 2018, s. 135; Gençcan, 2017, s. 765; Özdemir, 2003, s. 195). Bu mali sonuçlar hakkında da tam bir mutabakat olmalıdır ki anlaşmalı boşanma hükmü mahkemece verilebilsin (Öztan, 2015, s. 695; Akıntürk ve Ateş Karaman, 2010, s. 272).

5. SONUÇ

Anlaşmalı boşanmada hâkim, evlilik birliğinin temelinden sarsılıp sarsılmadığını ve ortak hayatın devamının eşler için çekilmez bir hal alıp almadığını araştırmakla yükümlü değildir. TMK 166 / 3’ de yer alan koşulların gerçekleşmesi anlaşmalı olarak boşanma hükmü verilmesini sağlayacaktır. Ancak hâkimin temelden sarsılma ve ortak yaşamın çekilmez hale gelip gelmediğini araştırmayacak oluşu, boşanma noktasında taraf iradelerinin birleşmesinin mutlak surette anlaşmalı boşanmaya imkân vereceği anlamına gelmemektedir. Hükümden de anlaşılacağı üzere; hâkim tarafları bizzat dinleyecek ve mali ve kişisel sonuçlar hakkındaki anlaşma içeriğini inceleyip bunun uygunluğuna kanaat getirecektir ki anlaşmalı boşanma kurumu o evlilik birliği için işlerlik kazanabilsin.

Bir üst paragrafta bahsedilen, hâkimin temelden sarsılma ve çekilmezlik araştırması yapmak zorunda olmayışı ve kanunun TMK 166 / 3 hükmünde yer alan ‘ ..evlilik birliği temelinden sarsılmış sayılır’ ifadesi göstermektedir ki, anlaşmalı boşanma kurumu kanun tarafından eşlere bir kolaylık tanınmak istenmesinin bir sonucu olup, kanaatimce genel bir boşanma nedeni olarak değerlendirilmemelidir. Anlaşmalı boşanma bu yönüyle bir genel boşanma nedeni değil, bir boşanma yöntemidir. Boşanma nedenleri kavramı; evlilik birliğinde gerçekleşmesi halinde birliğin hâkim kararıyla sona ermesini sağlayan olay veya olgular olarak tanımlanabilir. Anlaşmalı olarak boşanmaya karar veren eşlerin de bu olay ve olguları dava argümanı olarak kullanamayacak olmasından, anlaşmalı boşanma halinde de bu olay ve olgular hakkında mahkemenin herhangi bir denetim yetkisi olmadığından, eşlerin anlaşmalı boşanmada gerçekleştirmesi gereken şartların usulî şartlar olmasından da anlaşılacağı üzere anlaşmalı boşanma kurumu bir genel boşanma nedeni olarak değil bir boşanma yöntemi olarak düzenlenmiştir.

EVLİLİK BİRLİĞİNİN TEMELİNDEN SARSILMASI HALİNİN BİR GÖRÜNÜM BİÇİMİ OLAN ANLAŞMALI BOŞANMA İMKÂNININ TÜRK HUKUKU ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Pek tabii anlaşmalı olarak boşanan eşlerin evlilik birliğinde de bu temelden sarsıcı olay ya da olgular gerçekleşmiştir ki onlar boşanma konusunda mutabık hale gelmiştir. Hatta TMK 166/1'e dayanan boşanma talebine nazaran TMK 166/3'de gerçekleşen bu olay ve olgular o evlilik birliğini o denli temelinden sarsmıştır ki eşlerin her ikisi de boşanma arzusu içindedir. Yani burada da TMK 166 / 1' de olduğu gibi boşanma nedeni, eşler arasında geçimsizliğin doğmasına ortam yaratacak bir takım olay veya olguların varlığı nedeniyle temelden sarsılmadır. Anlaşmalı boşanmada eşleri boşanmaya sevk eden neden aralarındaki anlaşma hali midir yoksa burada da yine temelden sarsılma sonucu doğuracak bir takım olaylar mı gerçekleşmiştir? Elbette ki burada da TMK 166 / 1' deki gibi bir takım temelden sarsıcı olayların gerçekleşmesi nedeniyle eşler boşanma talep etmektedirler, yani anlaşmalı boşanma durumunda da boşanma nedeni yine temelden sarsılmadır. Ancak bu davanın tarafı olan eşlerin TMK 166 / 1' deki davadaki taraflardan; evlilik süreleri, boşanma yönündeki irade mutabakatları ve boşanmanın yan sonuçlarına ilişkin mutabakat içinde olmak gibi bir takım farklılıkları vardır. Bu gibi farklılıklar nedeniyle de kendilerine kanun tarafından kolaylık tanınmaktadır. Bu yönüyle anlaşmalı boşanma genel boşanma nedeni olan temelden sarsılma halinin bir görünüm biçimi olarak bir neden değil yöntemdir, zira bu durumda da boşanma nedeni temelden sarsılmadır.

59

Kanunun anlaşmalı boşanabilmek için aradığı evlilik birliğinin en az bir sene sürmüş olması şartında, bu bir senelik sürenin birlikte yaşayarak geçirilmesi gereği de kanunda yer almalıydı. Zira kanundaki ifadeden hareketle, bir sene süresince ortak yaşamın hiç kurulmamış olması ihtimalinde dahi, süre dolduktan sonra anlaşmalı boşanma mümkün olacaktır. Bu durumda, tarafların birbirlerini tanıma ve birbirlerine alışması amacına hizmet eden bu bir yıllık süre, birlikte yaşamadan geçirildiği takdirde süreden beklenen amaç gerçekleşmemesine rağmen evliliği sonlandırmak mümkün olacaktır. Kanaatimce birlikte yaşama şartı kanunda belirtilmese de, kanunun maksadının bu olduğu kabul edilmeli ve uygulayıcılar da değerlendirme yaparken bu hususu dikkate almalıdır.

Tarafların davada bizzat dinlenilmesi zorunluluğu, iradenin özgürce oluşup oluşmadığının denetlenmesine hizmet ettiği gibi boşanmayı bir kez daha düşünme imkânı vermesi bakımından da yerindedir. Evliliklerin pek çoğunun taraf ailelerinin müdahaleleri nedeniyle sonlandığı düşünülecek olursa bizzat dinleme şartı, evliliğin sonlanması durumuna yönelik isteğin gerçeklik payını tespit etmeye elverişlidir.

Anlaşmalı boşanma yargılamasında kanunun öngördüğü şartlardan herhangi birinin yokluğu halinde izlenilmesi gereken çözüm yöntemi başvurunun reddedilmesi değil, usul ekonomisi

EVLİLİK BİRLİĞİNİN TEMELİNDEN SARSILMASI HALİNİN BİR GÖRÜNÜM BİÇİMİ OLAN ANLAŞMALI BOŞANMA İMKÂNININ TÜRK HUKUKU ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

ilkesinin bir gereği olarak TMK 166 / 1 çerçevesinde görülmeye devam edilebilmesi için tarafa bu hususta yapılması gereken işlemleri gerçekleştirme imkânının tanınması olmalıdır.

Anlaşmalı boşanma için kanunda öngörülen şartların gerçekleşip gerçekleşmediğinin denetiminin, ilgili hükmün özü ve amacı dikkate alınarak, ciddi bir biçimde yapılması gerekirken, bu denetimin mahkemelerce sadece şeklen yapılması, kurumunun işlerliğinin kolay olması sonucunu doğurur. Bu durum da asli varlık amacı yargılama faaliyeti görmek olan mahkemenin deyim yerindeyse bir onay makamı olmasına sebebiyet verir. Unutulmamalıdır ki TMK 166 / 3' te kanunun taraflara tanımak istediği kolaylık; salt irade mutabakatı haline boşanma sonucu bağlamak değil, TMK 166 /1 çerçevesinde açılan davada yapılması gereken temelden sarsıcı olduğu iddia olunan olaylar ve temelden sarsılmanın varlığının ispatının aranmaması yönündedir. Bu nedenle mahkemelerin hükmün amacının gereğini sağlamaya yetmeyecek şekildeki denetimi nedeniyle anlaşmalı boşanmanın salt taraf iradelerinin varlığıyla ulaşılabilecek bir sonuç olarak değerlendirilmesi anlamına gelecek yaklaşım tarzı, aile kavramının toplumda sahip olduğu önem ve işlevi değersizleştirceği gibi tarafları da boşanma dışındaki belli amaçlara ulaşmak için bu kurumu bir basamak olarak kullanmaya sevk etmektedir. Söz gelimi; boşanma hükmünü kolaylıkla elde edeceğinin bilincinde olan taraflar, evlilik birliği kavramının asli amacı olan sürekli hayat ortaklığı amacı olmaksızın sırf vatandaşlık almak için evlilik birliği kurmakta ve amacı elde ettikten sonra da kolaylıkla bu birliği sonlandırmaktadırlar. Bundan başka, hakkında yapılacak olası bir takip sonucunda mallarına el konulmasının önüne geçmek isteyen kişiler, yine anlaşmalı boşanma kurumu basamak olarak kullanıp malvarlıklarını diğer eşe devrederek güvence altına almaktadırlar. Bu şekildeki hileli davranışların önüne geçilmesinin sağlanabilmesi için, anlaşmalı olarak boşanabilmek, salt taraf iradelerinin varlığını yeterli kabul etmek şeklinde değerlendirilmemeli, bu denli kolay sonuç elde edilmesi mümkün olmamalıdır.

6. KAYNAKÇA

Akıntürk, T.,& Ateş Karaman, D. (2010). Türk Medeni Hukuku Aile Hukuku (12. Bası). İstanbul: Beta Yayınevi.

Akıntürk, T. (1977). Boşanmanın Hukuki Sonuçları. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi 50. Yıl Armağanı, 2, 175-204.

Akkaya, T. (2017). Medeni Usul Hukuku Bakımından Boşanma Davası (1. Baskı). Ankara: Yetkin Yayınları.

EVLİLİK BİRLİĞİNİN TEMELİNDEN SARSILMASI HALİNİN BİR GÖRÜNÜM BİÇİMİ OLAN ANLAŞMALI BOŞANMA İMKÂNININ TÜRK HUKUKU ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Anıl, Y.Ş. (2008). Boşanma Sebebi Olarak Evlilik Birliğinin Temelinden Sarsılması Geçimsizlik (1. Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık.

Ayiter, N. (1977). Geçimsizlik Sebebine Dayanan Boşanma ve Yargıtay Uygulaması. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi 50. Yıl Armağanı, 2, 165-174.

Budak, A.C. (2011). Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu, İsviçre Medeni Usul Kanunu ve Alman Medeni Usul Kanunu İle Karşılaştırmalı Hukuk Muhakemeleri Kanunu ve Gerekçeleri (4. Baskı). İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.

Doğan, İ. (2007). Anlaşmalı Boşanma, İstanbul Barosu Dergisi, 81(5), 1933-1943.

Dural, M., Ögüz, T.,& Gümüş, A. (2010). Türk Özel Hukuku Aile Hukuku (3. Bası). İstanbul: Filiz Kitabevi.

Erdem, M. (2018). Aile Hukuku (1. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Gençcan, Ö. U. (2017), Boşanma Tazminat ve Nafaka Hukuku (7. Baskı). Ankara: Yetkin Yayınevi.

Gürsoy, K.T. (1977). Rızaya Dayanan Boşanma, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi 50. Yıl Armağanı, 2, 127-163.

Hatemi, H.,& Serozan, R. (1993). Aile Hukuku. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Hatemi, H.,& Kalkan Oğuztürk, B. (2018). Aile Hukuku (6. Bası). İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.

Kılıçoğlu, A.(2017). Aile Hukuku (3. Bası). Ankara: Turhan Kitabevi.

Kırbaş, Ö. (1994). Türk Hukuku' nda Eşlerin Anlaşmasına Dayanan Boşanma (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi).

Köprülü, B.,& Kaneti, S. (1989). Aile Hukuku (2. Bası) İstanbul: Filiz Kitabevi.

Köseoğlu, B.,& Kocaağa, K. (2009). Aile Hukuku ve Uygulaması (1. Baskı). Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.

Kuru, B. (2017). İstinaf Sistemine Göre Yazılmış Medeni Usul Hukuku (1. Baskı). Ankara: Yetkin Yayıncılık.

Oğuzman, K.,& Dural, M. (2001). Aile Hukuku (3. Bası). İstanbul: Filiz Kitabevi.

Özdemir, N. (2003). Türk Hukukunda Anlaşmalı Boşanma (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi).

EVLİLİK BİRLİĞİNİN TEMELİNDEN SARSILMASI HALİNİN BİR GÖRÜNÜM BİÇİMİ OLAN ANLAŞMALI BOŞANMA İMKÂNININ TÜRK HUKUKU ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Özta, B. (2015). Aile Hukuku (6. Bası). Ankara: Turhan Kitabevi.

Özta, B. (2003). Türk Medeni Kanununa Göre Evliliği Sona Erdiren Sebepler, Özellikle Boşanma. Turgut Kalpsüz' e Armağan, 713-728.

Özğur, A.İ. (2013). Evlilik Birliğini Sona Erdiren Nedenler Boşanma, Ayrılık ve Evlenmenin İptali Davaları Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usulleri (5. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Pekcanitez, H., Atalay, O., & Özekes, M. (2011). Medeni Usul Hukuku (12. Bası). Ankara: Yetkin Yayıncılık.

Seçer, Ö. (2016). Anlaşmalı Boşanmada Eşlerin Yaptıkları Anlaşma. İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 7 (2), 259-286.

Şener, E. (1991). Medeni Kanunun Boşanma Bölümünde Yapılan Değişiklikler. Türkiye Noterler Birliği Hukuk Dergisi, 70.

Velidedeoğlu, H. V. (1976). Ailenin Çilesi Boşanma (1. Baskı). İstanbul: Çağdaş Yayınları.

Yalçınkaya, N.,& Kaleli, Ş. (1988). Yeni Boşanma Hukuku, (2. Baskı). Cilt 1. Ankara: Türk Hava Kurumu Basımevi.

Yalçınkaya, N.,& Kaleli, Ş. (1988). Yeni Boşanma Hukuku, (2. Baskı). Cilt 2. Ankara: Türk Hava Kurumu Basımevi.

Yıldırım, A. (2014). Türk Aile Hukuku (1. Baskı). Ankara: Savaş Yayınevi.

Zevkliler, A., Ertaş, Ş., Havutçu, A.,& Gürpınar, D. (2018). Medeni Hukuk Temel Bilgiler (10. Bası). Ankara: Turhan Kitabevi.

TASARRUFUN İPTALİ DAVASINDA ÜÇÜNCÜ KİŞİ

THIRD PARTY IN REVOCATORY ACTION

Nuray Tülek¹

Özet

Tasarrufun iptali davası, 1929 yılında İsviçre İcra ve İflas Kanunu'ndan iktibas edilmiştir. Nevi şahsına münhasır bu davanın tâbi olduğu hükümler, alacağını tahsil etmeye çalışan alacaklılar için düzenlenen diğer davalardan farklıdır. İcra dosyasından alınan geçici veya kesin aciz belgesi, davadaki özel dava şartıdır. Bu belgeye sahip alacaklı, İİK m. 278-280'de sayılan koşulların varlığı halinde, borçlunun üçüncü kişi lehine gerçekleştirdiği hukuki işlemlerinin iptalini isteyebilir. Ancak bu iptal, davanın tarafları arasındadır. Bu nedenle şahsi nitelikte bir eda davası olarak tanımlanmıştır. Çoğu kez aynı nitelikteki muvazaa davaları ile karıştırılmaktadır.

Davanın kimlere karşı açılacağı İİK'nın 282. maddesinde belirtilmiştir: Borçlu ve borçlu ile hukuki muamelede bulunan üçüncü kişiler, borçlu tarafından kendilerine ödeme yapılan kişiler ve mirasçılar. Kötü niyet sahibi diğer üçüncü kişiler de davalı olarak gösterilebilir. Ancak iyi niyetli üçüncü kişilerin haklarının korunacağına kanunda özellikle vurgu yapılmıştır.

Bu çalışmada, dava hakkında genel açıklamalar yapıldıktan sonra davalılar ve davalılar arasında sayılan üçüncü kişi kavramı ele alınmıştır. Davalı üçüncü kişilerin tespiti, aralarındaki halefiyet ve iyi niyet-kötü niyet ilişkisi ile ipotek alacaklısının hukuki durumu incelenmiştir. Ayrıca birbiri ile çelişen yargı kararları ve farklı doktrin görüşlerine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tasarrufun İptali, Üçüncü Kişi, Muvazaa, İpotek.

JEL Sınıflandırması: K35, K40.

Abstract

The actions for revocatory of possession in case of fraudulent conveyance "actio pauliana" were adapted from Swiss Law in 1929. The provisions of these actions, which have unique characteristics, are different from the other actions regulated for those who try to collect their receivables. It is defined as a personal action of law for performance, in case of the presence of the conditions stated in the Enforcement and Bankruptcy Law article 278-280, in which the claimant with temporary or definitive proof of insolvency obtained from the enforcement proceedings, ensures the annulment of the fraudulent conveyance and legal actions of the debtor in favour of the third party between the parties of the action. However, this revocation only takes place between the parties of the specific lawsuit. As a result, this action is defined as a personal action for performance-actio in personam. However, most of the time, actio pauliana may be mistaken for collusion actions, which have actio in rem characteristics.

Article 282 of the Enforcement and Bankruptcy Law defines the defendants who are the

¹Bu çalışma yazarın İzmir Ekonomi Üniversitesi'ndeki "Hacizde Tasarrufun İptali Davasında Davalılar" isimli 2018 yılında kabul edilen yüksek lisans tez çalışmasından türetilmiştir, nuray.tulek@gmail.com.

subjects of this action: the debtor and the third parties who are involved in legal proceedings with the debtor, and the persons who make payments to these and their inheritors. In addition to these, the action may also be directed against the other third parties with malicious intention. It is emphasized in the law that the rights of the third parties acting in good faith shall be protected.

In this study, after a general introduction of the action, the defendants and the concept of the third parties as part of the defendants were explored with focus on identifying these third parties and the nature of their relationship amongst each other as well as legal standing of the owners of the lien rights. Also, contradictory judicial decisions and differences of opinion on the matter were examined.

Key words: Revocatory Action, Third Party, Collusion, Lien.

JEL Classification: K35, K40.

1.GİRİŞ

Günümüz ekonomik koşulları, gerçek veya tüzel kişilerin yaşamsal veya ticari faaliyetlerini sürdürebilmeleri için daha fazla borçlanmalarına neden olmaktadır. TCMB² verilerine göre 2017 yılı hane halkı borcunun GSMH'ye oranı % 17 civarında seyretmekte ve borçlanma oranı % 50'yi aşmaktadır. Sözü edilen borçlanmaların % 86 gibi büyük kısmı bankalarca kullandırılmış kredilerden kaynaklanmaktadır. Piyasaya arz edilen kredilerin kayda değer bir meblağı –ki bu oran % 3,2 civarındadır³- kanuni takip hesaplarına atılmaktadır. Dolayısı ile ödenmeyen kredilerin tahsili için açılan icra takipleri ve dava sayıları da beraberinde artmaktadır.

Kanun koyucu borçluların tasarruf yetkisine dayanarak yapabileceği işlemlere karşı alacaklıları koruyucu iki müessese düzenlemiştir: İhtiyati haciz ve iptal davaları. İlki, İİK m. 257 vd. düzenlenmiş olup alacaklıyı tehdit eden müstakbel zararlardan korurken konumuz olan iptal davaları ise evvelce doğmuş zararları gidermeye yöneliktir⁴.

²TCMB Finansal Hesaplar Raporu-IV. Çevrimiçi http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/67a44f1d-620d-4bba-9ac4-5f1c8def417/Finansal+Hesaplar+Raporu_2017_IVQ.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-67a44f1d-620d-4bba-9ac4-a5f1c8def417-mjVesYP (Son erişim tarihi, 05.08.2018).

³Hazine Müsteşarlığı Aylık Ekonomik Göstergeler. Çevrimiçi <https://www.hazine.gov.tr/File/Index?id=3D459789-815C-41C7-ACEA-8B4525ECBC81> (Hazine Müsteşarlığı tarafından 2007 yılından 2017 yılına da kapsayan 10 yıllık dönemde en fazla 2009 yılında % 5,3, Mart 2018 tarihinde ise bu oran % 2,9 olarak gerçekleşmiştir-Son erişim tarihi, 30.05.2018).

Türkiye'de Bankacılık Sistemi ve Banka Bazında Seçilmiş Konsolide Tablolar. Çevrimiçi https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/istatistikraporlar/ekler/952/Bankasecilmis_12-17-konsolide.pdf (Mayıs 2018 tarihli bu raporda 2017 ortalaması % 3'tür-Son erişim tarihi, 05.08.2018). Haziran 2018'de ise % 3,02'ye yükselmiştir. Türk Bankacılık Sektörü İnteraktif Aylık Bülten. Çevrimiçi <http://yenisite.bddk.org.tr/BultenAylık/> (Son erişim tarihi 30.07.2018)

⁴Üstündağ, S.(2002). İflas Hukuku (İflas, Konkordato, İptal Davaları).İstanbul: İÜHF Yayınları, s. 230.

Normal koşullarda, tasarruf serbestisi ilkesi gereği, kişiler malvarlıkları üzerinde diledikleri gibi tasarrufta bulunabilirler. Bu yetki; malvarlıkları haczedilinceye veya haklarında iflas kararı verilinceye kadar devam eder⁵. Borçluların malvarlıklarını şahsi hak sahibi olan alacaklılarının zayıf durumundan faydalanarak kaçırmalarına günümüzde çok sık rastlanmaktadır⁶. Bu nedenle hakkında icra takibi yapılarak haciz işlemi başlatılan borçlunun tasarruf yetkisi kısıtlanmıştır⁷. Borçluların, alacaklılarının zararına işlemler yapması cezai müeyyideler gerektirdiği gibi bu amaca hizmet edecek tasarruflar hükümsüz kılınarak alacaklı menfaatleri kanun tarafından korunmak istenmiştir⁸. Davanın tarihçesi Roma Hukuku'na kadar gitmektedir. Zira borçlunun borcunu ödememek için alacaklısından mal kaırması, insanlık tarihi kadar eskidir⁹.

2. GENEL OLARAK TASARRUFUN İPTALİ DAVASI

Tasarrufun iptali davası, borçluların alacaklılarından mal kaırma gayesi ile yaptıkları tasarrufların önüne geçmek için TBK'da düzenlenen muvazaa¹⁰ kavramından farklı bir dava türüdür.

TBK, 818 sayılı BK'nın çoğu hükmüne aynı şekilde yer vermiş, dildeki arılaştırma çabalarına karşın muvazaa kelimesinin Türkçe karşılığı bulunmadığından diğer bazı kavramlar gibi değişmeden kalmıştır¹¹. Muvazaa kelimesi en sade şekilde, iki tarafın iradesi ve beyanları arasında istenerek meydana getirilmiş bir uygunsuzluk hali olarak tanımlanmıştır¹².

İİK m.277-284 arasındaki hükümler ise alacaklılarını tümü ile tahsil edemeyen alacaklıların, bu alacakları ile sınırlı olmak kaydı ile borçlunun hukuken geçerli bir şekilde malvarlığı üzerindeki devir işlemlerinin iptalini elde etmelerini sağlamaktadır. Bu tasarruf alacaklının zararına yapılmış, gerçekte mevcut bir tasarruftur¹³.

Bu dava, icra iflas hukukuna özgü, farklı nitelikte bir dava türüdür¹⁴. Doktrinde kimi yazarlar, muvazaalı bir işleme karşı alacaklının dilerse TBK'ya göre, dilerse İİK hükümlerine karşı iptal

⁵Muşul, T.(2013). İcra ve İflas Hukuku, Ankara: Adalet Yayınevi, C. 2, s.1485.

⁶Umar, B.(1963). Türk İcra-İflas Hukukunda İptal Davası, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları No:1013, s. 1.

⁷Uyar, T.&Uyar, A.&Uyar, C.(2015). İcra ve İflas Hukukunda Tasarrufun İptali Davaları, Genişletilmiş 5.Baskı, Ankara: Bilge Yayınevi, s.3 vd., Muşul, T.(2015).İcra ve İflas Hukukunda Tasarrufun İptali Davaları, Ankara: Adalet Yayınevi, s. 5.

⁸Belgesay, M.R.(1954). İcra ve İflas Kanunu Şerhi, İstanbul: M. Sıralar Matbaası, s. 473.

⁹Yıldırım M.K.(1995). İcra ve İflas Hukukunda Tasarrufun İptali Davaları, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, s.1 vd.

¹⁰Özkaya, E.(1999). İnançlı İşlem ve Muvazaa Davaları, Ankara: Turhan Kitabevi, s. 104 vd.

¹¹Günay, C. İ.(2012). Türk Borçlar Kanunu Şerhi, Ankara: Yetkin Yayınları, s. 101.

¹²Eren, F.(2017). Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Ankara: Yetkin Yayınları, s. 365.

¹³Belgesay, s. 474.

¹⁴Yılmaz, E.(2016). İcra ve İflas Kanunu Şerhi, Ankara: Yetkin Yayınları, s. 1203.

davası açabileceği¹⁵ görüşündedir. Bu görüşün temelinde ise muvazaaya dayalı davalardaki ispat¹⁶ güçlüğüne yanı sıra iptal davalarının amacının alacaklıları korumak olduğu gösterilmektedir¹⁷. Bir diğer grup yazar ise sonuç doğurmamış bir muamelenin iptalinin de mümkün olmamasından dolayı iptal davasına konu edilemeyeceği görüşündedir¹⁸.

Yargıtay'ın muvazaalı işlemlere karşı iptal davası da açılabilirliğine dair çok sayıda kararı bulunmaktadır¹⁹.

¹⁵Uyar&Uyar&Uyar, C.(2014). İcra ve İflas Kanunu Şerhi, Ankara: Bilge Yayınevi, C. 3, s. 4321 vd., (2018) İcra ve İflas Hukukunda Tasarrufun İptali Davaları, Genişletilmiş 5.Baskı, Ankara: Bilge Yayınevi, s. 33 vd., Börü, L.(2009). "İcra ve İflas Hukukunda Zarar Verme Kastından Dolayı İptal Davası", AÜHF Dergisi, C. 18, Sayı 3, s. 492.

¹⁶Muvazaa ispatı bunu iddia edene düşene aittir ve hâkim emarelerle de bağlıdır. EREN, s. 379 vd.

¹⁷Belgesay, s. 475, Akil, C.(2014). "Tasarrufun İptaline Konu Olabilecek İşlemleri Hukuki Niteliği", Türkiye Noterler Birliği Hukuk Dergisi, s. 82.

¹⁸Umar, İptal, s. 17, aynı görüşte Kuru, El Kitabı, s.1400, Kuru, B.&Arslan, R.&Yılmaz, E.(2014). İcra ve İflas Hukuku Ders Kitabı, Ankara: Yetkin Yayınları, s. 614; Erdönmez, G.(2017). Alacaklılara Zarar Verme Kastıyla Yapılan Tasarrufların İptali, İstanbul: Onikilevha Yayıncılık, s. 25., Muşul, İptal, s.70.

¹⁹"Davada, tapuda yapılan devirlerin mutlak butlan ile batıl olduğu ileri sürülerek, muvazaalı işlemin batıl olduğuna hükmedilmesi ve tapu iptal ve tescili talep edilmiştir. Hâkim açılan davayı İİK'da düzenlenen tasarrufun iptali olarak değerlendirmiştir. Bu olayda davacı icra alacaklısının muvazaaya dayalı tapu iptal davası veya tasarrufun iptali davası açma hakkı mevcuttur. Yani hakların telâhuku söz konusudur. Davanın özellikle muvazaaya dayalı olarak açıldığına açıkça belirtilmiştir. Tasarrufun iptali davasının şartları oluşmadığı zaman alacaklının muvazaaya dayalı dava açmaya hakkı bulunduğu kabul edilmektedir. Mahkemenin davacının talebiyle bağlı olmasına rağmen davanın tavsifinde hataya düşerek davanın aciz belgesinin ibraz edilmediğinden reddi isabetsizdir..."¹⁵HD.2007/985 E.-2007/2815 K., 30.04.2007 T. (<http://www.kazanci.com>) (Son erişim tarihi, 25.02.2018).

"Yüzeysel bakıldığında iptal davaları ile muvazaa davaları arasında bir benzerlik görülmekte ise de bu benzerlik her iki davanın güttüğü amaçtan öte gitmemektedir. İİK. 277.maddesinde sözü edilen iptal davaları borçlu tarafından geçerli olarak yapılmış bazı tasarrufların hükümsüz kılınması için açılır. Oysa muvazaa davası borçlunun yaptığı tasarrufi işlemlerin gerçekte hiç yapılmamış olduğunu tesbit ettirmeyi amaçlar. Davacının bu davadaki amacı alacağını tahsil edebilmek için muvazaa sebebiyle temelde geçersiz olan işlemin hükümsüzlüğünü sağlamaktır. Muvazaaya dayalı davalarda davacının icra takibine geçmesi ve aciz belgesi almasına gerek yoktur. Çünkü yukarıda açıklandığı gibi İİK. 277 ve izleyen maddelerinde iptal davasına konu tasarruflar özünde geçerli olmasına rağmen kanunun icra hukuku yönünden iptaline imkân verdiği tasarruflardır. Muvazaaya dayalı iptal davasında ise davacı muvazaalı işlemle kendisinin zararlandırıldığını ileri sürmektedir. İİK. 277 ve izleyen maddelerinde düzenlenen iptal davası açma hakkı davacının genel hükümlere, muvazaaya dayanarak dava açmasına engel değildir. Davacının iddiasını kanıtlaması halinde iddianın, alacağın tahsiline yönelik bulunduğu da gözetilerek İİK.283/1 maddesi kıyasen uygulanarak iptal ve tescile gerek olmaksızın davacıya haciz ve satış isteyebilmesi yönünden hüküm kurulması gerekecektir..."¹⁷HD.2016/2560 E.-2016/5017 K., 19.04.2016 T. (<http://www.kazanci.com>) (Son erişim tarihi, 10.03.2018).

"Dava dilekçesindeki ileri sürüşe ve yargılama sırasındaki sözlü ve yazılı açıklamalara göre davacının ikinci talebi niteliği itibarıyla TBK 19.maddesinde tanımını bulan muvazaa hukuksal nedenine dayalı iptal davası olduğu anlaşılmaktadır. ...6183 sayılı Yasa'nın 24 ve izleyen maddelerinde düzenlenen iptal davası açma hakkı davacının genel hükümlere, muvazaaya dayanarak dava açmasına engel değildir. Davacının iddiasını kanıtlaması halinde iddianın taşınmazın aynına ilişkin olmadığı, alacağın tahsiline yönelik bulunduğu da gözetilerek İİK 283/1 maddesi kıyasen uygulanarak iptal ve tescile gerek olmaksızın davacının taşınmazların haciz ve satışını isteyebilmesi yönünden hüküm kurulması gerekecektir." ¹⁷HD.2016/18181 E.-2016/12061 K., 28.12.2016(<https://www.lexpera.com.tr>) (Son erişim tarihi, 19.12.2018).

"Davacı, davalı eşinin boşanma davası sonunda hükmedilecek tazminatı ödememek amacıyla, dava konusu taşınmazın davalı 3.kişiye danışıklı (muvazaalı) olarak devir edildiği iddiası ile eldeki bu davayı açmıştır. Davacının bu davayı açmaktaki amacı, açtığı dava sonucu hak kazanacağı (somut olayda boşanma davası sonunda hak kazandığı) alacağını alabilmeye yönelik olarak, danışıklı olduğunu ileri sürdüğü hukuki işlemin kendisi yönünden geçersizliğini sağlamaktır. Yargılama sonunda, davaya konu edilen satışın danışıklı olduğunun kanıtlanması halinde, davacı satışa konu edilen maldan da alacağının tahsili için yararlanabilecektir.

Muvazaa ve tasarrufun iptali davalarının konu, nitelik ve sonuçları farklı olsa da amaçları aynıdır²⁰. Ancak hukukumuzda, borçlunun alacaklılarından mal kaçırmaya yönelik tüm kötü niyetli işlemlerinin muvazaa adı altında nitelendirilmesi, bu kavramı TBK’da tanımlandığı halinden oldukça uzaklaştırmıştır. Hâlihazırda bu kavram kargaşası Yargıtay kararlarında da devam etmektedir²¹.

Burada konu ile ilgili olması bakımından muvazaa dışında, kısaca “inançlı temlik”²² kavramından da bahsetmek yerinde olacaktır: İnançlı temlikte, aslında hakkın devri gerçektir ve devralanın iade hususunda taahhüdü bulunmaktadır. Bu nedenle aslında muvazaa yoktur. Ancak taşınmaz devrinde yasal şekil şartı olduğundan ve bu hususun resmi şekilde yapılması gerektiğinden şayet bu resmi sözleşme inanç sözleşmesini gizliyor ise bu durumda muvazaa olur²³. İnançlı temlik kavramını, muvazaadan ayıran ise tarafların ortak iradesidir²⁴.

Uygulamada tasarrufun iptali olarak ikame edilen davaların çoğu, bankalarca kullanılan kredilerin ödenmemesi üzerine bankaların ihtiyati haciz²⁵ kararı olarak icra takibine geçmesi ve sonrasında icra takibinin semeresiz kalması üzerine açılmaktadır²⁶.

Tasarrufun iptali davasının konusu, en genel tanımı ile İİK’nın 278,279 ve 280.maddelerine dayanan alacaklının, alacağının tahsili için borcun doğumundan sonra²⁷ borçlu ile 3.kişi lehine yapılan tasarrufların iptalinin sağlanmasıdır²⁸. Kanun, bazı iptale tâbi tasarrufları üç maddede saymış ise de bu sayılı sebepler sınırlı olmayıp her grup tasarruf için genel bir tanımlama

Bu yönüyle dava, Borçlar Kanununun 18.maddesinde düzenlenmiş bulunan danışık (muvazaa) iddiasına dayalı tasarrufun iptali istemine ilişkindir.

Ancak, davacının bu hakkı aynı değil şahsi bir sonuç doğuracağından, danışıklı işlemin kanıtlanması durumunda tapunun iptaline değil, kıyasen İİK’nın 283/1.maddesi gereğince, tapu iptali ve tescile gerek olmaksızın taşınmazın haciz ve satışına karar verilecektir.”17.HD.2014/14266 E.-2016/4063 K., 31.03.2016 (<https://www.lexpera.com.tr>) (Son erişim tarihi, 19.12.2018).

²⁰Uzun, M.(2008). “Kamu Alacağının Korunmasında Tasarrufun İptali Davaları: Peçeleme ve Muvazaalı İşlemler”, Doktora Tezi, İÜHF, İstanbul, s. 71.

²¹Erdönmez, Alacaklılara Zarar Verme, s. 21 vd.

²²Oğuzman, K.&Öz,T.(2014). Borçlar Hukuku Genel Hükümler, C. 1, İstanbul: Vedat Kitapçılık, s. 133 vd. Doktrinde inançlı işlem olarak isimlendirilse de bu şekilde adlandırmanın daha yerinde olduğu belirtilmiştir.

²³Oğuzman&Öz, s. 135.

²⁴Tekinay, Selahattin Sulhi&Akman Sermet&Burcuoğlu Halûk&Altop Atilla.(1993) Tekinay Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Yedinci Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, s.417

²⁵Burada bahsedilen ihtiyati haciz İİK m. 257 vd. hükümleri ile ilgilidir. İİK m. 281/II’de düzenlenen ihtiyati hacizden farklıdır.

²⁶Muşul, İcra İflas, s. 1486 vd.

²⁷Yargıtay bu görüşte ise de bu konudaki farklı görüşler de bulunmaktadır. UYAR, iptal davalarında alacağın doğum tarihinin önem taşıyıp taşımayacağı gerektiğini, çünkü davanın amacı ve Mevazaa kanun düzenlemesinin bunu gerektirmekte olduğunu belirtmektedir. UYAR, İptal, s. 124.

²⁸Muşul, İptal, s. 14 vd.

çerçevesinde, hangi tasarrufların iptale tâbi olacağı olaya, zamana ve koşullara göre hâkimin takdirindedir²⁹.

Doktrin³⁰ ve yargının³¹ hemfikir olduğu görüş doğrultusunda, dava sonunda sadece alacaklının alacağı ölçüsünde dava konusu mal ya da hak üzerinde iptal hakkı kazanılır. Bu bakımdan tali bir hukuki çaredir³². Yoksa dava konusu edilen tasarruf, dava öncesi haline geçmez ve iptal edilen tasarrufun paraya çevrilmesi sonucu kalan olur ise bu tutar borçluya değil, üçüncü kişiye verilir³³. Davanın amacı iptali istenen işlem ile doğmuş olan aynı hakkı ortadan kaldırmak ise de bu iptal ile yalnız davacı, alacağı tahsil ve sanki iptali istenen muamele hiç yapılmamış, dava konusu mal borçlunun mamelekenden hiç çıkmamış gibi malı haczettirmek ve paraya çevirtmek hakkına sahip olur³⁴.

Üçüncü kişi, iptale tâbi tasarrufun konusunu teşkil eden mallar üzerinde alacaklının cebri icrasına katlanma yükümü altına girer³⁵. Alacaklının bu hakkı fer'i niteliktedir³⁶. Dava çeşitleri arasındaki yeri “şahsi dava” olup davanın, davacı lehine neticelenmesi halinde kanundan doğan bir iade borcu da bulunduğu aynı zamanda bir “eda davası”dır³⁷. Eda davası³⁸, HMKm.105’te düzenlenmiştir. Davanın bu şekilde sınıflandırılması mahkemeden istenen hukuki korumanın farklılığındandır³⁹. Madde metnindeki “yapmamayı” ifadesinin kanun gerekçesinde “kaçınma” kavramını da kapsadığına vurgu yapılmıştır⁴⁰. Bu davalarda davacının

²⁹Kuru&Arslan&Yılmaz, s. 614.

³⁰Kuru, El Kitabı, s. 1397, Belgesay, s.472, Muşul, İptal, s.16, Uyar, İptal, s.4, Yıldırım, İptal Davaları, s. 271, Üstündağ, İflas Hukuku, s. 234, OLGAC, s. 457, Pekcanitez, H.& Özekes M.& Akkan, M. &Taş Korkmaz H.(2017). Pekcanitez Usul Medeni Usul Hukuku, C. 1, İstanbul: Onikilevha Yayıncılık, s. 855 vd.

³¹“Alacaklı tarafından açılan böyle bir dava ile cebri icra yolunun tamamlanması amaçlanır. Önemle belirtmelidir ki, amaç; yapılan tasarrufların butlanına hükmedilmesi olmakla birlikte, burada maddi hukuk anlamında bir butlan söz konusu değildir. Zira sözü edilen tasarruf, temelinde geçerli bir tasarruftur. Açılan dava kanıtlandığı takdirde tasarruf tamamen iptal edilmez. Sadece dava konusu mal borçlunun mal varlığından hiç çıkmamış addedilerek, alacaklı bu malı haczettirerek sattırıp, satış bedelinden alacağını elde etme olanağını bulur.” HGK, 2013/17-224 E.- E.-2013/1478 K., 23.10.2013 T. (<http://www.kazanci.com>) (Son erişim tarihi, 14.04.2018).

“İİK'nın 277 ve devamı maddelerinde düzenlenen tasarrufun iptali davalarında maksat, tasarrufun iptali ile aynı Yasa'nın 283. maddesi gereğince cebri icra yoluyla alacaklının hakkını almasını sağlamaktır. Davanın konusu taşınmaz ise alacaklı (davacı), davalı üçüncü şahıs üzerindeki kaydın düzeltilmesine gerek olmadan o taşınmazın haczini ve satışını isteyebilir. Bu durumda mahkemece sadece tasarrufların iptaline karar verilmesi gerekirken, tapu kaydındaki 4. kişi isminin silinmesine ve borçlu isminin yazılmasına karar verilmesi doğru değildir.” 17.HD.2010/6377 E.-2010/7378 K., 27.09.2010 T. (<https://www.lexpera.com.tr>) (Son erişim tarihi, 19.04.2018).

³²Yıldırım M. Kamil&Deren Yıldırım Nevhis.(2016). İcra ve İflas Hukuku, İstanbul: Beta Yayınları, s. 565 vd.

³³Ulukapı, Ö.(2014). İcra ve İflas Hukuku, Konya: Mimoza Yayınları, s. 291.

³⁴Brand, E.(Çev. Aras Ferzan Arif) (1946). İptal Davası (İsviçre Federal Mahkemesi İcra ve İflas Dairesi İçtihatları), İstanbul: Güven Basımevi, s. 42 vd.

³⁵Üstündağ, İflas Hukuku, s. 234.

³⁶Tuncer Kazancı, İ.(2015). Tasarrufun İptali Davalarında İspat, Ankara:Yetkin Yayınları, s. 31 vd.

³⁷Sarısözen, İ.(1977). İcra ve İflas Hukukuna Göre Yargılama Usulü, ABD, s. 56.

³⁸HMK.'da davalının bir şeyi vermeye veya yapmaya yahut yapmamaya mahkûm edilmesi talep edilir, şeklinde tanımlanmıştır.

³⁹Yılmaz.(2013). Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi, Ankara: Yetkin Yayınları, s. 730.

⁴⁰HMK. Madde gerekçesi, Karahacıoğlu, A.H.& Parlar, A.(2012). Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi, Ankara: Bilge Yayınevi, s. 407.

hukuki yararı gerekmekte olup şayet davacı başka bir yol ile talep ettiği sonucu elde edebiliyorsa bu talebi dinlenmez⁴¹.

Yargıtay da doktrinde yer alan bu görüşler doğrultusunda tasarruf kavramının borçlunun malvarlığını azaltıcı nitelikte hukuki işlemleri ve hukuki fiillerini de içerdiği görüşüne katılmaktadır⁴².

3. DAVALI BORÇLU VE ÜÇÜNCÜ KİŞİ

İİK'nın 282.maddesinde davalı olarak gösterilebilecek kişiler sayılmış; borçlu ve borçlular ile hukuki muamelede bulunan üçüncü kişiler, borçlu tarafından kendilerine ödeme yapılan kişiler ve mirasçıları aleyhine açılacağı bildirilmiştir. Kötü niyet sahibi diğer üçüncü kişiler de bu davada davalı gösterilebilecektir.

Kanun lafzında da belirtildiği üzere, borçlunun öncelikle davalı olarak gösterilmesi gerektiği tabiidir. Ancak davalı olarak gösterilecek diğer kişilerin tespiti uygulamada yer alan sorunların başlıcalarındandır.

Davalı sıfatına aslen sahip olanlar İsviçre İİK'da, borçlu ile hukuki muamelede bulunanlar yanında, iptale tâbi muameleden yarar sağlayan üçüncü, dördüncü kişiler olarak kabul edilmiştir⁴³. Zira iptal davasının konusu, mutlaka borçlunun aktifini azaltan hukuki işlemler değil, pasifini artıran veya alacaklılarından birinin diğerine oranla kayırılmasına yönelik işlemler de olabilir⁴⁴.

3.1.Borçlu

Mukayeseli hukukta davalı, borçlu ile muamelede bulunan üçüncü kişi/kişiler⁴⁵ iken Türk Hukuku'nda İİK m.282'ye göre davanın borçlu da hasım gösterilmek sureti ile açılması gerekmektedir. Kanun gereği, borçlu ve onunla muamelede bulunan üçüncü kişiler arasında zorunlu dava arkadaşlığı bulunmaktadır. Davacı davasında borçluyu göstermemiş ise bu eksiklik davanın reddini gerektirmez. Mahkemece tamamlanmak üzere davacıya süre verilir⁴⁶.

⁴¹Karahacıoğlu&Parlar, s. 407.

⁴²"Tasarruf kavramı borçlunun malvarlığını azaltıcı nitelikte hukuki işlemleri ve hukuki fiillerini de içerdiğinden davalılar arasındaki senet düzenleme fiilinin tasarruf kavramı içinde olduğu; davacının bu tasarrufu iptal ettirmekte hukuki yararının bulunduğu kabulü gerektiğinden..." 17.HD. 2013/19827 E.-2015/5866 K., 14.04.2015 T. (<http://www.kazanci.com>) (Son erişim tarihi, 09.03.2018).

⁴³Tuncer Kazancı, s. 59.

⁴⁴Tuncer Kazancı, s. 59 vd.

⁴⁵Yıldırım, İptal Davaları, s. 243.

⁴⁶"Borçlu davalı olarak yer almadığından ve bu eksikliğin borçlunun davaya katılarak giderilmesi mümkün olduğundan..." 15 HD.1992/904 E.-1992/3285 K.24.06.1992 T., ERTEKİN,E.&KARATAŞ, İ.(1998). Tasarrufun İptali Davaları, Ankara: Yetkin Yayınevi, s. 57.

1929 tarihli 1424 sayılı Kanun'un kenar başlığı "İptal davasında müddeaaaleyh" olup maddede borçlu ile hukuki muamelede bulunulan veya borçlu tarafından kendine ödeme yapılan kimseler ve bunların mirasçıları ve kötü niyetli üçüncü kişilerin davalı olacağı yazılıdır. 1932 tarihli İİK m.282'de de iptal davasında davalı olarak borçlunun ismi zikredilmemiştir. 18.02.1965 tarihli kapsamlı değişikliğin 114.maddesi ile "borçlu" da davalılar arasında gösterilerek bu tereddüt ortadan kaldırılmıştır⁴⁷. Yasadaki bu değişikliğin ise hatalı bir tercümeden kaynakladığı UMAR tarafından bir eserinde özellikle vurgulanmıştır⁴⁸. Kanun koyucunun borçluyu da davalı statüsüne sokmasının nedeni olarak haksız fiili beraber işledikleri düşüncesinden kaynaklandığı ileri sürülmüştür⁴⁹.

Hukukumuzda borçlunun davalı olarak gösterilmesinin uygulamadaki tek getirisi, m.283/III gereği, davalı üçüncü kişinin aynı dava içerisinde uğradığı zarar nedeni ile borçluya başvurabilmesini sağlamasıdır.

Borçlunun dava açılmadan önce ölmesi halinde borçlunun yasal mirasçılarına davanın ikamesi gerekir. Ancak borçlunun mirasçıları, mirası reddettikleri halde, tereke sulh hukuk mahkemesince iflas hükümlerine göre tasfiye edilebileceğinden tasfiye sürecinin tamamlanması beklenecektir⁵⁰. Dava neticelendiğinde atanan tereke temsilcisinin davaya katılımı ile taraf teşkili sağlanmış olacaktır⁵¹. Borçlunun külli halefleri olan mirasçıların iptale tâbi tasarruftan haberlerinin olup olmaması sonucu değiştirmez. Yine davalının Hazine olması halinde, Hazine'nin iptale tabi tasarruftan bilgi sahibi olmadığına dair iddiası da dinlenmeyecektir⁵². Davacının külli haleflerin değil, borçlunun kötü niyetli olduğunu ispatı yeterlidir⁵³.

"Dava, üçüncü kişinin istihkak davası ile alacaklı tarafından açılmış tasarrufun iptaline ilişkindir. Alacaklı tarafından istihkak konusu mallarla ilgili borçlu ile davacı üçüncü kişi arasındaki tasarrufun iptali istemiyle dava açıldığından ve borçlu davada taraf gösterilmediğinden, borçlu şirkete karşı dava dilekçesi tebliğ edilerek davaya dahil edilmesi, bildireceği deliller toplandıktan sonra tasarrufun iptali yönünden karar verilmesi gerekirken taraf teşkili sağlanmadan hüküm kurulması hukuka aykırıdır." 17.HD.2010/12342-2011/5010 K., 18.05.2011 T. (<http://www.kazanci.com>) (Son erişim tarihi, 25.03.2018).

⁴⁷Uzun, s. 136.

⁴⁸Umar.(2011). Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi, Ankara: Yetkin Yayınları, 2011, s.212 vd. Eserde Prof. Dr. İlhan Postacıoğlu'nun İsviçre'de bu şekilde olduğu zannı ile değişikliğin yapıldığı belirtilmiştir.

⁴⁹Yıldırım, İptal Davaları, s. 266.

⁵⁰Muşul, İptal, s. 221.

⁵¹Muşul, İptal, s. 221 vd.

⁵²Yıldırım, İptal Davaları, s. 267.

⁵³Uyar&Uyar&Uyar, İptal Davaları, s. 855.

Borçlu, dava sırasında ölür ise yine yukarıdaki gibi tüm mirasçılarının tespit edilerek davaya katılımı sağlanacak, mirasın reddedilmesi halinde tereke temsilcisinin atanma süresi beklenecektir⁵⁴.

Borçlunun hiçbir kanuni mirasçısı yoksa miras Devlet'e kalacağından dava, Hazine'ye yönlendirilecektir⁵⁵.

3.2.Borçlu İle Muamelede Bulunan Üçüncü Kişiler

Bu kişi, borçlu ile birlikte tasarrufun iptali davasında zorunlu(şekli mecburi) dava arkadaşıdır⁵⁶. Kanunumuz, maddi hukuk bakımından gereklilik olmamasına karşılık, gerçeğin ortaya çıkarılmasını ve taraflar arasındaki hukuki ilişkinin doğru bir şekilde karara bağlanmasını gerekli gördüğü bazı durumlarda dava arkadaşlığını mecburi görmüştür. Tasarrufun iptali davası için öngörülen dava arkadaşlığı şu şekilde tanımlanmıştır: Maddi hukuktan kaynaklanmayan ve ancak kanundaki hüküm nedeni ile zorunlu olan dava arkadaşlığı⁵⁷. Maddi hukuktan kaynaklanan mecburi dava arkadaşlığı hem davacı hem de davalı tarafında mümkündür⁵⁸.

Doktrinde UMAR tarafından, tasarrufun iptali davasında yasada mevcut bu düzenleme için şekli mecburi dava arkadaşlığı kavramı yerine *formalite niteliğiyle zorunlu dava arkadaşlığı* ismi verilmiştir⁵⁹.

Şekli mecburi dava arkadaşlığı, sadece davalı tarafta söz konusu olup dava açıldıktan sonra dava arkadaşlarının birlikte hareket etme zorunluluğu bulunmamaktadır⁶⁰.

İİK m.282'de asli davalılar, iptale tâbi olan işlemin tarafları ve onların külli halefleridir. İptale tâbi tek bir işlemde birden fazla kişi faydalanmışsa bunlardan her biri, faydalandığı miktara kadar iade ile yükümlüdür⁶¹. Bu sorumluluk müteselsil değildir⁶². Ancak dava üçüncü kişinin mirasçılarına karşı açılmış ise mirasçılarının sorumluluğu müteselsil olur⁶³.

⁵⁴Muşul, İptal, s. 223.

⁵⁵Muşul, İptal, s. 225.

⁵⁶Yılmaz, s.1247, Kuru, s.1423,Pekcanitez, H.& Atalay, O.&Sungurtekin, M.& Özekes, M.(2012).İcra ve İflas Hukuku, Ankara: Yetkin Yayınları, s.853

⁵⁷Yılmaz, HMK, s. 598.

⁵⁸Pekcanitez, H.&Taş Korkmaz.(2017). Pekcanitez Usul Medeni Usul Hukuku, İstanbul: Oniki Levha Yayıncılık, 15.Bası, C. 1, s. 702.

⁵⁹Umar, HMK, s. 209.

⁶⁰Pekcanitez&Taş Korkmaz, Pekcanitez Usul, s. 713 vd.

⁶¹Belgesay, s. 487.

⁶²Tuncer Kazancı, s. 59 vd.

⁶³Olgaç, S.(2974). “Yargıtay İçtihatlarının Işığı Altında İcra ve İflas Hukukunda İptal Davaları”, Dr. A. Recai Seçkin'e Armağan, Ankara: AÜHF Yayınları No:351, s. 477.

Dava konusu tasarruftan doğrudan menfaat sağlayan kişi, işleme taraf olabileceği gibi taraf olmadan da menfaat elde etmiş olabilir⁶⁴. Bağış sözleşmesinde lehine bağış yapılan kişi hem taraf, hem menfaat sahibidir. Kefili olduğu bir borçtan üçüncü kişinin ödemesi ise kurtulan kişi ise taraf olmadan menfaat elde etmiştir.

Davacı alacaklı, sadece borçluyu veya sadece tasarrufu devralan üçüncü kişiyi davalı göstermiş ise hâkim bu nedenle davayı reddetmemeli, davacıya husumet noksanını tamamlaması için süre vermelidir⁶⁵. Zira yukarıda işaret edildiği üzere, üçüncü kişi ve borçlu arasında şekli zorunlu dava arkadaşlığı bulunmaktadır. Bu tür arkadaşlıkta dava arkadaşları birlikte hareket etmek zorunda olmasa da kişisel menfaatleri ortak olduğundan maddi mecburi dava arkadaşı gibi hareket edebilirler⁶⁶.

Günümüzde tasarrufun iptali davalarının büyük bir kısmı banka kredi alacaklarının tahsil edilememesi nedeni ile banka vekillerince açılmaktadır. Bu davada borçlunun üçüncü kişilere devrettiği taşınmazlarının sorguları bölge adliye mahkemelerince verilen yeni tarihli kararlar gerekçe gösterilerek icra müdürlüklerince yapılmamakta, doğrudan reddedilmektedir⁶⁷. Bahsedilen kararlar, icra takip dosyasının doğrudan tarafı olmayan üçüncü kişilerin kişisel verilerinin gizliliği prensibine dayandırılmıştır.

Oysa daha yeni tarihli bir başka istinaf mahkemesi kararında, borçlunun pasifinde yer alan taşınmazların UYAP ekranından sorgulanmasında yasal engel bulunmadığı, üçüncü kişinin borçludan taşınmazı devralan kişi olduğu, bu bilginin de gizli olmadığı, üçüncü kişinin diğer tüm bilgilerinin gizli kaldığı vurgulanmıştır. Zira bu taşınmazlar dava evvel borçlu uhdesinde bulunan taşınmazlar olup üçüncü kişilere ilişkin bir kişisel veri içermediğinden Anayasamızın m.20/3'de düzenlenen kişisel verilerin gizliliği esaslarına aykırı bir durum söz konusu değildir⁶⁸.

⁶⁴Tuncer Kazancı, s. 59.

⁶⁵Kuru, El Kitabı, s. 1423.

⁶⁶Yılmaz, HMK, s. 604 vd.

⁶⁷“...İcra dosyasının tarafı olmayan üçüncü kişiye ait kişisel veri niteliğinde bulunan tapu kaydı ve satış sözleşmelerinin icra müdürlüğüne celbi istenemez. Yargısal organlara tanınan istisna, ancak uyumsuzluğun tarafları açısından geçerli olabilir. Anayasa'nın 20/3. maddesine göre aynı zamanda temel haklardan olan kişisel verilerin korunmasını isteme hakkı, 6698 Sayılı Yasanın 28 /1-d maddesinin geniş yorumlanması ile daraltılamaz. Alacaklının hukuki menfaati, üçüncü şahısların Anayasa ile korunan özel hayatın gizliliğine ilişkin temel hakkından üstün tutulması mümkün değildir...”İstanbul BAM.23 HD.2017/596 E.-2017/527 K., 31.03.2017 T. (<http://www.kazanci.com>) (Son erişim tarihi, 20.05.2018).

“Tüm bu açıklamalar çerçevesinde davacı tarafın icra müdürlüğüne yaptığı borçlunun devrettiği taşınmazını devralan şahsın kimlik bilgilerinin sorgulanmasına ilişkin talebi yerinde olmayıp bu talebin reddine ilişkin müdürlük kararı doğrudur.” İzmir BAM.12.HD.2017/1145 E.-2017/1710 K., 22.06.2017(AKBANK T.A.Ş. Hukuk Müşavirliği emsal kararları)

⁶⁸“Pasif tapu kaydı sorgulanmasında ulaşılabilecek bilgi borçlu adına daha önce kayıtlı bulunan taşınmaz bilgisi olup bu bilgi bu taşınmazın şimdiki maliki hakkında herhangi bir bilgi içermeyecektir. Bu nedenle bu kaydın dosyaya

3.3.Kötü niyetli üçüncü kişiler

Kanunun “İptal Davasında Davalı” başlıklı 282.maddesinde dava açılabilir kişiler sayılırken kötü niyetli üçüncü kişilere de dava açılabilirliğine işaret edilmiştir. Burada kanun koyucunun sözünü ettiği üçüncü kişiler yukarıda bahsedilen “borçlu ile muamelede bulunan üçüncü kişi” kavramından tümü ile farklıdır. Zira kural olarak kanunun 278,279 ve 280.maddelerinde sayılan borçlu ile muamelede bulunan üçüncü kişinin kötü niyetli olması koşulu bulunmamaktadır. Zaten maddenin son cümlesinde iyi niyetli üçüncü kişilerin haklarının korunacağına işaret edilmesi bu hususu doğrulamaktadır.

Burada kastedilen, borçlu ile doğrudan hukuki muamelede bulunan üçüncü kişilerle hukuki muamele yapan, diğer kişiler, başka bir anlatımla borçlunun cüzi halefidir⁶⁹. Uygulamada bu kişilere “dördüncü kişi” denmektedir⁷⁰. İşte uygulamada farklı görüşler ve içtihatlar nedeni ile tespiti en zor olan konulardan biri budur. Tespitin zorluğu, bu kişilerin kötü niyetinin işlemin dışındaki alacaklı tarafından ispatlanması gerekliliğinden kaynaklanmaktadır.

Dava açıldığı esnada mahkeme tarafından tensiple istetilen tapu kayıtları ile davadan önce, tasarruf konusu malın üçüncü kişiden dördüncü kişiye devredildiği veya yine davadan önce malın üzerine ipotek konulmuş olduğu gibi durumlarla karşılaşılabilmektedir.

3.3.1.Üçüncü kişi ile muamelede bulunan dördüncü(beşinci)kişiler

Uygulamada tasarrufun iptali davası açan alacaklı, çoğu zaman davasını açmazdan evvel elde ettiği tapu kaydı ile başvurusunu yapmakta ve üçüncü kişiye devredilmiş taşınmazın satım tarihinden dava tarihine dek bir süre geçmiş bulunmaktadır. Bu nedenle kimi zaman dava açıldıktan ve tasarrufun iptaline konu taşınmaza İİK m.281 uyarınca ihtiyati haciz şerhi konulması için müzekkere gönderildikten sonra taşınmazın dördüncü bir kişiye devredildiği gerçeği ortaya çıkabilmektedir.

dâhil edilmesi, borçlu dışındaki herhangi bir üçüncü kişinin bilgilerinin dosyaya yansması sonucunu doğurmayacağı gibi borcun tahsili için imkân sağlayabilecektir. O halde bu yöndeki talebin icra müdürlüğüne ve özellikle de dosyanın infazına yarar sağlamayacağı ve borçlu aleyhine delil toplanamayacağı gerekçesi ile reddi yerinde değildir. Davacı tarafın şikâyetinin borçlunun varsa pasif taşınmaz kayıtlarının sorgulanması talebinin reddine ilişkin karara karşı yapmış olduğu şikâyet yerinde olup, şikâyetin bu kısmının da mahkemece reddedilmiş olması yerinde değildir.” İzmir BAM.12.HD.2016/59 E.-2016/68 K., 13.10.2016 T. (<http://www.kazanci.com>) (Son erişim tarihi, 20.05.2018).

⁶⁹ Yıldırım, İptal Davaları, s. 267.

⁷⁰ “Dava İİK 277 vd. maddeleri gereğince açılmış tasarrufun iptali istemine ilişkindir. Aynı Kanun'un 282. maddesi gereğince iptal davaları borçlu ve borçlu ile hukuki muamelede bulunan veya borçlu tarafından kendilerine ödeme yapılan kimseler ile bunların mirasçıları aleyhine açılır. Ayrıca, kötü niyetli üçüncü şahıslar hakkında da iptal davası açılabilir. Buradaki üçüncü kişiden maksat, borçlu ile doğrudan işlem yapan değil, borçlu ile işlemde bulunan kişiden mal veya hakkı satın alan kişi olup uygulamada buna dördüncü kişi denilir.” 17.HD.2014/19028 E.-2017/4445 K.,24.04.2017 T. (<http://www.kazanci.com>) (Son erişim tarihi, 20.05.2018).

Taşınmazı satın alan kişi ve borçlu arasında, maddi değil, şekli anlamda zorunlu dava arkadaşlığı bulunmaktadır. Bu nedenle her iki davalı da birbirinden bağımsız olarak usuli işlemleri yapabilmektedir. Davacı tarafından üçüncü kişi davalı olarak gösterilmemiş ise zorunlu dava arkadaşlığı bulunduğundan hâkim, bu kişinin de davaya dâhil edilmesi için süre vermektedir. Dördüncü kişi ise zorunlu dava arkadaşı olarak kabul edilmemektedir⁷¹. Zira bu kişilerin kötü niyetinin ispatı davacı alacaklı üzerinde olup ispat güçlüğü olan durumlarda, davacıya bu kişiye karşı dava açmak zorunluluğu yüklenmemiştir.

Yine tam tersi bir durumda, örneğin davacı borçlu hakkındaki davasını vefatı nedeni ile takipsiz bırakarak sadece üçüncü kişi hakkındaki davasına devam edemez. Mahkeme bu durumda davacıya mirasçıları da davaya dâhil etmesi için kesin süre vermeli, bu sürede mirasçılar davaya dâhil edilmezse dava usulden reddedilmelidir⁷².

Bu maddede bahsedilen dördüncü kişiler için böyle bir zorunluluk bulunmakta mıdır sorusu akla gelebilir ise de yanıtı olumsuzdur. Dördüncü kişi için ihtiyari dava arkadaşlığı söz konusudur. Dolayısı ile dördüncü kişinin vefatı halinde mirasçılarının davaya dâhil edilmesi zorunluluğu da bulunmamaktadır.

Taşınmazı üçüncü kişiden satın alan dördüncü kişi ve yukarıda yazılı davalılar arasında ise zorunlu dava arkadaşlığı değil, ihtiyari dava arkadaşlığı bulunmaktadır⁷³. Bu nedenle davacı kötü niyetini ispat edebilecek durumda olsa dahi kendi ihtiyarı ile bu dördüncü kişiyi davalı göstermek zorunda değildir.

Yargıtay içtihatlarında da “*İİK'nın 282/1. maddesi gereğince; borçlu ile hukuki ilişkide bulunan "üçüncü kişi" arasında zorunlu dava arkadaşlığı olup, "dördüncü kişi" zorunlu dava arkadaşı değildir.*” denerek ihtiyari dava arkadaşı⁷⁴ olarak kabul edilmesi gerektiğine işaret edilmiştir⁷⁵.

⁷¹Muşul, İptal, s.230 vd., Uyar&Uyar&Uyar, İptal Davaları, s.881., Sarısözen, M. S.(2016). “Tasarrufun İptali Davasının İpotek Alacaklısı ve 4.kişiye Etkisi”, Ankara: TBBD, s. 235.

⁷²“Sonuç olarak mahkemece yapılacak iş; yukarıda açıklanan yöntemle davalı ölü borçluların davada temsili sağlanarak husumet sorununun çözümlenmesi, davalı Levent K...’un taşınmazları satması sonucu onun hakkındaki isteğin bedele dönüştüğünün değerlendirilmesi ve sonucuna göre bir karar verilmesi olmalıdır. Açıklanan hususlar göz ardı edilerek verilen direnme kararı usul ve yasaya aykırıdır.” HGK.2002/15-72 E.-2012/577 K., 03.07.2002 T. (<http://www.kazanci.com>) (Son erişim tarihi, 20.05.2018).

⁷³Aksi görüş için Bkz. Kuru, İcra ve İflas, s. 3530.

⁷⁴Yılmaz, İİK, s. 1248.

⁷⁵17.HD.2007/3606 E.-2007/3386 K., 05.11.2007 T. (<http://www.kazanci.com>) (Son erişim tarihi, 24.02.2018). “Birleştirilen davanın davalısı P.. K.. 4.kişi olup borçlu ile arasında zorunlu dava arkadaşlığı bulunmadığı gibi, adı geçen davalıya esas ve birleşen davalardan tebligat yapılmadığından davalı Pınar’ın savunması ve dolayısıyla yetki itirazı da bulunmamaktadır.” 17.HD.2015/7830 E.-2015/8016 K., 01.06.2015 T. (<https://www.lexpera.com.tr>) (Son erişim tarihi, 19.12.2018).

Davasını açtıktan sonra dava konusu taşınmazın/malın satıldığını öğrenen alacaklının önünde iki seçenek bulunmaktadır:

- Üçüncü kişi hakkında açtığı davasını bedele dönüştürecek,
- Dördüncü kişi için de tasarrufun iptalini isteyebilecek.

Davacı bu aşamada dördüncü kişiyi davasına dâhil etmeyebileceği gibi, etse de kötü niyetini ispat edemediğinden davası, doğrudan üçüncü kişi için devir anındaki bedel olarak tazminata dönmektedir. Ancak davacı, sadece borçlu ve dördüncü kişiyi -zorunlu dava arkadaşı olan üçüncü kişiyi göz ardı ederek- davalı gösteremez⁷⁶.

Davacı, dördüncü kişiyi davalı olarak göstermek istediğinde ispatı zor bir durumla karşı karşıyadır: Bu halde davacı, dördüncü kişinin kötü niyetli olduğunu, borçlu ile kendine mal veya hakkı devreden üçüncü kişi arasındaki tasarrufun iptale tâbi olduğunu ispat etmelidir⁷⁷.

Dördüncü kişilerin kötü niyetli olduğu davacı alacaklı tarafından tanıkla dâhil ispat edilebilir⁷⁸. Fakat alacaklının bunu ispat etmesi tanıkla da olsa çok güç olduğundan bazı kanuni karineler dışında yargı kararlarında da bazı emareler kabul edilmiştir.

Davacının, dördüncü kişi/kişileri davaya dâhil etmesi halinde uygulamada karşılaşılabilecek en büyük risk, iddiasını ispat edemediği hallerde ödeyeceği yüksek yargılama gideridir. Zira davası usulden değil⁷⁹ davasını ispatlayamaması nedeni ile esastan reddedileceğinden hem tüm

⁷⁶“Dava, İİK’nın 277 ve devamı maddelerine dayalı tasarrufun iptali istemine ilişkindir. Aynı Yasanın 282. maddesi uyarınca iptal davalarının borçlu ve borçlu ile hukuki muamelede bulunan veya borçlu tarafından kendilerine ödeme yapılan kimseler ile bunların mirasçıları aleyhine açılması gerekir. Bunlardan başka kötü niyet sahibi üçüncü şahıslar aleyhine de iptal davası açılabilir. Somut olayda borçlu olduğu bildirilen Şerifin kendisine ait taşınmazı dava dışı Orhan’a, onun tarafından yine dava dışı Ali ve Eyüp’e, onlar tarafından da davalı Ahmet’e satılmış olduğu öne sürüldüğü halde dava sadece borçlu Şerif ile beşinci kişi konumunda olan Ahmet’in aleyhine açılmıştır. Beşinci kişi olan Ahmet’in aleyhine dava açıldığına ve davada yapılan tasarruf işlemlerinin iptali istenildiğine göre, iptal kararı verilmesi halinde davada taraf gösterilmeyen ancak tasarruf işleminin tarafı olan kişilerin de hakları etkileneceğinden dava dışı Orhan ile Ali ve Eyüp’e de dava dilekçesinin tebliğ edilerek taraf teşkili sağlanması gerekirken yazılı olduğu üzere karar verilmesi doğru olmadığı gibi, kabule göre de iptal davalarında borçlu ile üçüncü kişi arasında zorunlu dava arkadaşlığı olup, üçüncü kişiden satın alan dördüncü ve beşinci kişiler arasında zorunlu dava arkadaşlığı bulunmayıp bunlar arasındaki ilişki ihtiyari dava arkadaşlığı niteliğinde olması nedeniyle sadece beşinci kişi konumundaki davalının yetki itirazında bulunması halinde bu davalı yönünden dosyanın tefrik edilerek yetkili mahkemeye gönderilmesi gerekirken dava dosyasının tamamının yetkisizlik kararı ile Kadıköy Asliye Hukuk Mahkemesine gönderilmiş olması da doğru değildir...”17.HD.2010/2974 E.-2010/8597 K., 21.10.2010 T. (<http://www.kazanci.com>) (Son erişim tarihi, 24.03.2018).

⁷⁷Kuru, El Kitabı, s. 1424.

⁷⁸Uyar, Taraflar, s. 3058.

⁷⁹Dava şartı olan aciz belgesini kesin süreye rağmen ibraz edememesi halinde olduğu gibi. Bkz. Bölüm 2 “Dava Şartı”.

yargılama giderine katlanacak ve hem de her bir davalı için ayrı ayrı nispi vekâlet ücreti ödemek zorunda kalacaktır⁸⁰.

Dava konusunun genelde taşınmaz devri olduğu dikkate alındığında borçlu ve üçüncü kişi için davası lehine sonuçlanıp dördüncü kişinin kötü niyetini ispat edemediği hallerde dahi bu meblağın ciddi tutarlara ulaştığı bilinen bir vakıadır. Bu nedenle kanunda kabul edilen emare ve karineler her olayın niteliğine göre çok dikkatli irdelenmelidir.

3.3.2.Davacının dördüncü kişiyi davaya dâhil etmemesi

Tasarruf konusu mal veya hak, dava tarihinden önce dördüncü bir kişiye devredilmiş ise alacaklının seçeneklerinden biri; dördüncü kişiyi davasına dâhil etmeksizin davasına devam etmesidir. Kanunda da bu dördüncü kişiye davanın açılacağı değil açılabilirliği denilerek bu konuda alacaklıya seçimlik hak tanınmıştır⁸¹.

Bu durumda, tasarruf konusu mal veya hak, üçüncü kişinin uhdesinden çıkmış olacağından dava, bedele dönüşmüş olacaktır. Davacı, davasını dördüncü kişiye karşı devir tarihindeki bedele dönüştürdüğünü mahkemeye bildirecektir. Buradaki bedel, davacının alacağı ile sınırlıdır.

Üçüncü kişinin tasarruf konusu mal veya hakkı elden çıkarmış olduğu dava esnasında davacı tarafından öğrenilir ise davanın ıslahına gerek bulunmamaktadır. Mahkeme de doğrudan davanın kabulüne karar verdiği hallerde üçüncü kişiyi tazminat ödemeye mahkûm edecektir.

Buradaki ifadelerin bir yanlış anlaşılmaya mahal vermemesi için şu açıklamayı yapmak gerekir: Dava üçüncü kişi hakkında kabul edildiği takdirde bedele dönüşen bu tutardan davalı borçlu da sorumlu olacaktır. Yoksa davalı borçlu için davanın reddi söz konusu değildir⁸². Üçüncü kişinin

⁸⁰“...Bu durumda adı geçen davalıya Avukatlık Asgari Ücret Tarifesi uyarınca ayrı vekâlet ücreti takdiri gerekirken davalılar İlhami Koçak ve Hüsamettin Akyıldız'la birlikte tek vekâlet ücreti takdir edilmesi doğru olmamıştır. Kararın bu nedenle bozulması gerekirse de, bu yanlışlığın giderilmesi yeniden yargılama yapılmasını gerektirmediğinden, kararın HUMK'nın 438/VII.maddesi uyarınca düzeltilerek onanması uygun bulunmuştur...”15.HD.2005/5805 E.-2005/6965 K.-21.12.2005 T. (<http://www.kazanci.com>) (Son erişim tarihi, 15.04.2018).

“Davada iddiasını kanıtlama yükümlülüğü davacı tarafa düştüğüne göre, davalının savunmasını kanıtlayamadığı iddiasına değer verilmesi bu bakımdan doğru değildir. Mahkemece bu yönlerin göz ardı edilmiş olması doğru olmadığı gibi ortada iki ayrı tasarruf bulunduğu göre harç ve vekâlet ücretinin her bir davalı yönünden ayrı ayrı takdir ve tayini gerekirken, bu yönünün düşünülmemiş olması da doğru değildir.” 17.HD. 2007/1733 E.-2007/2554 K.,19.07.2007 T. (<http://www.kazanci.com>) (Son erişim tarihi, 15.04.2018).

⁸¹Muşul, İptal, s. 231.

⁸²“Tasarrufun iptali davalarında İİK'nın 283.maddesi gereğince dava bedele dönüşmüş olması halinde borçlu ile üçüncü kişi arasındaki tasarrufun iptali, üçüncü kişi ile ondan devir alan kişi arasındaki tasarruf dördüncü kişinin iyi niyetli olması nedeni ile iptal edilmemiş ancak üçüncü kişi tazminatla sorumlu tutulmaktadır. Bu halde borçlu hakkındaki davanın da kabul edilerek yargılama giderlerinden davacı üçüncü kişi ve borçlu birlikte müteselsilen sorumlu olup bedelden sadece üçüncü kişi sorumlu tutulması gerekirken, borçlu hakkındaki davanın reddi ile

ödemek zorunda olduğu tazminat, elinden çıkardığı tarihteki gerçek değere göre hesap edilir⁸³,bu bedele ise faiz uygulanmaz. Yargıtay'ın yerleşik uygulaması da bu yöndedir⁸⁴. Zira üçüncü kişinin sorumluluğu İİK m.283/II gereğince malların üçüncü kişinin elinden çıktığı tarihteki rayiç bedeli nispetinde ve davacı alacaklının alacaklı olduğu takip konusu alacak ve ferileri miktarını geçmemek üzere olacaktır⁸⁵.

Dava aleyhine sonuçlanan üçüncü kişi için de iki seçenek bulunmaktadır. İsterse uğradığı zarar için borçluya karşı ayrı bir dava açabileceği gibi, görülmekte olan davada bu zararını talep edebilir. Mahkeme iptal kararı ile birlikte üçüncü kişi lehine tazminata hükmedebilir. Şayet bu talep iptal davasında karar alınmasını uzatacak ise mahkeme iptal davasını tefrik edebilir⁸⁶.

3.3.3.Eşlerin Hâkim Tarafından Bizzat Dinlenmesi

İİK m.282 gereğince bu kişilerin kötü niyetli olduklarının ispatının alacaklı tarafça yapılması gerektiği belirtilmişti. Dördüncü kişinin kötü niyetinin, işlemin tarafı olmayan alacaklı tarafından tespiti çoğu zaman mümkün değildir. Bu nedenle icra tehdidi altında olan kimi borçlular, icra takibinden evvel mal varlığını üçüncü kişiye devretmekte, bu tarihten kısa bir süre sonra da dördüncü kişilere devir yapılmasını sağlayarak davanın açılmasının önüne geçmektedirler.

yargılama giderinden sadece üçüncü kişinin sorumlu tutulması usul ve yasaya aykırıdır...” 17.HD.2016/7360 E.-2017/3963 K., 11.04.2017 T. (<http://www.kazanci.com>) (Son erişim tarihi, 25.02.2018).

⁸³“İİK'nın 283/II maddesine göre de iptal davası, üçüncü şahsın elinden çıkarmış olduğu mallar yerine geçen değere taalluk ediyorsa, bu değerler nispetinde üçüncü kişi nakden tazmine (davacının alacağından fazla olmamak üzere) mahkûm edilmesi gerekir. Bu ihtimalde üçüncü kişinin sorumlu olduğu miktar, elden çıkarılan malın o tarihteki gerçek değeridir. Bir başka anlatımla dava ve tasarrufa konu malı elinde bulunduran şahsın, kötü niyetli olduğunun kanıtlanamaması halinde dava tümünden reddedilmeyip borçlu ile tasarrufta bulunan kişi tasarrufa konu malı elinden çıkardıkları tarihteki gerçek değeri oranında ve alacak miktarı ile sınırlı olarak tazminata mahkûm edilmeleri gerekir...”17.HD.2015/9520 E.2017/10481 K. 14.11.2017 T. (<http://www.kazanci.com>) (Son erişim tarihi, 25.02.2018).

⁸⁴“İİK'nın 283/II maddesine göre de iptal davası, üçüncü şahsın elinden çıkarmış olduğu mallar yerine geçen değere taalluk ediyorsa, bu değerler nispetinde üçüncü kişi nakden tazmine (davacının alacağından fazla olmamak üzere) mahkûm edilmesi gerekir. Bu ihtimalde üçüncü kişinin sorumlu olduğu miktar, elden çıkarılan malın o tarihteki gerçek değeridir. Borçlu hakkındaki icra takibi devam ettiği için ayrıca hükmedilecek tazminata faiz uygulanmaz.”17.HD.2012/7814 E.-2013/5119 K., 09.04.2013 T. (<http://www.kazanci.com>) (Son erişim tarihi, 25.02.2018).

“İİK 283/2 madde gereğince iptal davası 3.kişinin elinden çıkarmış olduğu mallar yerine geçen değere taalluk ediyorsa bu değer nispetinde 3.kişi nakden tazmine (davacının alacağından fazla olmamak üzere) mahkum edilir hükmünü içermektedir. Anılan madde uyarınca 3.kişinin tazminat sorumluluğu dava konusu malı elden çıkardığı tarihteki malın değeri kadardır. Borçlu hakkındaki takip devam ettiği için hükmedilen tazminata ayrıca faiz uygulanmaz. Somut olayda davalı L. Ş.'in dava konusu aracı elden çıkardığı 31.8.2007 tarihindeki değeri yönünden bilirkişiden ek rapor alınarak belirlenecek değer nispetinde ve faiz uygulanmadan takip konusu alacak ve feriyetle sınırlı olarak davalı L. Ş.'in tazminatla sorumluluğuna karar verilmesi gerekirken yazılı şekilde hüküm tesise isabetli görülmemiştir.” 17.HD. 2012/7316 E.-2013/4182 K., 26.03.2013 T. (<https://www.lexpera.com.tr>) (Son erişim tarihi, 19.12.2018).

⁸⁵Muşul, İptal, s. 446.

⁸⁶Sarısözen, s. 238.

Zira dördüncü kişiye karşı, malın gerçek değerinin altında satış yapıldığı⁸⁷ veya üçüncü ve dördüncü kişi arasındaki kısa aralıklarla satış yapılmış olmasının tek başına ispat olarak ileri sürülemediğine dair yerleşik yargı kararları bulunmaktadır⁸⁸.

Kanunda davacının bu kötü niyeti ispat edebilmesi için ayrıntılı bir açıklama bulunmamaktadır. Bu husus yargı kararlarına bırakılmış ve her olay için kanun uygulayıcılarına geniş takdir yetkisi tanınmıştır. Bu geniş takdir yetkisi, sınırsız olmayıp kanununun 280.maddesinde yazılı kişilerin-borçlunun içinde bulunduğu mali durumun ve zarar verme kastının işlemin diğer tarafınca bilindiği veya bilinmesini gerektiren açık emarelerin bulunduğu durumlar-tespiti ve emsal içtihatların çizdiği çerçeve ile sınırlıdır.

Burada ispata dair genel bazı kıstasların yer aldığı emsal kararların açıklayıcı olduğu düşünülmektedir:

- Dördüncü kişi, tasarrufun iptali davası neticesi taşınmaz kaydına İİK m.281/2 gereği konulan bir ihtiyati haciz olan taşınmazı satın almışsa borçlunun ızzar kastını bilmeyen kişi olduğu iddiasında bulunamaz⁸⁹.
- Şayet dördüncü kişi de borçlunun taşınmazı üzerinde daha evvel borcundan dolayı ipotek veya haciz olduğunu biliyor ise mali durumunu bilebilecek kişilerden sayılacağından iyi niyetli olduğu iddiası dinlenmeyecektir⁹⁰.

⁸⁷“İİK'nın 283/II maddesine göre de iptal davası, üçüncü şahsın elinden çıkarmış olduğu mallar yerine geçen değere taalluk ediyorsa, bu değerler nispetinde üçüncü kişi nakden tazmine (davacının alacağından fazla olmamak üzere) mahkûm edilmesi gerekir. Bu ihtimalde üçüncü kişinin sorumlu olduğu miktar, elden çıkarılan malın o tarihteki gerçek değeridir. Bir başka anlatımla dava ve tasarrufa konu malı elinde bulunduran şahsın kötü niyetli olduğunun kanıtlanamaması halinde dava tümünden reddedilmeyip borçlu ile tasarrufta bulunan kişi tasarrufa konu malı elinden çıkardıkları tarihteki gerçek değeri oranında ve alacak miktarı ile sınırlı olarak tazminata mahkûm edilmeleri gerekir. Bu halde dördüncü kişi yönünden bedel farkı yeterli olmayıp kötü niyetinin somut delillerle ispatlanması gerekir.” 17.HD.2015/9261 E.-2017/10479 K.,14.11.2017 T. (<http://www.kazanci.com>) (Son erişim tarihi, 08.04.2018).

⁸⁸Muşul, İptal, s. 445.

“Davalılardan biri doğrudan borçlu ile hukuki muamelede bulunan kişi değil, tasarrufun iptali istenen taşınmazı üçüncü kişi davalıdan satın alan dördüncü kişidir. Bu davalı hakkındaki davanın kabul edilebilmesi, dolayısıyla onun yaptığı tasarrufun iptali, ancak kötü niyetli olduğunun kanıtlanması durumunda mümkündür.” 17.HD. 2012/10561 E.-2012/12707 K., 24.09.2013 T. (<http://www.kazanci.com>) (Son erişim tarihi, 26.05.2018).

“Satış tarihlerinin yakın olması ve 14.400.-YTL değerindeki taşınmazların 10.000.-YTL bedelle satılmış olması davalı dördüncü kişi K4 yönünden iptal nedeni kabul edilmiş ise de, varılan sonuç dosya kapsamına uygun düşmemektedir. Dördüncü kişi yönünden bedel farkının varlığı iptal nedeni sayılamaz. 17.HD. 2009/7071 E.-2009/8461 K., 15.12.2009 T. (<https://www.lexpera.com.tr>) (Son erişim tarihi, 19.12.2018).

⁸⁹Muşul, İptal, s. 241 vd.

⁹⁰“Mahkemece her ne kadar davalıların kötü niyetli olmadığına karar verilmiş ise de, varılan bu sonuç da, davalı ...'in borçlunun arkadaşı olduğu ve taşınmazları yardım amaçlı olarak satın aldığı, dördüncü kişi ...'in ise taşınmazlar üzerindeki ipotegin kaldırılması konusunda borçlu ile görüşüldüğü ve garanti altına alındığı ve borçlu hakkında araştırma yapıldığı açıklamaları karşısında İİK'nun 280.madde kapsamında anılan şahısların borçlunun mali durumunu ve alacaklılarını ızzar kastını bildiği dolayısı ile kötü niyetli olduklarının sabit bulunması nedeni ile yerinde değildir.” 17.HD.2015/2210 E.-2017/8526 K., 03.10.2017 T. (<http://www.kazanci.com>) (Son erişim tarihi, 14.04.2018).

- Dördüncü kişi borçlunun kanunda sayılı derecedeki yakınlarından ise ızzar kastını bilebilecek kişilerden sayılmaktadır⁹¹.
- Hayatın olağan akışına aykırı olan durumlarda da dördüncü kişinin iyi niyetli olmadığı kabulü gerekir⁹².
- Borçlu ile aynı iş kolunda faaliyet gösteren dördüncü kişinin ⁹³, yine borçlunun muhasebecisinin⁹⁴, borçlunun mali durumunu bilen kişilerden sayılabileceği, ızzar kastının bulunduğu kabulü gerektiğine dair çok sayıda içtihat bulunmaktadır.

“Dava konusu taşınmaz, ilk olarak 12.10.2010 tarihinde önceden borçlunun damadı olan ...'e satılmış, ardından 3 ay sonra 14.01.2011 tarihinde bu kez ..., borçlunun kardeşi ...'a satmıştır. Bu satışlar sırasında borçlu tarafından dava dışı bankaya verilmiş 100.000,00 TL'lik ipotek mevcut olup ipotek 3.satış sırasında kaldırılmıştır. Davalılardan ...'in borçlunun eski damadı olması ve satın aldığı taşınmazı kısa süre sonra borçlunun kardeşine devretmesi, davalı ikinci alıcı ...'un da borçlu kardeşi olarak borçlunun durumunu bilebilecek durumda olan şahıslar oldukları ve satışların mal kaçırma amacı ile danişıklı olarak yapıldığını göstermektedir..”17.HD.2013/14998 E.-2015/1105 K., 27.01.2015 T. (<http://www.kazanci.com>) (Son erişim tarihi, 26.05.2018).

⁹¹“Dosya içerisindeki bilgi ve belgelere mahkeme kararının gerekçesinde ve değerlendirilmesinde usul ve yasaya aykırı bir yön bulunmamasına ve kayınpeder-damat arasındaki tasarrufun İİK'nın 278/3-1 gereğince bağış niteliğinde olup iptali gerekmesine ve dördüncü kişinin borçlunun oğlu olması nedeni ile İİK'nın 280.maddesine göre borçlunun mali durumu ve alacaklılarını ızzar kastı ile hareket ettiğini bilebilecek şahıslardan olmasına göre...”17.HD.2014/20436 E.-2017/2126 K., 28.02.2017 T. (<http://www.kazanci.com>) (Son erişim tarihi, 26.05.2018).

⁹²“Mahkemece, toplanan delil ve belgelere göre, üçüncü kişi ...'ın beyanları ve davaya konu taşınmazın satış bedeli ile gerçek değer arasında fahiş fark olduğundan İİK'nun 278/2 maddesi gereğince iptali gerektiği, davalılar ... ve ... arasındaki ilişki mahkemenin daha önceki dosyaları ile de sabit olduğu ve birbirlerini tanıdıkları, davaya konu taşınmazın 07.09.2009 tarihinde devrine rağmen 6 ay sonra kapıda borçlunun isminin yazılı olması ve eşyalarının bulunuyor olmasının yaşam deneyimlerine aykırı olduğundan bahisle davanın kabulüne karar verilmiş; hüküm, davalı ... ve ... vekili tarafından temyiz edilmiştir.

Dosya içerisindeki bilgi ve belgelere mahkeme kararının gerekçesinde ve değerlendirilmesinde usul ve yasaya aykırı bir yön bulunmamasına ve davalı ...'ın ayrıntılı, samimi anlatımı ve dinlenen tanık beyanları ile de dava dışıLtd.Şti nedeni ile borçlu ile davalı dördüncü kişi ... arasında organik bağ bulunduğunun da sabit bulunmasına göre...” 17.HD.2014/17119 E.-2016/11739 K., 20.12.2016 T. (<http://www.kazanci.com>) (Son erişim tarihi, 26.05.2018).

⁹³“Bu durumda, davaya konu taşınmazın üzerinde bulunan işletme ile aynı alanda faaliyette bulunan bitişik işletme sahibi davalı ... Petrol Ür.Gıda İnş.San.Tic.Ltd.Şti'nin borçlunun mali durumunu bildiği veya bilmesi gereken şahıslardan olduğunun kabulüyle bu davalı yönünden de davanın kabulüyle tasarrufun iptaline karar verilmesi gerekirken hatalı değerlendirme ile yazılı şekilde karar verilmesi usul ve yasaya aykırıdır...” 17.HD.2016/4991 E.-2016/7978 K., 20.09.2016 T. (<http://www.kazanci.com>) (Son erişim tarihi, 15.04.2018).

“Somut olayda dava konusu 944 ada 21 ve 22 sayılı parselleri satan borçlu şirket ile satın alan şirketin aynı iş kolunda faaliyette buldukları ve satılan taşınmazın işyeri olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda üçüncü kişi konumunda bulunan F2 Deri San. ve Tic. Ltd. Şti'nin borçlu davalı şirket ile aynı iş kolunda faaliyette bulunması nedeniyle borçlu davalının alacaklıları ızzar kastını bilen veya bilebilecek kişilerden olup olmadığı hususunda araştırma yapılması, tasarrufa konu olan yerin fabrika binası olması nedeniyle İİK.'nın 280/son maddesinde yazılı ticari işletmenin devri niteliğinde olup olmadığı hususunun irdelenmesi, tarafların bu konudaki delillerinin toplanması ondan sonra hasıl olacak sonuca göre bir karar verilmesi gerekirken bu taşınmazlar yönünden de davanın reddine karar verilmiş olması doğru bulunmamıştır.”17.HD.2010/1982 E.- 2010/4325 K., 06.05.2010 T. (<https://www.lexpera.com.tr>) (Son erişim tarihi, 19.04.2018).

⁹⁴“Mahkemece, davacının borçludan kira alacakları olduğu, borçlunun bu borçlarını ödeyemediği ve 30.01.2006 tarihinde ticari faaliyetini terk ettiği, davalı ..'nin borçlunun muhasebecisi olarak, borçlunun mali durumunu bilmemesinin mümkün olmadığından bahisle davanın kabulüne karar verilmiş; hüküm, davalılar vekili tarafından temyiz edilmiştir. Dava, İİK.'nın 277 ve devamı maddelerine dayalı olarak açılan tasarrufun iptali davasının...usul ve kanunun uygun bulunan hükmün ONANMASINA...” 17.HD.2013/18888 E.-2015/5909 K., 14.4.2015 T. (<http://www.kazanci.com>) (Son erişim tarihi, 15.04.2018).

Görüldüğü üzere, kanun koyucunun da amaçladığı şekilde sınırlı sayıda ispat vasıtası değil, her bir davanın niteliğine göre hâkim dördüncü kişinin kötü niyetinin ispatlanıp ispatlanmadığına karar verecektir⁹⁵.

3.3.4.Üçüncü ve dördüncü kişiler arasında iyi niyet-kötü niyet ilişkisi

Buraya dek yapılan açıklamalarda dördüncü kişiye dava açılabilmesi için m.282 gereği mutlak surette kötü niyetli olması gerektiğinden bahsedilmiştir. Ancak uygulamada karşımıza çıkabilecek bir sorun da borçlu ile münasebette bulunan üçüncü kişinin iyi niyetli ve fakat borçlu ile doğrudan hukuki muamelede bulunmayan dördüncü kişinin kötü niyetli olması halinde ne şekilde karar verileceğidir.

Konuya uygulamada görülebilecek bir örnekle açıklayarak başlamak gerekir ise, borçlu kredi borçlarını ödemekte sıkıntıya düşmüş ve yakın bir tarihte hakkında icra takiplerinin başlayacağını bilincinde olabilir. Bu durumda bir kısım mal varlığını üçüncü kişilere satar. Ancak, icra takibinden kısa süre önce sattığı bu taşınmazları için üçüncü kişiye de dava açılma ihtimalini bertaraf etmek için bu taşınmazların yine ızzar kastı ile kendi ekonomik durumunu çok iyi bilen kardeşine devrini sağlar.

Öncelikle belirtmek gerekir ki borçlu ve üçüncü kişi arasında zorunlu dava arkadaşlığı bulunduğundan bu davalarda üçüncü kişi mutlaka davalı olarak gösterilecektir. Alacaklı, zorunlu davalı olarak gösterdiği üçüncü kişi ile borçlu arasında kanunda yazılı üç nedene(m.278,279 ve 280’de yer alan hususlar) dayalı iptale tâbi tasarrufun varlığını ispat edemiyor ve bu üçüncü kişi iyi niyetli ise dava ret mi edilmelidir? Dördüncü kişi, kısa aralıklarla yapılan bu devirle borçlunun malını alacaklılarından kaçırmamasını sağladığı ve kötü niyeti aşikâr olduğu halde bu davanın muhatabı olmaktan kurtulabilir mi? Yoksa üçüncü kişinin iyi niyetli olması dördüncü kişinin kötü niyetini ortadan kaldırmayacağı cihetle sorumlu mu olacaktır?

Bu konuda doktrinde görüş birliği yoktur. Aşağıda yazılı görüşlerden ilki, kanunun amacına daha uygun ve danışıklı eylemlerle mal kaçırmaları engelleyebilecek niteliktedir⁹⁶:

UYAR ve YILDIRIM tarafından savunulan bir görüşe göre, halefiyet zincirindeki kişilerin arasında iyi niyetli kişinin olması işlemin iptalinin istenememesine neden olmaz⁹⁷.

⁹⁵Bkz.2.Bölüm “Esasa İlişkin Hükümler”.

⁹⁶Kaplan, H.A.(2013). “Tasarrufun İptali Davası Borçlunun Mirasçılara Karşı Açılabilir mi?”, Terazi Hukuk Dergisi, Eylül Sayısı, s. 31 vd.

⁹⁷Yıldırım, İptal Davaları, s. 268, Uyar.(2017) Tasarrufun İptali Davaları, Şanlıurfa Barosu, Ankara: Bilge Yayınevi, s. 83, İptal Davaları, s. 895.

Bir diğer görüşe göre ise, halefin kötü niyetinden sorumlu olması selefin de kötü niyetli olması gerekmektedir. Bu görüşü savunan UMAR'a göre, davacı alacaklı, halefiyet içerisinde isterse ilk devir alanı, isterse sonraki halefler zincirindeki herhangi bir kötü niyetli halefi dava edebilir. Bunun koşulu araya iyi niyetli bir halefin girmemiş olmasıdır⁹⁸. Yine BELGESAY da bu görüşte olup iyi niyetli sayılan kişinin aldığı malı devir etmeme yükümlülüğü altına sokulmasının hakkaniyete uygun olmadığı görüşündedir⁹⁹.

İkinci görüş kabul edilecek olur ise, yukarıdaki örnekteki borçlunun kardeşi dördüncü kişi, danişıklı işlemlerle mal kaçırma eylemlerini sorumluluk almadan gerçekleştirilebilecek, aslında hukuka aykırı işlemi geçerli sayıldığından tasarrufu uhdesinde kalabilecektir. Bunun neticesi alacaklıların zarar göreceği aşikârdır.

3.3.5.Dördüncü kişinin davaya dâhil edilmesi durumunda alacaklının hakları

Kendisi hakkındaki dava bedele dönen davalı için alacaklının başvurabileceği hukuki yolların neler olacağına yanıtını yine kanun ve yargı kararlarında bulmak mümkündür¹⁰⁰. Alacaklı, dava konusu taşınmazı elinden çıkaran üçüncü kişi hakkında İİK m.283/II uyarınca teminat karşılığında mal ve haklarına ihtiyati haciz konulmasını isteyebilecektir. Üçüncü kişi alacak miktarı ile ihtiyati haciz konan malları arasında bir orantı bulunmadığı, daha doğrusu taşkın haciz olduğu iddiasında ise bu konudaki hakları saklıdır¹⁰¹. Zira buradaki dördüncü kişi

⁹⁸Umar, İptal, s. 51 vd.

⁹⁹Belgesay, s. 487.

¹⁰⁰“Somut olayda talep; 131.091,69 TL alacağının tahsilini teminen davalı borçluluyla kardeşi arasındaki tasarrufun iptale tâbi olması ve davalı üçüncü kişinin davaya konu taşınmazları dava dışı şahıslara satması sebebiyle İ.İ.K.283/2 madde gereğince bedele yönelik olarak açılmış tasarrufun iptali istemine ilişkindir. Mahkemece davacı vekilinin ihtiyati haciz talebi 15.5.2013 tarihli kararla davanın mahiyeti gereği ihtiyati haciz talebi yerinde görüldüğünden talebin kabulüyle 8.000,00 TL'lik borcu karşılayacak miktarda davalı borçlunun menkul ve gayrimenkul malları ile 3 şahıslardaki hak ve alacaklarına alacak miktarı olan 8.000,00 TL'nin %10 olan 800,00 TL nakti teminat karşılığında İ.İ.K.281. madde gereğince ihtiyati haciz konulmasına karar verilmiş, davacının ihtiyati haciz miktarının alacak miktarına çıkarılmasına dair talebi reddedilmiştir. Takip konusu alacak miktarı 131.091,69 TL ;dava konusu taşınmazların değeri ise emsal olarak bildirilen İzmir 5. Asliye Ticaret Mahkemesi'nin 2011/128 esas sayılı dosyasındaki bilirkişi raporuna göre 336.115,00 TL 'dir. Bu durumda mahkemece 131,091,69 TL alacak miktarının tahsili amacıyla ve uygun görülecek teminat karşılığı davalı üçüncü kişi A. G. A.'un menkul ve gayrimenkulleri ile üçüncü kişilerdeki hak ve alacaklarına İ.İ.K.281/2 madde gereğince ihtiyati haciz konulmasına karar verilmesi gerekirken dosya kapsamı ve mevcut delil durumuna uygun düşmeyen gerekçeyle hüküm tesisi isabetli görülmemiştir.”17.HD.2013/13225 E.-2013/11724 K.,10.09.2013 T. (<http://www.kazanci.com>) (Son erişim tarihi, 25.02.2018).

¹⁰¹“...Dava İİK. 277 vd. maddeleri gereğince açılmış tasarrufun iptali istemine ilişkindir. ..., 2. fıkra ise, hakimin iptale tâbi tasarrufun konusu olan mallar hakkında alacaklının talebi üzerine ihtiyati haciz kararı verebileceğini, teminatın lüzum ve miktarının mahkemece takdir ve tayin olunacağını, ancak davanın elden çıkarılmış mallar yerine kaim olan kıymete taalluku halinde, teminat göstermeksizin ihtiyati haciz kararı verilemeyeceğini hüküm altına almıştır.

Davanın niteliğine göre yapılacak yargılama sonunda tam kabule karar verilmesi halinde dahi davalının sorumlu olacağı en yüksek miktar tasarruf konusunun değeri kadar olacağından ve henüz mahkemece tasarrufa konu malların değeri belirlenmediğinden, tasarrufa konu malların niteliği ve takipteki alacak dikkate alındığında takip konusu asıl alacak ve ferileriyle sınırlı olmak üzere ihtiyati haciz kararı verilmesi gerekirken davalının tüm mal varlığına ihtiyati haciz konulması usul ve kanuna aykırı olup davalının istinaf başvurusunun bu sebeple kısmen

hakkında verilecek karar taşınmazın rayiç değeri ile sınırlı olacağından bu tutarın üzerinde mal varlığına ihtiyati haciz konulması hukuka uygun olmaz. Bu kararın uygulanması için mahkemenin nöbetçi icra dairesini yetkili kılacağı yine yukarıdaki¹⁰² bölge adliye mahkemesi kararında belirtilmiştir.

Uygulamada, malı elinden çıkaran üçüncü kişinin mallarına haciz konulması için ilgili icra dosyasına müzekkere yazılmakta, ara kararın infazını icra dairesi gerçekleştirmektedir. Üçüncü kişi mahkemece verilen ihtiyati haciz kararı sonrası, alacak miktarının üzerinde malvarlığına haciz konulduğu -taşkın haciz- iddiasında ise bu şikâyetini icra mahkemesinde ileri sürebilir.

Yine bu durumda, ihtiyati haciz kararı verilmesi kanununun 281.maddesinin 2.fıkrası gereği teminatsız olamaz.

3.3.6.Dördüncü kişinin (beşinci, altıncı kişilerin) elindeki dava konusu malvarlığı üzerine ihtiyati haciz konulması

Davacı, dördüncü kişiyi de davaya dâhil ettiğinden bu kişi elindeki mal üzerine de yine ihtiyati haciz konulmasını talep edebilir. Burada da teminatın gerekli olup olmadığına veya miktarına hâkim karar verecektir.

Yukarıda farklı durumlarda verilen ihtiyati haciz kararlarından bahsedilmiştir. Ancak belirtmek gerekir ki bu ihtiyati haciz kararları İİK m.257 vd. düzenlenen ihtiyati haciz kavramından farklıdır. İİK m.257’de düzenlenmiş ihtiyati haciz, alacaklının bir para alacağının zamanında ödenmesini garanti altına almasını temin için borçlunun mallarına önceden geçici olarak el konulmasını amaçlar. Tasarrufun iptali davasındaki ihtiyati haciz ise borçlunun tasarrufuna konu olan malın başkalarına devredilmesinin engellemesi ve dava lehine neticlendiğinde alacaklının bu malı paraya çevirerek tatmin edilmesini amaçlamaktadır¹⁰³. Bu nedenle yargı kararlarında da vurgulandığı üzere, tasarrufun iptali davalarındaki ihtiyati haciz kararı verilme koşulları bu dava çerçevesinde esnetilmiştir¹⁰⁴.

kabulüyle ilk derece mahkemesinin itirazın reddine dair kararının kaldırılmasına ve icra dosyasındaki alacak ve ferileriyle sınırlı olmak üzere ihtiyati haciz konulmasına dair aşağıdaki şekilde hüküm kurulmuştur.” Samsun BAM.2.HD.2017/485 E.-2017/483 K., 22.06.2017 T. (<http://www.kazanci.com>) (Son erişim tarihi, 20.05.2018).

¹⁰²Samsun BAM.2.HD.2017/485 E.-2017/483 K., 22.06.2017 T. (<http://www.kazanci.com>) (Son erişim tarihi, 20.05.2018).

¹⁰³Albayrak, H.(2013). Medeni Usul Hukukunda Yaklaşık İspat, Ankara: Yetkin Yayınları, s. 273 vd.

¹⁰⁴İhtiyati haciz asıl olarak İİK'nın 257 - 268. Maddeleri arasında düzenlenmiştir. Tasarrufun iptali davalarına dair olarak ise İİK'nın 281/2. madde ve fıkrasında daha özel bir düzenleme yapılmıştır. Buna göre hâkim iptale tâbi tasarrufların konusu olan mallar hakkında alacaklının talebi üzerine ihtiyati haciz kararı verebilir. Teminatın lüzum ve miktarı mahkemece tayin ve takdir olunur. Bu düzenlemede ihtiyati haciz için aranması gereken bazı koşullar tasarrufun iptali davalarına özgü olarak yumuşatılmıştır. Örneğin İİK'nın 259. Maddesine göre ihtiyati hacizlerde teminat yatırılması mecburidir. Sadece alacak bir ilama müstenid ise ya da ilam mahiyetinde bir vesikaya müstenid ise mahkeme teminata lüzum olup olmadığını takdir eder. Oysa ki İİK'nın 281/2 madde ve

3.3.7.Davalı üçüncü kişinin borçlunun durumunu araştırma yükümlülüğü olup olmadığı

Kanunun 280.maddesinde belirtilen iptal sebeplerinde üçüncü kişinin iptale tâbi tasarruflarda borçlunun mali durumunu bilip bilmediğinin emareler yolu ile de ispat edileceği belirtilmiştir. “Diğer Butlan Halleri” başlığını taşıyan bu maddede; malvarlığı, üçüncü kişilere olan borçlarını ödemeye yetmeyen borçluların alacaklılarına zarar verme kastı ile yaptığı tüm işlemleri, işlemin lehtarı olan kişilerin borçlunun durumunu bilmesi veya bilmesi gereken emarelerin bulunması durumunda iptale tâbi tutulmuştur. Bu maddeye göre iptal, en genel iptal sebebidir.

Borçlu ile muamelede bulunan üçüncü kişinin, borçlunun mali durumunu araştırma yükümlülüğü var mıdır? Varsa bunun sınırları nelerdir?

Bu konuda Mehaz İsviçre hukukunda, kimsenin borçlunun ızzar kastı ile hareket edip etmediğini araştırma yükümlülüğü olmaması gerektiğine dair görüşlerin hâkim olduğu belirtilmektedir. Ancak mahkemeler bunun sınırını çizmiş ve borçlunun alacaklılara zarar verme kastı ile işlem yaptığına dair emarelerin olması halinde üçüncü kişiyi mali durumunu araştırmakla yükümlü tutmuştur¹⁰⁵.

Hukukumuzda ise böyle bir tartışma bulunmamaktadır. Zira m. 280/I açıkça üçüncü kişiye borçlunun durumunu araştırma yükümlülüğü getirmiştir. Üçüncü kişi terkin edilmiş olsa dahi kaydında daha evvel hacizli taşınmazı satın almışsa veya borca batık olduğunu bildiği bir tacirle işlem yapmışsa, borçlunun durumundan şüphe etmeli ve ilgili kurumlar nezdinde girişimde bulunduğunu inandırıcı şekilde ispat etmelidir. Aksi takdirde yasal karinenin sonuçlarına kendisi katlanmak zorunda kalacaktır¹⁰⁶.

3.3.8.İyi niyetli üçüncü kişilerin hakları

Bu başlıkta sözü edilen üçüncü kişi, borçlu ile muamelede bulunan üçüncü kişi ile tasarruf işlemine giren iyi niyetli dördüncü(beşinci) kişidir. Bu kişilerin kötü niyeti, davacı tarafından ispatlanmadıkça sorumlu tutulmaları mümkün değildir. Nitekim Kanunun 282.maddesinin son cümlesi ; “İptal davası, iyi niyetli üçüncü kişilerin haklarını ihlal etmez” demektedir.

fikrasında böyle bir koşul aranmaksızın teminat alınmadan da ihtiyatı haciz kararı verilebilecektir. Yine bununla birlikte, tasarrufun iptali şartlarının oluşmadığı, devir tarihinde davacının doğmuş bir alacağının bulunmadığı, alacağın vadesinin gelmediği, aciz vesikası bulunmadığı şeklindeki sebepler de bizatihi davanın sonuçlandırılması için çözümlenmesi gereken sebeplerdir. Dolayısıyla bu meselelerin çözümü dava sonucunda gerçekleşeceğinden davanın başlangıcında taraflardan biri yararına geçici hukuki koruma sağlayan tedbirlerin konulmasına engel teşkil etmez.” Antalya BAM 4.HD.2017/179 E.-2017/209 K., 21.03.2017 T. (<https://www.lexpera.com.tr>) (Son erişim tarihi, 21.05.2018).

¹⁰⁵Erdönmez, Alacaklılara Zarar Verme, s. 211 vd.

¹⁰⁶Erdönmez, Alacaklılara Zarar Verme, s. 212.

Yine m.283/VI'de belirtildiği üzere, sadece bir koşulda -kendisine bağış yapılan üçüncü kişi, iyi niyetli ise- yalnız dava zamanında elinde bulunan miktarı geri vermek zorundadır. İyiniyetli üçüncü kişi şayet malı elinden çıkarmış ise değeri ile sorumlu olabileceği gibi, bu değer alacaktan fazla ise sadece alacağı tazminle mükellef olacaktır¹⁰⁷.

Kanun koyucu burada, lehine yapılan tasarrufun iptale tâbi olduğunu bilmeyen ya da bilmesi gerekmeyen iyi niyetli üçüncü kişiyi korumuştur¹⁰⁸.

4. İPOTEK HAKKI SAHİBİ

Tasarrufun iptali davasının konusu bir taşınmaz kaydında mevcut bir ipotek olabileceği gibi, iptali istenen satış işlemine konu taşınmaz üzerinde davaya konu edilmese dahi bir ipoteğin olduğu haller olabilir.

4.1.İptale konu tasarrufun ipotek olması hali

Bilindiği üzere ipotek TMK m.881'de düzenlenmiş; doğmuş, doğacak ve şarta bağlı bir alacak için kurulan aynı bir haktır. İpoteğin şahsi alacağı teminat altına alma fonksiyonu bulunur¹⁰⁹. Davacı alacaklı şayet, borçlunun taşınmazı üzerinde üçüncü bir kişinin ipotek hakkı bulunduğunu ve bu ipoteğin sırf alacaklıların alacağının tatmin edilmemesini sağlamak için gerçek bir borç için tesis edilmediğini düşünüyor ise bu kişiye karşı da iptal davası açabilecektir. Zira ipoteğin alacaklısı ve borçlusu, üçüncü kişilerden mal kaçırma gayesi ile gerçekte var olmayan yapay bir borç oluşturarak tesis etmişlerse bu işlemin de iptal davası konusu olabileceği tabiidir¹¹⁰. İİK m. 279 gereği bu kişi borçlu ile birlikte sorumlu tutulabilecektir. Yargıtay da aynı görüştedir¹¹¹.

Yargılamanın sonunda ise davacı lehine karar verildiğinde, davanın şahsi bir dava olması nedeni ile ipoteğin fekkine değil, ipotek hiç konulmamışçasına taşınmazın satılabilmesi için yetki verilmesine karar verilir. Davacı da taşınmazı satarak alacağını tahsil eder.

¹⁰⁷Ertekin&Karataş, s. 245.

¹⁰⁸Muşul, İptal, s. 455.

¹⁰⁹Sirmen, L.(2016). Eşya Hukuku, Ankara: Yetkin Yayınları, s. 616.

¹¹⁰Meriç,N.&İyilikli, A.C.(2017). "Taşınmaz Teminatının Üçüncü Kişi Alacaklının Alacağını Perdeleyip Takibi Semeresiz Bırakması Üzerine Bir İnceleme", TAAAD, Yıl 9, Sayı 33, s.84 vd.

¹¹¹"Tasarrufun iptali istenilen ipotekle ilgili dava koşullarının incelenmesine gelince, davacı bankanın alacağı 11.02.2004 tarihinde tesis edilen ipotekten önce doğmuş ve yaptığı takipler ile borçlunun aciz halinde olduğu sabit olmuştur. Borçlu 28.12.2004 tarihinde iflas etmiştir. Davalı ..., ipoteğin borçlu tarafından evvelce teminat göstermeyi taahhüt ettiği bir borcu için verildiğini iddia ve ispat edemediğinden İİK'nın 279/2.maddesi gereğince iptali gerekmektedir."17.HD.2014/9186 E.-2016/11736 K., 20.12.2016 T. (<https://www.lexpera.com.tr>) (Son erişim tarihi, 21.05.2018).

Bu hali ile de taşınmazın ihalesi ipotek alacaklısının alacağı dikkate alınmaksızın muhammen bedelin % 50'si üzerinden başlatılır¹¹². Davacı böyle bir davayı açmasa idi borçlunun adına kayıtlı taşınmaz kaydındaki ipotek alacaklısına ipotek bedelinin altında satışa muvafakat edip etmediğini soracak, muvafakat edilmemesi halinde taşınmazın ipotek tutarını da karşılayacak şekilde ihaleye çıkarması gerekecek idi. Uygulamada ise çoğu kez taşınmazın muhammen bedeli ipotek alacağına yetmediğinden icra satışı mümkün olmamaktadır.

4.2.İptale konu taşınmaz kaydında ipotek olması hali

Kredi kurumlarının, kredi kullandırdıkları kişi ile birlikte üçüncü kişilere karşı iptale tâbi işlemler yapması çok sık rastlanabilecek durum değildir. Bankaların müşterilerinin ekonomik durumlarını bildikleri farzedilir. Nitekim kredi kullandıracakları kişilerin her türlü risk bilgileri istihbaratı KKB¹¹³ kayıtlarında mevcuttur. Ancak buna rağmen müşterilerine kullandırdıkları kredi karşılığı teminat aldıkları ipoteklerin üçüncü kişiler için muvazaa konusu teşkil edeceğini bilmesi mümkün olmayabilir.

Kimi durumlarda ipotek hakkı sahibi kredi kullandıran banka olabilir. Bu durumda bankanın da borçlu ile birlikte hareket ettiği ispat edilebilecek midir? Veyahut dava bankaya açılmamış olmakla beraber, taşınmazın satışı sırasında banka ipotek alacağının durumu ne olacağı sorusu gündeme gelebilir.

Bunun için şöyle bir çözüm önerilmiştir:

Şüpheli dönemde, daha açık söyleyişle iptal sebebi olarak kabul edilen hak düşürücü sürelerde, mevcut bir alacağı için ipotek tesis edildiğinde şu şekilde yaklaşılmalıdır: Şayet banka bu bahsi geçen şüpheli dönemde, borçluya ipoteğin sınırı içerisinde yeni krediler açmış ise borçlunun içinde bulunduğu durumu bilmediğine dair bir emare sayılabilir. Her durumda, ipotek hakkı sahibi üçüncü kişinin borçlunun içinde bulunduğu durumu bildiği sonucu çıkarılmamalıdır¹¹⁴.

Diğer durumda ise davacının, davalı göstermediği iyi niyetle ipotek tesis ettiren üçüncü kişi söz konusudur. Bu halde ipotek hakkı sahibi kişinin sınırlı ayni hakkı korunacak mıdır? Yargıtay'ın bu konuda farklı içtihatları bulunmaktadır: Dava konusu taşınmaza ihtiyati haciz konulduktan sonra tesis edilen herhangi bir ipoteğin ihtiyati haciz alacaklısına karşı bir önceliğinin bulunmadığına işaret ettiği gibi¹¹⁵, kimi kararlarında ise üçüncü kişinin sonradan tesis ettiği

¹¹²Meriç&İyilikli, s. 84.

¹¹³Kredi Kayıt Bürosu, Dokuz büyük banka öncülüğünde 11.04.1995 tarihinde kurulmuştur. Çevrimiçi <https://www.kkb.com.tr/hakkimizda> (Son erişim tarihi, 21.05.2018)

¹¹⁴Tuncer Kazancı, s. 162.

¹¹⁵"Mahkemece, taşınmazı devralan üçüncü kişinin borçlarından ötürü konulan haczin, tasarrufun iptali davasını kazanmış olan alacaklıya karşı önceliğinin bulunmadığı, lehine ipotek tesis edilen alacaklılar ile haciz uygulayan

ipoteğin cebri icra yetkisi verilen alacaklıya karşı önceliğini koruduğunu da kabul etmiştir. Tasarrufun iptali davalarına bakmakla görevli 17.HD.'nin çok yeni tarihli bir kararında da ipotek hakkı sahibi bankanın kötü niyetli olduğunun ispat edilememesi halinde cebri icra yetkisinin bu ipotekten öncelikli olamayacağı yönünde karar verilmiştir¹¹⁶.

Yargıtay 19 ve 23. Hukuk Daireleri'nin görüşü kabul edilecek olsa İİK m.277 vd. uyarınca açılan iptal davalarına bakmakla asıl görevli 17. Hukuk Dairesi kararları hiçe sayılmış olacaktır. Zira bu kararlarda taşınmaz üzerindeki önceki ipotek alacaklısının taşınmazı karar tarihinden önce satması halinde kararın infaz kabiliyeti olmadığından davanın konusuz kaldığına dair karar verilmesi gerektiği kabul edilmektedir¹¹⁷.

alacaklıların, iptal edilmiş tasarruf oranında davayı kazanmış alacaklıya karşı önceliğinin bulunmadığı gerekçesiyle, şikâyetin reddine dair verilen kararın şikâyetçi ve şikâyet olunan ...üzerine Dairemizin 3.7.2013 gün ve 2013/3942 E., 2013/4638 K. sayılı ilamıyla, şikâyet olunan ...vekilinin temyiz isteminin süreden reddine, şikâyetçi vekilinin temyiz itirazlarının reddi ile, hükmün onanmasına karar verildiği, şikâyetçi ... vekilinin karar düzeltme isteminde bulunması üzerine Dairemizin 20.4.2014 tarih ve 2013/6937 E., 2014/1209 K. sayılı ilamıyla, tasarrufun iptali davasının amacının borçlunun tasarruf yetkisinin kısıtlanmamış olduğu bir dönemde yaptığı tasarruflarla mal varlığından uzaklaştırdığı mallardan bunlar sanki borçluya aitmiş gibi alacaklıların tatmin edilmesini sağlamak olup (Bkz. B. Kuru İcra ve İflas El kitabı 2.b S-1397). Bu sebeple tasarrufun iptali davası sırasında konulan ihtiyati haczin tarihi daha sonra olsa bile davayı kazanan alacaklının, sonraki malikin haciz koydurmuş alacaklılarından daha önce alacağını tahsil etmesi gerektiği, zira iptal edilen tasarrufun artık davacıya karşı ileri sürülmesi mümkün olmadığından, şikâyetin kabulüne karar verilmesi için mahkeme kararının bozulması gerekirken, sehven onandığı anlaşıldığından, şikâyetçi vekilinin karar düzeltme talebinin kabulüyle Dairemizin yukarıda belirtilen onama kararı kaldırılarak, hükmün bozulmasına karar verilmiştir..." 23.HD.2014/7914 E.-2015/2431 K., 10.04.2015 T. (<http://www.kazanci.com>) (Son erişim tarihi, 25.02.2018).

"Dava sıra cetveline itiraz davasıdır. Tasarrufun iptali davasını kazanan alacaklıya iptal edilen tasarruf oranında, taşınmazı devralan kişinin verdiği ipoteklerle alacaklı olanlar ile sonradan haciz uygulayan alacaklılardan önce ödeme yapılmalıdır." 19.HD.2000/7450 E.-2000/8250 K. 30.11.2000 T. Aynı doğrultuda 23.HD.2012/4587 E.-2012/6529 K., 07.11.2012 T. (<http://www.kazanci.com>) (Son erişim tarihleri, 20.05.2018).

¹¹⁶"Mahkemece davalı bankanın davalılar arasında vuku bulan muvazaayı bilemeyeceği dolayısıyla iyi niyetli olduğu gerekçesiyle davanın kısmen kabul kısmen reddi ile davacılar davaya konu takip dosyasındaki alacak ve fer'ileriyle sınırlı olarak davalı ... adına kayıtlı davaya konu taşınmaz üzerinde davalı bankanın ipotek hakkından önce gelmek üzere cebri icra yoluyla taşınmazın haciz ve satışını isteme yetkisi tanınmasına, davalı banka lehine konulan ipotegin iptali talebinin reddine karar verilmiştir. Davalı banka lehine konulan ipotek tesisi davalı ...'a tahsis edilen konut kredisinin teminatı olarak alındığı ve bankanın rutin uygulaması olduğu, mahkemece de kabul edildiği gibi davalı bankanın kötü niyetli olduğunun ispatlanamaması sebebiyle davanın kısmen kabul kısmen reddi ile davalı ... ile ... arasındaki davaya konu taşınmazın satışına dair 10.5.2010 tarihli satış işleminin davacıların davaya konu takip dosyasındaki alacak ve fer'ileriyle sınırlı olarak iptaline, davalı ... ile davalı banka arasındaki dava konusu 13.5.2010 tarihli ipotegin iptali yönünden davacıların talebinin reddine ve yargılama giderlerinin davalılar Yavuz ve Süleyman'dan tahsiline karar verilmesi gerekirken; gerekçeyle çelişecek şekilde ve davaya konu ipotek de kısmen iptal edilmiş gibi hüküm kurulması doğru değil bozma nedeni ise de yapılan yanlışlığın giderilmesi yargılamanın tekrarını gerektirir nitelikte görülmediğinden... hükmün düzeltilerek onanması gerekmiştir." 17 HD. 2014/22147 E.-2017/492 K., 24.01.2017 T. (<http://www.kazanci.com>) (Son erişim tarihi, 20.05.2018).

¹¹⁷"Dava konusu taşınmazın, borçlunun bir başka alacaklısı tarafından yapılan takip sonucu icraen satıldığı takdirde tasarrufun iptali kararının infaz kabiliyeti kalmayacaktır. Davalı 3.kişinin borçludan iktisap ettiği davaya konu taşınmaz mal icraen satış sonucu ellerinden çıktığından iptal davası bu malların yerine geçen değere taalluk eder. (İİK'nun 283/2). Satış yapılan icra dosyasından bir bedel kalır ise bu bedel davacı alacaklıya ödenmesine bir bedel kalmaması halinde ise davanın konusuz kaldığından karar verilmesine yer olmadığına karar verilmelidir." 17.HD.2014/19575 E.-2016/9657 K.01.11.2016 T. (<http://www.kazanci.com>) (Son erişim tarihi, 05.08.2018). Aynı doğrultuda 2013/8458 E.-2013/10503 K., 02.07.2013 T. (<http://www.kazanci.com>) (Son erişim tarihi, 05.08.2018)

Tasarrufun iptali davasını kazanan alacaklı, taşınmaz kaydında bulunan ipotekle beraber taşınmazın satışını yaptıktan sonra paraların paylaşılmasında Yargıtay'ın görüşü kabul edilirse iyi niyetli üçüncü kişinin (burada banka) alacağı ödenmeyecektir.

Yargıtay'ın görüşü bu şekilde olsa da doktrinde savunulan bir görüşe göre; taşınmazın cebri icra yolu ile satışı sonrası satış bedelinin ipotek alacaklısına verilmemesinin teminatın geriye atılması sonucunu doğuracağı, bunun da aynı hakkın şahsi hak tarafından bertaraf edileceği anlamına geldiği vurgulanmış ve bu yaklaşımın kabul edilmemesi gerektiğine işaret edilmiştir¹¹⁸. Yargıtay'ın bu doğrultudaki kararlarına yapılan eleştirilerden bir başkasında da; davacı tarafından ipotek konu ve iptali talep edilmemişse ipotek alacaklısının aynı teminatının geriye atılmaması gerektiği vurgulanmıştır. Alacağın tahsil için devrinde olduğu gibi aynı teminatların her koşulda şahsi bir alacak karşısında güvence fonksiyonunu ortadan kaldıracak veya zayıflatacak yaklaşımların bu kurumların niteliğine aykırı olduğu belirtilmiştir¹¹⁹.

Nitekim taşınmaza konulan bir haczin kendisinden önce konulan bir ipoteğe karşı önceliği yoktur. İcra ve İflas Hukuku açısından da durum farklı değildir¹²⁰. Yargıtay'ın yukarıdaki kararlarından farklı olarak 12.Hukuk Dairesi'nin ihalenin feshi şikâyeti nedeni ile önüne gelen bir dava hakkındaki kararında, ipotekli alacağın yine rüçhanlı alacak olarak varlığını koruyacağına hükmedilmiştir¹²¹.

Muvazaaya dayalı sıra cetveline itiraz davasında ise Yargıtay, taşınmaz kaydındaki ipotek temlikinin İİK m.277 vd. gereğince iptali için işlemin ödemeyi gizleyecek bir muvazaaya

¹¹⁸Erdönmez, G.(2015-2016), Prof. Dr. Seza Reisoğlu Armağanı, "Tasarrufun İptali Davasını Kazanan Alacaklıya Paraların Paylaşılması Sırasında İpotekli Alacaklılardan Önce Ödeme Yapılması Gerekir mi?" Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları, s. 673 vd.

¹¹⁹Meriç, N.(2015). Türk-İsviçre İcra Hukukunda Paylaşırma Kuralları ve Sıra Cetveline Müracaat Yolları, Ankara: Yetkin Yayınları, s. 127.

¹²⁰Meriç&İyilikli, s. 86 vd.

¹²¹"İİK'nın 283/1.maddesine göre; "Davacı, iptal davası sabit olduğu takdirde, bu davaya konu teşkil eden mal üzerinde cebri icra yolu ile hakkını almak yetkisini elde eder ve davanın konusu taşınmazsa, davalı üçüncü şahıs üzerindeki kaydın tashihi mahal olmadan o taşınmazın haciz ve satışını isteyebilir." Satış ile üçüncü kişiye geçen mülkiyet, tasarrufun iptaline karar verilmesi ile borçluya geri dönmaz. Yalnızca, alacaklıya, üçüncü kişiye ait taşınmaz üzerine haciz koydurarak sattırarak suretiyle alacağını tahsil imkânı verir. Hacze dayanak yapılan tasarrufun iptali ilamında da, anılan yasa hükmüne uygun olarak yalnızca satış işleminin iptaline karar verilmesiyle yetinilmiş olup, üçüncü kişi adına olan tapu kaydının iptali ile borçlu adına tesciline dair bir hüküm kurulmamıştır. Bu nedenle taşınmazın mülkiyeti üçüncü kişiye aittir.

Tasarrufun iptali davası, takip alacaklısı ile takip borçlusu K2 ve taşınmaz maliki K3 arasında görülmüş olup, anılan davada ipotek alacaklısı banka taraf olmadığı gibi ipoteğin kaldırılması da söz konusu değildir. Dolayısıyla tesis edilen ipotek bedeli hala rüçhanlı alacak kapsamındadır." 12.HD.2015/11663 E.-2015/16721 K., 16.06.2015 T. (<http://www.kazanci.com>) (Son erişim tarihi, 15.04.2018).

dayanmasının ispatının şart olduğuna hükmetmiştir¹²². Aynı kararda ödemeyi yapan üçüncü kişinin borçlunun babasının olmasını tek başına yeterli görmemiştir.

5. SONUÇ

İsviçre İİK'dan hukukumuzda giren tasarrufun iptali davaları, gerek dava koşulları, gerek tarafları ve gerekse sonuçları bakımından diğer pek çok davadan farklılık göstermektedir. Kanunsekiz maddesini (İİK m.277-284) oluşturan bu hükümlerin, uygulamada karşılaşılabilecek dava konuları karşısında çok sınırlı bir çerçeve çizdiği görülmektedir.

Tasarrufun iptali davasının sonucunda, aslında hukuken geçerli bir tasarruf, sadece davanın tarafları arasında iptal edilir. Şahsi dava olmasının sonucu da budur. Tasarrufun iptali davası yargı kararlarında, aynı bir dava olan muvazaa davaları ile birbirine karıştırılmaktadır. Bunun sonucunda bazen hukuken geçerli olmayan bir işlemin davanın tarafları için iptal edildiği ya da tam tersi, hukuken geçerli bir işlemin sadece davanın tarafları arasında iptali gerekirken aynı sonuç doğuracak şekilde karar verildiği görülmektedir. Bu gibi kararların nispeten yeni yargı kararları olması, tasarrufun iptali davalarının kanun uygulayıcıları tarafından gerektiği gibianaliz edilemediğini göstermektedir. Kararların infazının sağlandığı icra dairelerinde de durum farklı değildir.

Bu davalarda borçlu ile doğrudan muamelede bulunan üçüncü kişi ve üçüncü kişi ile dördüncü kişi arasındaki devir işlemlerinin iptale tâbi olup olmayacağı uygulamada özel ispat gerektiren hususlardandır. Doktrin, delillerin değerlendirilmesinin ne şekilde yapılacağı hususuna ışık tutmuştur. Bunların en önemlileri, emareler ve yaklaşık ispat konularındadır. Dava konusu tasarruf işleminin tarafı olmayan davacı için bu ispat vasıtaları büyük önem arz etmektedir. Zira borçlu ve üçüncü kişiler arasındaki ilişkinin ve tasarrufun iptalini gerektirir olduğunun ispatı her zaman tam ispat vasıtalarıyla mümkün olmaz.

Kanunda, dava konusunun taşınmaz olduğu ve taşınmaz kaydında ipotek bulunduğu hallerde mevcut ipoteğin akıbetinin ne olacağı, ipotek alacaklısının aynı hakkının korunup

¹²²“Somut olayda davacı, alacağın muvazaalı olduğunu ve davalı banka alacağının ödeme suretiyle sona erdiğini, bunun teminatı olarak taşınmaz üzerine tesis edilen ipoteğin de bu fonksiyonunu yitirdiğini ileri sürmüş mahkemece borcun sona erme iddiasının bulunması dolayısıyla ispat yükünün davacı yana bırakılması isabetli olmuş ise de, temlik bedeli olarak yatırılan tutarın, borcu sona erdirmek amacıyla yapılmadığı ve davalı ...'a davalı banka tarafından yapılan temlik ile alacağın davalı üçüncü kişi ...'ya geçtiği yine bu amaçla bankaya yapılan temlik ödemesinin davalı ...'nın babası tarafından yapılmasının sonucu değiştirmeyeceği gözetilerek mahkemece davanın reddine karar verilmesi gerekirken davanın kabulüne dair yazılı şekilde hüküm tesisi doğru olmamış, hükmün bozulmasını gerektirmiştir.” 23.HD.2016/4107 E.-2017/523 K., 22.02.2017 T. (<http://www.kazanci.com>) (Son erişim tarihi, 05.08.2018).

korunmayacağı tartışmalıdır. Bu hususta bir yasa hükmü olmadığı gibi doktrin görüşleri ve yargı kararları da birbirinden farklıdır.

Yargı kararlarındaki farklılıkların bir sebebi; İİK m.277 vd. uyarınca ikame edilen tasarrufun iptali davalarında olduğu gibi Yargıtay'ın kimi sıra cetveline itiraz veya muvazaa davalarında da tasarrufun iptali sonucu doğuran kararlar vermesi gösterilebilir. Zira bu bahsedilen davalar sonucunda verilen kararlara karşı yapılan istinaf/temyiz talepleri farklı hukuk dairelerine gönderilmekte, farklı dairelerde farklı hukuki nitelermeler yapılmakta ve neticede birbiri ile çelişen kararlar ortaya çıkabilmektedir.

Bir diğer sebep de kanunda özellikle vurgulanmamış hususlarda genel kurallardan ayrılmış olması gösterilebilir. Bunun en belirgin örneği yukarıda detaylı anlatılan tapu siciline güvenen aynı hak sahibi iyi niyetli üçüncü kişilerin –özellikle ipotek alacaklısı bankalar- tasarrufun iptali davasını kazanan alacaklı karşısındaki durumudur.

Günümüzde, tahsil edilemeyen alacakların oranı karşısında, artarak başvuru olan bu davalara, doktrinle benimsenen bilimsel nitelikteki görüşlerin yansması sınırlıdır. Bunun artmasının hem davanın hem de genel olarak hukukun gelişimine olumlu etki yaratacağı düşünülmektedir.

Diğer yandan; -7101 sayılı Kanun ile yeniden düzenlenen konkordato davalarında olduğu gibi- spesifik hükümlere tâbi bu davalar için de ihtisas mahkemelerinin bulunması, yargılamanın daha süratle ve daha efektif gerçekleşmesini sağlayabilecektir.

6. KAYNAKÇA

Akil, Cenk.(2014). “Tasarrufun İptaline Konu Olabilecek İşlemleri Hukuki Niteliği”, Türkiye Noterler Birliği Hukuk Dergisi.

Albayrak, Hakan.(2013).Medeni Usul Hukukunda Yaklaşık İspat, Ankara: Yetkin Yayınları, (Kısaltma: Yaklaşık İspat).

Belgesay, Mustafa Reşit.(1954).İcra ve İflas Kanunu Şerhi, İstanbul: M. Sıralar Matbaası.

Börü, Levent.(2009). “İcra ve İflas Hukukunda Zarar Verme Kastından Dolayı İptal Davası”, AÜHF Dergisi, C. 18, Sayı 3.

Brand, Ernest (Çev. ARAS Ferzan Arif).(1946).İptal Davası (İsviçre Federal Mahkemesi İcra ve İflas Dairesi İçtihatları),İstanbul: Güven Basımevi.

Erdönmez, Güray. (2017). Alacaklılara Zarar Verme Kastıyla Yapılan Tasarrufların İptali, İstanbul:Onikilevha Yayıncılık.

Erdönmez, Güray.(2015-2016). “Prof. Dr. Seza Reisoğlu Armağanı,Tasarrufun İptali Davasını Kazanan Alacaklıya Paraların Paylaştırılması Sırasında İpotekli Alacaklılardan Önce Ödeme Yapılması Gerekir mi?”, Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Eren, Fikret.(2017).Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Ankara: Yetkin Yayınları.

Günay, Cevdet İ.(2012), Türk Borçlar Kanunu Şerhi, Ankara: Yetkin Yayınları.

Kaplan, Hasan Ali.(2013). “Tasarrufun İptali Davası Borçlunun Mirasçılarına Karşı Açılabilir mi?” Terazi Hukuk Dergisi, Eylül Sayısı.

Karahacıoğlu, Ali Haydar& Parlar, Aynur.(2012). Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi, Ankara:Bilge Yayınevi.

Kuru, Baki.(2013).İcra ve İflas Hukuku El Kitabı, Ankara: Adalet Yayınevi.(Kısaltma: ElKitabı).

Kuru, Baki&Arslan, Ramazan&Yılmaz, Ejder.(2014). İcra ve İflas Hukuku Ders Kitabı, Ankara: Yetkin Yayınları.

Meriç,Nedim&İyilikli Ahmet, Cahit.(2017). “Taşınmaz Teminatının Üçüncü Kişi Alacaklının Alacağını Perdeleyip Takibi Semeresiz Bırakması Üzerine Bir İnceleme”, TAAD, Yıl 9, S:33.

Meriç, Nedim.(2015). Türk-İsviçre İcra Hukukunda Paylaştırma Kuralları ve Sıra Cetveline Müracaat Yolları, Ankara: Yetkin Yayınları.

Muşul, Timuçin.(2013). İcra ve İflas Hukuku, Ankara: Adalet Yayınevi, Ankara, C. 2

Muşul, Timuçin.(2015). İcra ve İflas Hukukunda Tasarrufun İptali Davaları, Ankara: Adalet Yayınları. (Kısaltma: İptal).

Özkaya, Eraslan.(1999). İnançlı İşlem ve Muvazaa Davaları, Ankara: Turhan Kitabevi.

Pekcanitez, Hakan&Özekes, Muhammed&Akkan, Mine&Taş Korkmaz,Hülya.(2017).

Pekcanitez Usul Medeni Usul Hukuku, C. 1, İstanbul: Onikilevha Yayıncılık.

Pekcanitez, Hakan&Atalay, Oğuz&Sungurtekin, Meral&Özekes, Muhammed.(2012).

İcra ve İflas Hukuku, Ankara: Yetkin Yayınları.

Sarısözen, İsmet.(1977). “İcra İflas Hukukuna Göre İptal Davasında Yargılama Usulü”, Ankara Barosu Dergisi, Şubat Sayısı.

Sirmen,Lâle.(2016). Eşya Hukuku, Ankara: Yetkin Yayınları.

Tekinay, Selahattin Sulhi&Akman Sermet&Burcuoğlu Halûk&Altop Atillâ.(1993). Tekinay Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Yedinci Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi.

Tuncer Kazancı, İdil. (2015). Tasarrufun İptali Davalarında İspat, Ankara: Yetkin Yayınları.

Ulukapı, Ömer.(2014). İcra ve İflas Hukuku, Konya: Mimoza Yayınları.

Umar, Bilge.(1963). Türk İcra-İflas Hukukunda İptal Davası, İstanbul Üniversitesi Yayınları No:1013.

Umar, Bilge.(2011). Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi, Ankara: Yetkin Yayınları. (Kısaltma: HMK).

Uyar, Talih&Uyar, Alper&Uyar, Cüneyt.(2014). İcra ve İflas Kanunu Şerhi, Ankara: Bilge Yayınevi, C: 3.

Uyar, Talih&Uyar, Alper&Uyar,Cüneyt.(2018). İcra Ve İflas Hukukunda Tasarrufun İptali Davaları, Ankara: Bilge Yayınları(Kısaltma: İptal Davaları).

Uyar, Talih.(2015). “Tasarrufun İptali Davasının Tarafları”, DEÜHF Dergisi, C. 16, Özel Sayı 2014, Prof. Dr. Hakan PEKCANITEZ’e Armağan, Basım Yılı 2015 (Kısaltma: Taraflar).

Uzun, Mine.(2008). “Kamu Alacağıının Korunmasında Tasarrufun İptali Davaları: Peçeleme ve Muvazaalı İşlemler”,İstanbul:İÜHF Doktora Tezi,

Üstündağ, Saim.(2002). İflas Hukuku(İflas, Konkordato, İptal Davaları), İstanbul: İÜHF Yayınları

Yıldırım, M. Kamil.(1995). İcra ve İflas Hukukunda Tasarrufun İptali Davaları, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.

Yıldırım, M. Kamil&Deren Yıldırım, Nevhis.(2016). İcra ve İflas Hukuku, İstanbul: Beta Yayınları.

Yılmaz,Ejder.(2013). Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi, Ankara:Yetkin Yayınları. (Kısaltma: HMK).

Yılmaz, Ejder.(2016). İcra ve İflas Kanunu Şerhi, Ankara: Yetkin Yayınları.

İçtihatlar: Kazancı Hukuk Programı, Lexpera Hukuk Bilgi Sistemi.

KARIŞIM DENEY TASARIMI VE MATBAA MÜREKKEBİ İMALATINDA KULLANIMI

MIXED EXPERIMENT DESIGN AND USE IN THE PRODUCTION OF PRINTING INK

Doç. Dr. Hüseyin Avunduk¹

Aybüke Avkar²

Özet

Küresel işletme çevresinin yarattığı yoğun rekabet ortamı, işletmeleri mal ve hizmet üreten birimler olma yanında birer araştırma kurumuna dönüştürmüştür. İşletmelerin araştırma konuları içinde ürün ve yöntem geliştirme önemli bir yer tutmaktadır. Araştırma faaliyetleri içinde önemli bir yer tutan deneysel çalışmalar bilimsel kurumların ve işletmelerin vazgeçilmez unsurudur. Ancak bu çalışmalar uzun zaman, maliyet ve çaba gerektiren faaliyetlerdir. Bu yüzden deneysel çalışmalarda başarılı olabilmek ve bu çalışmaları verimli yürütebilmek için doğru bir deney tasarımına gereksinim vardır. Doğru bir deney tasarımı (Design Of Experiments, DOE) ile en az deneme ile denemelerden elde edilecek yararlı verilerin optimizasyonunu sağlayan deneme planları elde edilmiş olur. Bu çalışmada deney tasarım yaklaşımları ve deney tasarımının özel bir hali olan karışım deney tasarım yöntemlerine ilişkin değerlendirmeler yapılmış ve İzmir’de faaliyet gösteren matbaa mürekkebi imalatçısında karışım deney tasarımı çalışması yapılmıştır. Çalışma sonuçları ile deney sayısının ve müşteriye yanıt süresinin azaltıldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Deney Tasarımı, Karışım Tasarımı, Mürekkep İmalatı

Jel Sınıflandırması: C93

Abstract

The intense climate of competition created by the global business environment has transformed business enterprises into research facilities in addition to being units that produce goods and services. Product and method development are important fields of research for these enterprises. Experimental studies, which occupy an important place in research activities, are an indispensable element for scientific institutions and business enterprises. However, these studies are activities that require much time, cost, and effort. Therefore, in order to be successful in experimental studies and to be able to carry out these studies efficiently, there is a need for correct experiment design. With the correct experiment design (Design Of Experiments, DOE), it is possible to obtain trial plans that optimize the useful data to be obtained from experiments with the minimum of experimentation. In this study,

¹Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü Öğretim Üyesi, huseyin.avunduk@deu.edu.tr.

²Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, aybukeavkar@gmail.com.

*Bu çalışma, 1. Uluslararası Sosyal Bilimlerde Kritik Tartışmalar Kongresi’nde bildiri olarak sunulmuş ve özet bildiri şeklinde yayınlanmış olan tebliğin genişletilmiş halidir.

evaluations were made of experimental design approaches and the methods of mixed experiment design, which is a special form of experimental design; and a mixed experiment design study was carried out at a printing ink manufacturer operating in Izmir. It was determined that as a result of the study there was a reduction in the number of experiments as well as the response time for customers.

Key words: Design of Experiments, Mixture Design, Printing Ink Production

Jel Code: C93

1.GİRİŞ

Bugünün işletmelerinin ayakta kalabilmek, büyüebilmek, etkili bir rekabet gücü elde edebilmek için işletmeciliğin tüm alanlarında var olan ve kullanılabilir bilgi ve teknolojileri içeren tüm araçları başarılı bir şekilde kullanabilmelerini gerektirmektedir. Firmalar, üretmiş oldukları ürünlerin müşteri ihtiyaç ve beklentilerini karşılar nitelikte olmasını isterler. Bu nedenle, ürünün bazı özelliklerini geliştirmek ve iyileştirmek amacıyla ürün ve/veya süreç üzerinde çalışmaları yapmaktadırlar. Geliştirilmek istenen bu özellikler genel olarak içinde maliyet boyutunda içeren kalite karakteristikleri olarak adlandırılır. Yüksek kalite düzeyine sahip ancak düşük maliyetli ürünler üretmek için teknolojidene ve istatistiksel yöntemlerden aynı anda yararlanmak gerekmektedir. (Margavio ve Margavio, 1993). Bu amaçlara ulaşmak için geliştirilmiş ve bugüne kadar başarılı bir şekilde uygulanmış birçok kalite geliştirme yöntemi ve yaklaşımı ortaya konulmuştur. Bu yöntem ve yaklaşımlardan bir tanesi Deney Tasarımı'dır.

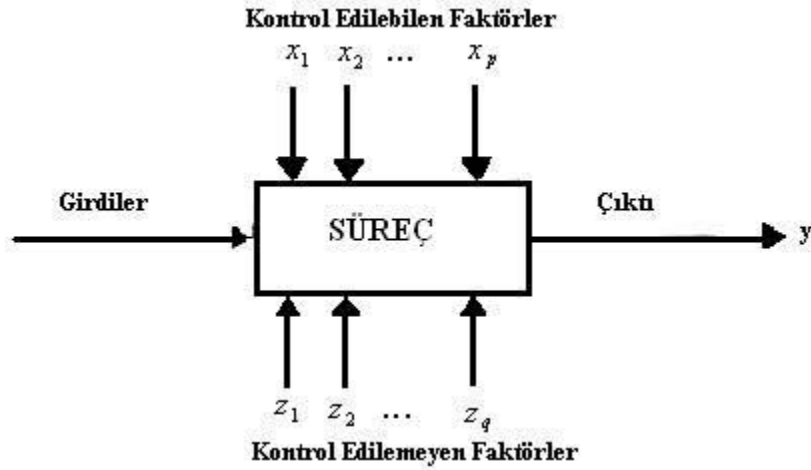
Deney tasarımı yaklaşımında araştırmaya konu olan kalite karakteristiğinin süreç sonunda elde edilen değeri çıktı ya da yanıt olarak adlandırılır. Yanıt değeri, hammadde özellikleri, süreç ve/veya makine özellikleri ve çevresel koşullardan etkilenmektedir. Yanıt değerini etkileyen bu özellikler genel olarak faktör olarak adlandırılır. Yanıt üzerindeki faktör etkileri nedeniyle ve yanıt değerlerinin tümünün mevcut teknoloji ile hedeflenen değerde üretilmesi imkansız ya da oldukça maliyetlidir. Bu nedenle daha gerçekçi bir yaklaşım, yanıt değerlerinin mümkün olduğunca hedef değerde ve çevresinde toplanması şeklindedir.

Bu çalışmada, ikinci bölümde deney tasarımı hakkında genel bilgiler verilmiş, üçüncü kısımda ise matbaa mürekkep üretiminde karşılaşılan viskozite problemi deney tasarımının özel bir hali olan karışım deney tasarımı yaklaşımı ile ele alınmış ve veriler Design Expert programı ile değerlendirilmiştir.

2. DENEY TASARIMI

Deneysel Tasarım, diğer istatistiksel yöntemler gibi, risk ortamında karar alırken kullanılan, sayısal verilerin analizi ile ilgili bir yöntemdir ve dolayısıyla 1600'lü yıllarda Batı'da ortaya çıkan ve modern çağı derinden etkileyen bilimsel bakış açısının ayrılmaz bir parçasıdır (Maxwell ve Delaney,2004). Bu yöntem, bir çıktıya etki eden ana etkilerin ve etkileşimlerin en iyi şekilde tahmin edilmesini sağlayan kuvvetli bir istatistik araçtır (Baray, 2007).

Deneysel Tasarım, sürecin incelenen kalite karakteristiğine etki eden kontrol edilebilir değişkenlerin değerlerini sistematik olarak değiştirerek süreç performansını etkileyecek değişken değerlerini belirlemede kullanılan bir tekniktir (Montgomery, 2005). Bir tek değişkeni tek seferde incelemek yerine değişkenleri ve etkileşimlerini beraberce incelemek gibi ayrı bir özelliği vardır. Bu özelliği ile deneysel tasarım, araştırmalarda önemli bir yere sahiptir (Baray, 2007). Genel olarak, deneyler Şekil 1'de gösterildiği gibi modellenmiş süreçlerin ve sistemlerin performanslarını anlamada kullanılır (Montgomery,1997). Burada süreç, ekipman, makine, insan, yöntem gibi girdilerin ölçülebilir çıktılara dönüştüren kaynaklar olarak tanımlanabilir. Süreç değişkenleri x_1 , x_2 , ... x_p , gibi kontrol edilebilir ve z_1 , z_2 , z_q , gibi kontrol edilemeyen değişkenler olmak üzere iki bölüme ayrılır.

Şekil 1: Süreç veya Sistem Modeli

Ürün tasarımı ve üretim aşamalarında karşılaşılan pek çok durumda, ürün kalitesini etkileyebilecek çok sayıda faktörün varlığı dikkati çeker. Bu durumlarda istatistiksel olarak tasarlanmış deneylere gerek vardır. İstatistiksel olarak tasarımı yapılan deneylerle, birçok faktörün ürün parametrelerine olan etkilerini ve birbirleriyle oluşan etkileşimleri ekonomik olarak, yani düşük maliyetle incelemek mümkündür (Şirvancı, 1997).

2.1.Deney Tasarımının Tarihçesi

Bilimin düzenli deneylere olan ihtiyacı Francis Bacon'un "crucial deneyi"ne dayanmaktadır (Lakatos,1974). Mill'in geliştirdiği metod, bir defada tek faktörün değiştirilmesine dayanmaktadır. Mill aynı zamanda kontrollü deney ile pasif gözlem arasındaki önemli farka da dikkat çekmektedir. Bir defada tek bir faktörün gözönüne alındığı basit metotlardan sonra, deney tasarımının gelişimi 1920' lerin ilk yıllarında R. A. Fisher' in çalışmaları ile başlamıştır. R. D. Fisher çok sayıda faktörün ele alındığı deney teorisini ortaya atmıştır.

Fisher, bitki türlerinin kalitesini başarılı bir şekilde karşılaştırmıştır. Bu amaçla ilk olarak homojen gübre koşullarında arazileri bir kaç bloğa ayırmıştır. Daha sonra bu blokların her birinin içinde bitki türlerini rassal olarak ekmiştir. Bu yaklaşım, bitki türleri ve gübre koşulları arasında karşılaştırmaların yapılmasına imkan vermiştir.

Deney tasarımı 1950' lerin başına kadar teknolojik çalışmalarda pek kullanılmadı fakat bu tarihten itibaren kullanımın artması ile ilerleme ve gelişme çok hızlı olmuştur. Özellikle Japon endüstrisinde kesirli faktöriyel tasarımların yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanması ile oldukça ucuz ve az çaba ile pek çok kontrol edilebilir faktörün etkilerinin güvenilir bir şekilde nasıl belirlenebileceği kanıtlanmıştır.

Daha sonra bu ilk fikirlerin üzerine tam faktöriyel tasarım teorisi geliştirilmiştir. Bu yaklaşımda klasik tasarımlardaki sıralar, sütunlar ve muamelelerin her biri bir faktör olarak ele alınmakta ve aynı zamanda, bu faktörlerin seviyeleri arasındaki kombinasyonel durumlar da denemelerde dikkate alınabilmektedir. 1930 ve 1940'larda cebirle de ilginç bağlantıları olan kombinasyonlu deneyler keşfedilmiştir: Ortogonal latin kareler, dengeli eksik bloklar, Youden kareler, ortogonal diziler, faktöriyel kesirler, eleme tasarımları gibi. 1950-1960'larda cevap yüzeyi metodolojisinin gelişimi daha karmaşık modellemelere olanak tanımıştır. Yanıt yüzeyi metodolojisinde temel fikir, faktör seviyeleri kombinasyonunun tanımladığı bir uzay ya da bölgenin mevcut olduğu ve bu bölgede denemelerin gerçekleştirilebilir olduğu varsayımına dayanmaktadır. En basit anlamda bu bölge içinde kontrol edilebilir faktörlerin ilgilenilen yanıtı nasıl etkilediklerini tahminleyebilecek bir model oluşturup, bu modelin parametrelerini tahminlemektir. Deney tasarımının tarihsel gelişimi en genel yaklaşımla "bir defada bir faktörün değişimi" metodundan, çok faktörlü tasarımlar yoluyla "bir defada birden fazla faktörün değişimi" metoduna doğru bir gelişim şeklinde özetlenebilir. 1980'lerden beri de ABD ve Avrupa'da, kalitenin daha tasarım aşamasında sağlanması amacı ile Deney Tasarımı teknikleri kullanılmaktadır. Deney Tasarımı metodu bugün birbirinden farklı alanlarda optimizasyon ve karar verme amacı ile kullanılmaktadır (Hamzaçebi ve Kutay, 2003).

2.2.Deney Tasarımının Kullanım Alanları

Deneyisel tasarım yöntemlerinin bir çok alanda uygulama imkanı bulunduğunu görülmektedir. Mal üreten işletmelerde; fiirenin azaltılması, ürün tasarımının geliştirilmesi, yeni ürünlerin devreye alınması, hammadde ve tedarikçi seçimi gibi konularda kullanılmaktadır. Hizmet üreten işletmelerde ise hizmet kalitesinin iyileştirilmesi konularında yöneticiyi zaman kaybetmeden sonuca götüren bir metodolojiye sahiptir (Baray, 2007). Aslında deneyler bilimsel sürecin bir parçası olarak görülebilir. Çoğunlukla tahminler belli bir süreç içinde sürdürülen işlemlerden elde edilen verilere dayanır. Bu veriler normal imlat sürecinden elde edilebileceği gibi aynı zamanda belli bir amaçla dayalı olarak yapılan deneyler ile de elde edilir. Tahminlerin isabetli olması için bu verilerin elde etme süreci süreklilik arz eder(Özkurt, 1999). Deney tasarımları mühendislik dünyasında üretim süreçleri performanslarını iyileştirmede önemli bir role sahiptir. Ayrıca, yeni süreçler geliştirilmesinde ve/veya iyileştirilmesinde de yoğun uygulamaları vardır. Deney Tasarım Yöntemleri ile aşağıdaki sonuçlara ulaşılabilir (Montgomery, 2005);

1. İyileştirilmiş Süreç Çıktıları
2. Azaltılmış değişkenlik ve istenilen özelliklere daha yakın uygunluk
3. Daha Az Geliştirme Zamanı
4. Azaltılmış Maliyetler

Deney tasarım yöntemleri, yeni ürünlerin geliştirildiği ve mevcut ürünlerin iyileştirildiği mühendislik tasarım faaliyetlerinde de önemli rol oynar. Mühendislik tasarımı alanında deney tasarım uygulamalarına ilişkin aşağıdaki örnekler verilebilir:

1. Temel tasarım seçeneklerinin karşılaştırılması ve değerlendirilmesi
2. Malzeme seçeneklerinin karşılaştırılması
3. Ürünün farklı ortam koşullarında aynı performansa sahip olacak tasarım parametrelerinin seçilmesi,
4. Ürün performansı üzerinde etkisi olan tasarım parametrelerinin belirlenmesi

2.3.Karışım Deney Tasarımı

Bir çok ürün birden fazla bileşenin karışımı ile elde edilir. Bu tür ürünlere boyalar, fotografik filmler, sigara tütünü, beton gibi çok sayıda örnek verebiliriz. Bu örneklerdeki ürünleri dikkate aldığımızda bu ürünlerin dayanım, sertlik, renk satabilitesi gibi kalite karakteristiklerini

belirleyen temell unsurlar içinde , ürünü oluşturan bileşenlerin oranları belirleyici olmaktadır .Karışım Deneyi karışım sonucu eled edilen kalite karakteristiğinin , yalnızca karışımında mevcut olan bileşenlerin nispi oranına bağlı olduğu ve karışımın miktarına bağlı olmadığı bir deneydir(Cornell, 1990). Scheffe (1958) tarafından ilk kez önerilen karışım deneylerinin amacı , kalite karakteristiğinin (cevap-çıkıtı) Y'yi, karışım oranlarının terimleri türünden temsil edebilecek bir modelin (Coğunlukla Polinomiyal) ortaya koymaktır. Karışım deneylerinin tasarlanmasında çok sayıda farklı yaklaşım sözkonusudur. Scheffe (1958), karışımın çıktısını (cevap-response) modellemek için kanonik polinomiyaer ortaya koymuştur (Dogrusal, Kuadratik, Tam Kübik ve Özel kübik). Karışım deneyleri tasarımı için kullanılabilecek bir yaklaşım simpleks fatör uzayında tekdüzen olarak seçilmiş noktalardan olaşabilir (Khuri ve Cornel, 1987).

3. DENEY TASARIMI UYGULAMASI

3.1.Problemin Tanımlanması

Bu çalışma çok farklı sektörlerde faaliyet gösteren firmalar çoğunlukla ambajaj ihtiyaçları için baskı mürekkepleri üreten bir işletmede gerçekleştirilmiştir. Matbaa mürekkebi belirli miktarlarda su, pigment, reçine ve ürünün özelliğine bağlı olarak değişen katkı maddeleri kullanılarak üretilmiş akışkan bir maddedir. Herhangi bir mürekkebin bileşenleri, mürekkebin istenen fonksiyonuna bağlı olarak değiştirilir. İmalat esnasında mürekkebin bileşenlerinin değişimi onun kuruma özellikleri, renk, akma ve yapışma özellikleri, ısı, ışık, su ve diğer çevresel faktörler vasıtasıyla bozulmaya karşı direnci gibi özelliklerini etkiler (Arslan, 2015). Tüm baskı mürekkep tipleri aşağıda sıralanmış dört farklı madde grubundan oluşur. Ancak ambajaj teknolojilerindeki yenikler ve yeni baskı yöntemleri geliştirildikçe mürekkeplerin içindeki maddeler ve mürekkeplerin özellikleri de değişmektedir (Leach, 2012).

1. Renklendiriciler (Boyar maddeler, Pigmentler)
2. Bağlayıcılar (Yağlar, Reçineler)
3. Çözücüler (Su Bazlı ve Solvent Bazlı)
4. Katkı Maddeleri (Kurutucular, Vakslar, Plastikleştiriciler, Yüzeyleştiriciler)

İmalatı yapılan mürekkeplere ilişkin bir çok fiziksel ve kimyasal yapıyı tanımlayan aşağıda sıralanmış özellikler söz konusudur. Mürekkebin kalite karakteristiklerinin üzerinde önemli olan bu özelliklerin ortaya çıkmasında hem mürekkep bileşenlerinin hemde imalat süreçlerindeki faktörlerin etkisi belirleyici olmaktadır. Örneğin pigmentler, mürekkebe renk

veren ve ışık dayanımını sağlayan maddelerdir. Reçineler ise parlaklık ve baskının yüzeye tutunmasını sağlarlar ve pigment ve katkıları bir arada tutma özelliğine sahiptir. Su; reçineyi çözünür halde tutar, mürekkep viskozitesini (akışkanlığını) ve kuruma hızını belirler. Ayrıca reçine, pigment ve katkıların baskı yüzeyine transferini sağlar. Diğer katkı maddeleri ise, yukarıda belirtildiği gibi, üretilmek istenen maddenin özelliklerine göre değişkenlik gösterir. Başlıca katılar, wax, köpük kesici, yüzey düzeltici, silikonlar, biosidler sıralanabilir.

Mürekkebin Fiziksel ve Kimyasal Özellikleri:

1. Tikotropi
2. Yapışkanlık
3. Viskozite
4. Yüzeysel parlaklık
5. Dayanıklılık
6. Şeffaflık ve opaklık
7. Işık haslığı
8. Sıcaklık direnci

Mürekkepler kimyasal yapı olarak; yağ bazlı mürekkepler, solvent bazlı mürekkepler, su bazlı mürekkepler ve UV kür mürekkepler olmak üzere 4'e ayrılır. Uygulamada her bir kullanım alanında talep edilen mürekkep farklı özellikler içermek durumundadır. Ayrıca müşteriler, ihtiyaçları doğrultusunda farklı özelliklere sahip mürekkepler talep etmektedir. Bu istenen özelliklere sahip mürekkebin üretilmesi için, işletmenin Ar-Ge biriminde muhtelif testlere ihtiyaç duyulmaktadır. Çalışmamızda ele aldığımız mürekkep çocuk mama ambalajlarının baskılarında kullanılan bir mürekkep türü olup, müşterilerce farklı viskozite değerine sahip mürekkepler talep edilmektedir. Firma her bir farklı viskozite değerine sahip mürekkep talebi geldiğinde sadece bir doğrulama testi ile seri üretime geçmek istemektedir. Bu amaçla mürekkep girdilerinin farklı karışımlarına karşılık gelen viskozite ilişkisinin formülize edilmesi için karışım deney tasarımına ihtiyaç duyulmuştur.

3.2.Problemin Deney Tasarımı ile Çözümü

Yukarıda kısaca açıklanmaya çalışıldığı üzere mürekkep imalatı için gerekli olan temel girdiler, Reçine, Su, Pigment ve Katkı Paketi olarak Ar-Ge departmanındaki yetkililerce ortaya konulmuş ve bu imalattaki girdilerin olasılık oranlarına ilişkin alt ve üst limitler Tablo-1'de belirlenmiştir.

Tablo-1. Mürekkep Hammaddeleri Alt ve Üst Limitler

	Alt Limit(%)	Üst Limit(%)
Reçine	45	65
Su	5	25
Pigment	25	25
Katkılar	5	5

Girdiler ve girdilere ilişkin alt ve üst limitler (seviyeler) Design Expert versiyon 10 yazılımına aktarılmıştır. Program, Tablo 2 görülen deney planını oluşturmuştur.

Tablo-2. Deney Planı

DENEY NO	SU(%)	RECİNE(%)	PİGMENT(%100)	KATKILAR(%100)	TOPLAM (%)
1	0,147	0,553	0,25	0,05	1
2	0,196	0,504	0,25	0,05	1
3	0,147	0,553	0,25	0,05	1
4	0,098	0,602	0,25	0,05	1
5	0,049	0,651	0,25	0,05	1
6	0,245	0,455	0,25	0,05	1
7	0,049	0,651	0,25	0,05	1

Deney planında verilen karışım oranları, hassas terazi yardımı ile numune kaplarına eklenmiştir. Her deneyin sonunda ölçülen viskozite değerleri programa girilmiştir. Bu analiz sonucunda Tahminlenmiş Model aşağıda verilmiştir.

Tablo-3.

Fit

Summary

Fit Summary

Response 1: VIZKOZİTE

Mixture Component Coding is L_Pseudo.				
Source	Sequential p-value	Lack of Fit p-value	Adjusted R ²	Predicted R ²
Linear	0,0005	0,0330	0,9151	0,8185
Quadratic	0,0068	0,1676	0,9860	0,9750 Suggested
Cubic	0,3124	0,1338	0,9875	0,7177
Quartic	0,1338		0,9953	

L_Pseudo bileşenler üzerinde yapılan bir doğrusal dönüşümdür, dönüştürülmüş oranların alt sınırı 0 olacak şekilde sıfıra getirir. Amaç karışım oranları arasındaki doğrusal bağımlılığı (colinearity) azaltmaktır. Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere quadratic model önerilmektedir. İkinci derece model, bileşenlerin etkilerinin yanında, birbirleri ile

etkileşimlerinin önemli olduğunu göstermektedir. Dolayısı ile yukarıda da ifade edildiği gibi ikinci derece model kullanılmalıdır.

Tablo-4. Anova Analizi

ANOVA for Quadratic model					
Response 1: VİZKOZİTE					
Source	Sum of Squares	df	Mean Square	F-value	p-value
Model	117,28	2	58,64	212,22	< 0.0001 significant
OLinear Mixture	110,01	1	110,01	398,13	< 0.0001
AB	7,27	1	7,27	26,32	0,0068
Residual	1,11	4	0,2763		
Lack of Fit	0,9200	2	0,4600	4,96	0,1676 not significant
Pure Error	0,1853	2	0,0926		
Cor Total	118,39	6			

Varyans Analizi (ANOVA) tablosundan (Tablo-4) görüleceği üzere, ikinci derecedeki modeldeki hem birinci derece terimler hem de etkileşim etkisi anlamlı görünmektedir. Ayrıca modelde bir uyum yetersizliği problemi görülmemektedir.

Tablo-5. Kodlanmış Faktörler Cinsinden Katsayılar

Coefficients in Terms of Coded Factors

Component	Coefficient Estimate	df	Standard Error	95% CI Low	95% CI High	VIF
A-SU	11,50	1	0,4924	10,13	12,87	1,86
B-REÇİNE	22,24	1	0,3597	21,25	23,24	1,46
AB	-9,46	1	1,84	-14,58	-4,34	2,40

Kodlanmış faktörler cinsinden katsayı tahminlerinin %95 güven aralığına bakıldığında modeldeki terimlerin anlamlı olduğu görülmektedir. VIF ise 10 altında olduğu için bileşen oranları arasında çoklu doğrusal bağlantının da probleminin olmadığı anlaşılmaktadır. Aşağıda orijinal oranlar cinsinden tahminlenmiş karışım modeli görülmektedir.

Final Equation in Terms of Real Components

$$\text{VİSKOZİTE} = +59,48619 \text{ SU} + 27,88620 \text{ REÇİNE} - 120,64396 \text{ SU*REÇİNE}$$

3.3.Optimizasyon Sonuçları

Aranan ideal viskozite oranı $T=20$ 'dir. Bu değeri veren karışım oranları hesaplanan regrasyon modelinden yararlanarak belirlenmiştir ve aşağıda sıralanmıştır. (Bu değerler, Desing Expert version 10 yazılımının optimizasyon sonuçlarıdır.)

- SU=0,103
- REÇİNE=0,897

Design Expert yazılımı ile elde edilen optimum karışım oranları kullanılarak yapılan 5 doğrulama deneyi sonucunda da elde edilen veriler aşağıda verilmiştir:

- 1.deney=19,60
- 2.deney=20,10
- 3.deney=20,15
4. deney=20,95
- 5.deney=19,84

Deney sonuçlarına bakıldığında sonuçların, hedef değere oldukça yakın olduğu ve viskozite için tolerans sınırlar içinde olduğu görülmektedir.

4. SONUÇ

Bu çalışmada genel olarak deney tasarımı konusu ve deney tasarımının özel bir hali olan karışım deneyi gözden geçirilmiştir ve bir karışım deneyi uygulaması tanıtılmıştır. Deney tasarımı yöntemi sayesinde bir ürünün veya üretim sürecinden beklenen kalite değeri çevresindeki değişkenliği azaltarak üründen veya süreçten beklenen kalite karakteristiklerine ulaşmak düşük maliyetler ve yüksek verim ile mümkün olabilmektedir. Matbaa Mürekkep üretim tesisinde yapılan Karışım Deney Tasarımının işletmenin değişen taleplere hızlı ve etkili yanıt vermesi açısından oldukça tatmin edici katkısı olduğu açıkça tespit edilmiştir. Bu çalışmada bileşen karışımlarının response (çıktı kalitesi) elde edilirken aynı zamanda bileşen karışımlarının maliyet açısından da optimize edilebileceğini vurgulamamız gerekir. Bu çalışmada işletme, maliyet optimizasyonu için gerekli olan verileri gizli bilgi olması nedeniyle vermemiştir. Bu yüzden çalışmanın bu bölümü yapılamamıştır. Bunun dışında matbaa üretimine ilişkin karışım faktörlerinin (bileşenlerinin) yanında ürün kalitesini (viskozite) etkileyen bazı süreç ve/veya gürültü faktörlerinin de analize dahil edilmesi ile ürün ve sürece ilişkin daha isabetli sonuçların elde edilebileceği değerlendirilmiştir.

5. KAYNAKÇA

- Arslan, Z. (2015). Keton/aldehit Reçinelerinin Mürekkep Hazırlanmasında Kullanımı (Doctoral dissertation, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü).
- Baray Ş.A. (2007) "*Deney Tasarımı Ve Endüstriyel Uygulamaları*", Üretim ve Hizmet Süreçlerinin Yönetimi, Erkan Bayraktar, Ed., Çağlayan, İstanbul, ss.143-144
- Cornell, J. A. (1990). *Experimental with Mixture*. Publication. New York.
- Hamzaçebi, C., Kutay, F. (2003). *Taguchi metodu: bir uygulama*. Teknoloji Teknoloji Dergisi, 6(3-4).
- Khuri, A. I., & Cornell, J. A. (1987). *Response surfaces: Design and analysis*. Vol. 81. Statistics: Textbooks and monographs. Marcel Dekker, New York, 3-6.
- Lakatos, I. (1974). The role of crucial experiments in science. *Studies In History and Philosophy of Science Part A*, 4(4), 309-325.
- Leach, R. (2012). *The printing ink manual*. Springer Science & Business Media, 4th Edition.
- Margavio, G. W., Margavio, T. M., & Fink, R. L. (1993). Quality improvement technology using the Taguchi method. *The CPA Journal*, 63(12), 72.
- Maxwell, S. E., Delaney, H. D., & Kelley, K. (2004). *Designing Experiments and Analyzing Data: A Model Comparison Perspective (Vol. 1)*. Psychology Press.
- Montgomery, D. C. (2007). *Introduction to statistical quality control*. John Wiley & Sons.
- Montgomery, D.C. (2005). *Design and analysis of experiments*, 6th ed., John Wiley & Sons Inc. Newyork. 3-10. Ss
- Özkurt, Ö. (1999). *Deney Tasarımları ve İstatistiksel Veri Analizleri* (Doctoral dissertation, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü).
- Özler,C. ve L.Şenyay, "Karışım Deneyleeri Üzerine Bir İnceleme",IV.Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu, 963-972,14-16 Mayıs 1999 ,Antalya.
- Scheffé, H. (1958). *Experiments with mixtures*. *Journal of the Royal Statistical Society. Series B (Methodological)*, Vol:20, No:2,344-360.
- Şirvancı, M. (1997). *Kalite için deney tasarımı" Taguçi yaklaşımı"*. Literatür Yayıncılık,1.Baskı.

GELİR VE TÜKETİM İLİŞKİSİNİN İSTİKRARI: HARCAMA GRUPLARINA VE ZAMANA GÖRE KANTİL REGRESYON MODELDEN KANITLAR

THE STABILITY OF THE INCOME AND CONSUMPTION RELATIONSHIP: EVIDENCE FROM THE QUANTILE REGRESSION MODEL ACCORDING TO EXPENDITURE GROUPS AND TIME

Doç. Dr. Ferhat Topbaş¹

Ebru Unat²

Özet

Bu çalışmada, geleneksel tüketim fonksiyonundan hareketle, gelir ve tüketim ilişkisi kantil regresyon model ile araştırılmıştır. Bu amaçla Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nin yapmış olduğu Hanehalkı Bütçe Anketi (HBA) verileri kullanılarak Türkiye'de 2005-2016 yılları için hanehalkı tüketim eğiliminin yapısı harcama grupları bakımından araştırılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre, düşük harcama grubunda bulunan hanehalkı düşük tüketim eğilimine sahip olmakta ve kantil regresyonun diğer tüm dilimleri için en düşükten en yükseğe doğru gidildikçe tüketim eğiliminde artış gerçekleştiği gözlemlenmiştir. Çalışmada her bir kantil için marjinal tüketim eğiliminin zamana göre istikrarlı bir yapı gösterdiği tespit edilmiştir. Ancak, kantil grupları arasında (kesitte) ciddi farklılıklar gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Harcanabilir Gelir, Hanehalkı Tüketim Harcaması, Kantil Regresyon Model.

Jel Sınıflandırması: C22, E21, E12

Abstract

In this study, moving from the traditional consumption function, the relation between income and consumption has been investigated with a quantile regression model. For this purpose, using the data of Household Budget Survey (HBS) which has carried out by Turkish Statistical Institute (TSI), the structure of household consumption trend in Turkey for 2005-2016 years has investigated in terms of expenditure groups. According to the results of the study, the households in the low expenditure group have low consumption tendency and from the lowest to the highest for all other slices of the quantile regression an increase has been observed in the consumption tendency. In the study, it has been found that the marginal consumption tendency for each quantile shows a stable structure by time. However, serious differences among the quantile groups (cross section) have been observed.

Key words: Disposable Income, Household Consumption Expenditure, Quantile Regression Model.

Jel Code: C22, E21, E12

¹Izmir Demokrasi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, ferhat.topbas@idu.edu.tr.

²Bu çalışma yazarın Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsündeki yüksek lisans tez çalışmasından türetilmiştir.

1.GİRİŞ

Tüketim harcamaları, iktisat teorisi için en dikkat çeken konulardan birisi olmuştur. Gelir ile tüketim harcamaları arasındaki ilişki ile ilgili çalışmaların geçmişi ise 18. yüzyılın sonlarına kadar uzanmaktadır. Gelir ile tüketim arasındaki ilişki ilk kez Engel ve Schwabe tarafından ortaya konulmuş, farklı gelir gruplarına göre tüketimin nasıl bir seyir izlediği araştırmalara konu edilmiştir. Engel ve Schwabe'den sonra tüketim harcamaları konusu çok sayıda iktisatçının odak noktası haline gelmiş ve iktisadi analizlere konu edilmiştir. Ancak tüketim harcamaları konusu makro iktisadi açıdan ilk Keynes tarafından 1936 yılında “İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi” isimli eserinde ele alınmıştır. Keynes'in tüketimin cari gelirin fonksiyonu olduğunu ve cari gelire tüketim arasında düzenli bir ilişki bulunduğunu ifade eden Mutlak Gelir Hipotezi, gelir ve tüketim ilişkisi üzerine yapılacak olan çalışmaların başlangıç noktası olmuştur. Bu çalışmalar, 1949 yılında J. S. Duesenberry'nin geliştirdiği Nispi Gelir Hipotezi, ardından Milton Friedman'ın Sürekli Gelir Hipotezi ve Franco Modigliani ve Richard Brumberg'in Yaşam Boyu Gelir Hipotezi'dir.

Çalışmamız Türkiye'de yıllık hanehalkı kullanılabilir gelir ve tüketim harcamaları verileri kullanılarak 2005 ve 2016 yılları arasında kalan dönem için geleneksel tüketim fonksiyonuna odaklanarak gelir ve tüketim ilişkisinin istikrarını harcama grupları ve yıllar itibarıyla kantil regresyon model ile ekonometrik olarak tespit etmeyi amaçlamaktadır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ALANYAZIN

Geçmişten günümüze insan yaşamının bir parçası olan tüketim olgusu, şüphesiz tüketim harcamaları üzerine birçok çalışma yapılmasını da beraberinde getirmiştir. Tüketim harcamalarının etkilediği ve etkilendiği unsurlar iktisat bilimi için önemli araştırma konularından biri olmuş ve neredeyse her dönem popülerliğini korumuştur. Tüketim harcamaları gelir, gelir dağılımı, servet, faiz oranı, fiyat düzeyi ve geçmiş tüketim gibi iktisadi faktörler tarafından belirlenmektedir. Buna ek olarak tüketicinin yaşı, cinsiyeti, medeni hali, kır veya kentte ikamet etmesi, eğitim durumu, mesleği ve aile büyüklüğü gibi demografik faktörler; tüketici davranışlarını ve dolayısıyla tüketim harcamalarını belirleyen sosyo-kültürel faktörler; tüketicinin beklentileri, tüketicinin planları ve tüketicinin iyimser veya kötümser oluşu gibi psikolojik faktörler de tüketim harcamalarını etkileyebilmektedir.

GELİR VE TÜKETİM İLİŞKİSİNİN İSTİKRARI: HARCAMA GRUPLARINA VE ZAMANA GÖRE KANTİL REGRESYON MODELDEN KANITLAR

2.1. Tüketim Teorileri

Gelir ile tüketim arasındaki ilişkiyi sistemli bir şekilde inceleyen J. Maynard Keynes 1936 yılında yayınladığı çalışmasında “temel psikolojik yasa”dan hareketle Mutlak Gelir Hipotezi’ni geliştirmiştir. Keynes, bireylerin sahip oldukları gelirleri doğrultusunda belirli bir harcama alışkanlıkları edindiklerini öne sürmüştür. Buna göre bireyler, gelirleri artıkça tüketimini artırmakta fakat tüketim artışı gelir artışı kadar olmamaktadır. Çünkü, Keynes kullanılabilir gelirdeki bir birimlik artışın ne kadarının tüketim harcamalarına gittiğini gösteren ve tüketim harcamalarındaki artışın kullanılabilir gelirdeki artışa oranı şeklinde ifade edilen marjinal tüketim eğilimini (MPC) pozitif ancak birden küçük olarak bulmuştur. Bu durum, bireyin alışkanlıklarının değişmelere adapte olamadığı kısa dönem için geçerlidir. Dahası kişi, fiili geliri ve alışageldiği yaşam standardını sürdürmek için yaptığı harcamalar arasındaki farkı tasarruf etme eğilimindedir. Keynes, gelir artışı ile tüketim harcamalarının arasında bir zaman farkı bulunduğundan bahsetmiştir. Yani, kişiler gelirleri yükseldiği zaman aniden tüketimlerini arttırmamakta, gelir artışından bir süre sonra tüketim harcamalarını arttırmaktadırlar. Ancak, kişinin harcamalarını gelirinde meydana gelen değişimlere zaman açısından uydurması halinde, artan gelir ile tasarrufların yükselmesi ve düşen gelir ile birlikte tasarrufların düşmesi belli bir zaman sonrasında değil hemen gerçekleşmektedir (Keynes, 2008; Paya, 1997; Dönek, 1996).

105

Keynes’in tüketim teorisine yönelik ampirik bulguların kısa ve uzun dönemler açısından çelişkili sonuçlar vermesi, yeni teorilerin geliştirilmesine sebep olmuştur. Bunlardan biri 1949 yılında Duesenberry’nin geliştirdiği “*Nispi Gelir Hipotezi*”dir. Bu hipotezin iki farklı yorumu vardır. Ancak ikisi de temelde Keynes’in tüketim teorisiyle bağdaşmaktadır. Geliştirilen bu teoriler Keynes gibi, gelir-tüketim ilişkisinden hareket etmekte ve ortalama tüketim eğiliminin zaman içerisinde neden düşmediğini açıklamaya çalışmaktadırlar (Paya, 1997). Ayrıca, bu hipotez tüketicinin sosyo-psikolojik davranışına dayanarak, bireylerin tüketim davranışlarının birbirine bağlı olduğu ve bu davranışların zaman içinde geri döndürülemez olduğu yönünde iki temel önermeden meydana gelmektedir (Singh ve Kumar, 1971, s.342).

Nispi Gelir Hipotezi’nin birinci varsayımına göre, tüketiciler tüketim kararlarını sadece kullanılabilir gelirlerine göre değil ayrıca, içinde buldukları sosyal çevrenin tüketim davranışlarına göre vermektedir. Kişiler, buldukları sosyal çevrenin tüketim davranışını da gözlemledikleri için tüketim harcamaları hemen artmamaktadır. Eğer içinde buldukları sosyal çevrenin, gelir dağılımından aldığı pay değişmemişse, yani sosyal çevrenin kullanılabilir geliri aynı oranda artmışsa ve tüketicinin geliri grup üyelerine kıyasla nispi olarak değişmemişse, tüketiciler harcama kalıplarını değiştirmezler. Bu sebeple, ortalama tüketim

GELİR VE TÜKETİM İLİŞKİSİNİN İSTİKRARI: HARCAMA GRUPLARINA VE ZAMANA GÖRE KANTİL REGRESYON MODELDEN KANITLAR

eğilimi zaman içinde kullanılabilir gelir artışına rağmen değiştirmemektedir (Bocutoğlu, 2011). İkinci varsayıma göre, kişilerin tüketim kalıpları geçmişte edindiği alışkanlıklara bağlıdır ve tüketicinin gelirinde bir düşüş yaşanması halinde tüketim, gelirdeki azalışa nazaran daha yavaş düşmektedir (Palley, 2008, s.6). Dusenberry, hanehalkının tüketim harcamasının yalnızca mevcut harcanabilir gelirin değil, aynı zamanda şimdiye kadar ulaşılan en yüksek gelir seviyesine bağlı olduğunu iddia etmektedir (Khan, 2014, s.45).

Bir başka teori de Modigliani ve Brumberg'in 1952 ve 1954 yılları arasında yazdıkları iki ayrı makale ile ortaya koydukları Yaşam Boyu Gelir Hipotezi'dir. Ardından, Ando ve Modigliani (1963) tarafından yapılan bir çalışma ile Yaşam Boyu Gelir Hipotezi geliştirilmiştir (Modigliani, 1986, s.299; Deaton, 2005, s.96).

Yaşam Boyu Gelir Hipotezi'ne göre, tüketim ve tasarruf kararı tüketicinin yalnızca bugünkü kullanılabilir gelirin göre verebileceği bir karar değildir. Tüketiciler, kullanılabilir gelirlerinin ne kadarını tüketecekleri ve ne kadarını tasarruf edeceklerini belirlerken, yaşamayı bekledikleri ömürleri süresince elde etmeyi bekledikleri kullanılabilir gelirlerini, bütüncül bir çerçevede ele almaktadırlar. Kişiler yıldan yıla dalgalanan değişken bir tüketim kalıbından ziyade, yıldan yıla istikrarlı bir tüketim kalıbına sahip olma eğilimindedirler (Bocutoğlu, 2011).

Yaşam Boyu Gelir Hipotezi'ne göre bireyler, gelecek nesillere miras bırakma arzusu, beklenmeyen durumlar için ihtiyat güdüsü, belirsizlikler ve emeklilik dönemini finanse etmek gibi sebeplerden dolayı tasarrufta bulunmaktadır. Ayrıca, nüfusun yaş dağılımı gibi demografik özellikler de tasarruf kararına etki etmektedir. Temsili bir tüketicinin elde edeceği gelir, yaşamın ilk ve son yıllarında düşük, orta yıllarında daha yüksektir. Tüketim ve tasarrufu etkileyen bir diğer faktör ise ekonomide sosyal güvenlik sisteminin zayıf veya güçlü olmasıdır. Sosyal güvenlik sisteminin iyi şekilde işlediği ülkelerde, tüketiciler sisteme güvenecekleri için emeklilik yılları için daha az tasarruf yapma yoluna gideceklerdir (Modigliani ve Brumberg, 1954).

Modigliani ve Brumberg'in Yaşam Boyu Gelir Hipotezi gibi Sürekli Gelir Hipotezi de 1950'lerin "yeni" tüketim fonksiyonu çalışmalarına önemli katkılardan biri olmuştur (Deaton, 1992, s.76). 1957 yılında yayımlanan "A Theory of the Consumption Function" adlı kitapta Milton Friedman, tüketici davranışlarını açıklamak için bu hipotezi önermiştir. Friedman'ın bu hipotezi, Modigliani'nin Yaşam Boyu Gelir Hipotezi'ni tamamlayıcı niteliktedir. Ayrıca, bu hipotezlerin her ikisi de tüketimin yalnızca cari gelire bağlı olmaması gerektiğini göstermek üzere dayanağını Irving Fisher'in tüketici kuramından almıştır (Mankiw, 2010, s.533).

GELİR VE TÜKETİM İLİŞKİSİNİN İSTİKRARI: HARCAMA GRUPLARINA VE ZAMANA GÖRE KANTİL REGRESYON MODELDEN KANITLAR

Sürekli Gelir Hipotezi'ne göre kişiler, tüketimlerinin beklenen marjinal faydasını zaman içerisinde eşitlemek istemektedirler ve tasarruf ve negatif tasarruf yoluyla gelir değişimlerine cevap verebilmektedirler. Ayrıca bu hipotez, tüketicilerin tüketim kararlarını yalnızca mevcut gelirine bağlı olduğunu varsayan Keynesyen tüketim kurallarına keskin bir karşıtlık sağlamaktadır (Aguiar ve Hurst, 2007, s.3).

Friedman'ın modelinin bileşenleri; sürekli tüketim (c_p), sürekli gelir (y_p), geçici tüketim (c_t) ve geçici gelir (y_t)'dir. Ölçülen gelir, sürekli ve geçici gelirin (y_t) toplamıdır ve ölçülen tüketim, sürekli ve geçici tüketimin toplamıdır (c_t). Diğer bir ifadeyle;

$$c = c_p + c_t \quad (2.1)$$

$$y = y_p + y_t \text{ 'dir.} \quad (2.2)$$

Sürekli tüketim aşağıdaki denklem ile ifade edilmektedir:

$$c_p = k(i, w, u)y_p \quad (2.3)$$

Yukarıdaki denklemde, sürekli gelir ile sürekli tüketim ilişkisi açıklanmaktadır. Burada, sürekli gelirin tüketime ayrılan oranını k ; tüketici biriminin borç alıp verebildiği faiz oranını i ; beşeri olmayan servetin gelire oranı w ; tüketici biriminin zevk ve tercihlerini u temsil etmektedir (Friedman, 1957, s.21-26). Geçici değişkenler gerçek dalgalanmaları veya ölçüm hatalarını ifade etmektedir. Burada kilit nokta, tüketim planının geçici değişkenlere bağlı olmadığıdır. Ayrıca, Friedman hipotezine geçici değişkenlerin hem birbirleriyle ilişkisiz olduğu hem de sürekli değişkenlerle ilişkisiz olduğu varsayımlarını eklemiştir (Meghir, 2004, s.6).

2.2.İlgili Alanyazın

Konuyla ilgili alanyazın incelendiğinde tüketim ve gelir arasındaki ilişkiyi araştıran gerek Türkiye'de gerekse dünyada birçok çalışmanın bulunduğu görülmektedir. Çalışmanın bu bölümünde ilgili alanyazın incelenecek, nicel ve nitel olarak sınıflandırılan bir takım değişkenlerle tüketim arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlayan çalışmalardan önemli bulunanlar özetlenerek ele alınacaktır.

Gelir ile tüketim arasındaki ilişkiyi açıklamak için birçok çalışma yapılmış ancak, istatistikçi ve iktisatçı olan Ernst Engel'in (1857) yapmış olduğu çalışma bu konuda dönüm noktası olmuştur. Engel, Belçikalı işçiler üzerine bir çalışma yapmış ve çalışmada tüketicinin geliri arttıkça bütçesinden zorunlu mallar için ayırdığı pay azalırken, lüks mallar için ayırdığı payın arttığı sonucuna ulaşmıştır. Elde edilen bulgular sonucunda gelir ile harcama grupları

GELİR VE TÜKETİM İLİŞKİSİNİN İSTİKRARI: HARCAMA GRUPLARINA VE ZAMANA GÖRE KANTİL REGRESYON MODELDEN KANITLAR

arasındaki ilişkilerin incelenebildiği Engel Eğrileri elde edilmiştir (Altunç, Aydın ve Yıldırım, 2016, s.378). Tüketim harcamaları makro iktisadi açıdan ilk kez Keynes tarafından 1936 yılında yayınlanan Genel Teori adlı eserinde ele alınmıştır. Klasik iktisatçılar, Keynes'in aksine tüketimle faiz oranı arasında bir ilişki olduğu görüşünü savunmuşlardır. Ancak, 1929 buhranı ile bu iktisatçılara duyulan güven sarsılmış ve Keynes'in Genel Teorisi'ni ortaya koyması ile birlikte, tüketim ve gelir arasındaki ilişki üzerinde durulmaya başlanmıştır (Sevgül, 2017, s.2).

Altınöz (2014), Türkiye'de 1987-2012 yılları için TCMB'den elde edilen zaman serisi verileri ile Mutlak Gelir Hipotezi'nin Türkiye ekonomisi için gelir-tüketim ilişkisini açıklamada ne derece etkili olduğunu araştırmıştır. Çalışmada, serilerin uzun dönem boyunca nasıl hareket ettiklerini incelemek için Engle Granger eşbütünleşme testi ve Johansen eşbütünleşme testi uygulanmış ve sonucun eş bütünleşik olmadığı görülmüştür. Yani, uzun dönemde serilerin birlikte hareket etmedikleri bulunmuştur. Ayrıca, yapılan Granger nedensellik testinde de serilerin birbirinin nedeni olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre, gelir değişkeninin tüketim değişkenini açıklamada tek başına yetersiz olduğu bulunmuştur.

Bodkin (1959), çalışmasında tüketici birimlerinin geçici gelir değişimine olan tepkisini araştırmak için ABD'de geçici gelire sahip olan 1414 aileden elde ettiği verilerle Sürekli Gelir Hipotezi'ni test etmiştir. Çalışma, aile reisi yaşı 21 ile 45 arasında olan ve fert sayısı 2 ila 4 arasında değişen aileleri kapsamaktadır. Çalışmada ele alınan geçici gelir, ABD'de II. Dünya Savaşı'na katılan askerlerin aldığı ikramiye ödemeleridir. Tüketici Harcamaları Anketi'ne dayanan Bodkin'in bulguları, geçici gelirin marjinal tüketim eğilimi ile cari gelirin marjinal tüketim eğiliminin hemen hemen eşit olduğunu ortaya koymuştur. Sonuç olarak, geçici gelirin tüketimi etkilediği ve dolayısıyla elde edilen bulguların Friedman'ın Sürekli Gelir Hipotezi ile uyumlu olmadığı görülmektedir.

Stahl (1989), ABD ve Batı Almanya için yaptığı çalışmasında hanehalkı türü, aile reisinin yaşı, hanehalkı geliri, kırsal veya kentsel bölgelerde yaşama gibi değişkenleri kullanarak yaşlıların konut tüketimi konusu üzerinde durmuştur. Yapılan analizler sonucunda Amerika Birleşik Devletleri ve Batı Almanya'da, yaşlı nüfus artışı ile birlikte konut tüketiminde belirgin bir mandal etkisinin varlığı ortaya çıkmıştır. Bu ülkelerde kişilerin emekliye ayrılması sebebiyle ya da ölümlerinden dolayı gelir azalışı, genellikle hanehalkının konut tüketiminde bir düşüşe neden olmamaktadır. Dahası gelirdeki düşüşe rağmen, yerleşik hanehalkı tüketim kalıbını korumaktadır.

GELİR VE TÜKETİM İLİŞKİSİNİN İSTİKRARI: HARCAMA GRUPLARINA VE ZAMANA GÖRE KANTİL REGRESYON MODELDEN KANITLAR

Özer (2013), Erzurum ili için uygulanan hanehalkı tüketim harcamaları anketinden elde edilen verileri kullanarak hanehalkı tüketim kalıplarını incelemiş ve hanehalklarının tüketim eğilimlerini en iyi açıklayan modeli tespit etmeyi amaçlamıştır. Çalışma sonuçları, Engel kanununun Erzurum ili için geçerli olduğu; gelirin yanı sıra demografik faktörlerin ve iklimin tüketimi etkileyen başlıca faktörler olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, hanehalklarının tüketim eğilimlerini en iyi açıklayan modelin doğrusal model olduğu bulunmuştur.

Khan ve diğerleri (2015), çalışmalarında Çin ve G7 ülkeleri (Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, İngiltere, ABD) için 1985 ile 2013 yılları arasındaki tüketim fonksiyonunu tahmin etmek amacıyla ARDL yaklaşımını uygulamışlardır. Çalışmanın sonuçları, tüm ülkelerde gelir ve servetin, hem kısa hem de uzun dönemde toplam özel tüketim miktarını belirleyen en önemli faktör olduğunu ortaya koymuştur. Bununla birlikte, kısa vadede GSYİH katsayısı uzun vadeye göre daha büyük iken, uzun vadede servet katsayısı kısa vadeye göre daha büyüktür. Bulgular, birçok ülkede reel faiz oranının hem uzun hem de kısa vadede toplam özel tüketimi olumsuz yönde etkilemekte olduğunu ve işsizlik oranının toplam tüketim üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir.

Çağlayan ve Astar (2012), çalışmalarında Türkiye'de hanehalkı tüketim harcamalarının belirleyicilerini araştırmak için 2009 yılında TÜİK tarafından toplanan hanehalkı tüketim harcamaları verilerini kullanmıştır. Ayrıca bu çalışmada modeller kentsel ve kırsal alanlar için ayrı olarak tahmin edilmiştir. Çalışmanın sonuçları, gelir arttıkça tüketim harcamalarının arttığını ortaya koymuştur. Kentsel yerleşim bölgelerinin tüketim harcamaları, kırsal yerleşim yerlerine göre yaklaşık iki kat fazla olarak bulunmuş ve kentsel yerleşim alanlardaki pahalı ve zorlu yaşam koşulları bu fazlalığın bir nedeni olarak görülmüştür. Bulgular, yaş artışının kentsel alanlarda tüketim harcamalarını arttırırken kırsal alanlarda tüketim harcamalarını azalttığını ortaya koymuştur.

Mehra (2001), tarafından yapılan çalışmada ABD'de 1959 ile 2000 yılları arasındaki dönemi kapsayan çeyreklik verilerle, servet etkisinin tüketim harcamaları üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Çalışmada, tüketici harcamalarının ampirik bir modeli sunulmakta ve tüketim, emek geliri ve hanehalkı serveti ile ilişkilendirilmektedir. Ayrıca çalışmada gelir, tüketim ve servet arasındaki dinamik ilişki eşbütünleşme ve hata düzeltme modeli kullanılarak incelenmiştir. Sonuçlar, servetin tüketim üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermekte ve Modigliani'nin Yaşam Boyu Gelir Hipotezi ile örtüşmektedir.

GELİR VE TÜKETİM İLİŞKİSİNİN İSTİKRARI: HARCAMA GRUPLARINA VE ZAMANA GÖRE KANTİL REGRESYON MODELDEN KANITLAR

López Elías (2015), 1975 ve 2012 yılları arasındaki dönemde Küba ekonomisi için hanehalkı tüketim fonksiyonunu tahmin etmek amacıyla zaman serisi verilerini kullanmıştır. Çalışmanın bulgularına göre, GSYİH ve diğer gelir değişkenleri tüketime ilişkin kararların verilmesinde önemli bir faktördür. Sonuçlar, Mutlak Gelir Hipotezi'nin diğer hipotezlere göre Küba ekonomisinde tüketim davranışını açıklama gücü yönünden daha uygun olduğunu göstermiştir.

Çolak, Öztürkler ve Tokatlıoğlu (2008) tarafından yapılan çalışmada TÜİK'nun 2005 yılı için yaptığı Hanehalkı Bütçe Anketlerinden elde edilen verilerle Türkiye için tüketim fonksiyonu hem klasik doğrusal regresyon modeli hem de dilim regresyon modeli ile tahmin edilmiştir. Çalışmada yaş, eğitim düzeyi, kişilerin sosyal güvenliğinin bulunması, servet, kır veya kentte ikamet ediyor olmanın kişi başına tüketim harcamaları ile kullanılabilir gelir arasındaki ilişki üzerine etkiler ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre Keynesyen tüketim fonksiyonunun Türkiye için daha geçerli olduğu, yaşın kişi başına tüketim harcamaları üzerine etkisinin negatif olduğu, kişilerin sosyal güvenliğinin bulunması ve servetin marjinal tüketim eğilimini düşürme yönünde etkide bulunduğu saptanmıştır. Ayrıca, kır veya kentte ikamet ediyor olmanın marjinal tüketim eğilimini önemli ölçüde etkilemediği tespit edilmiştir.

3.ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KULLANILAN VERİLER

3.1.Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Araştırmanın amacı, Türkiye'de yıllık hanehalkı kullanılabilir gelir ve tüketim harcamaları verileri kullanılarak 2005 ve 2016 yılları arasında kalan dönem için geleneksel tüketim fonksiyonuna odaklanarak gelir ve tüketim ilişkisinin istikrarını harcama grupları ve yıllar itibarıyla kantil regresyon model ile ekonometrik olarak tespit etmektir. Çalışmada Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) her yıl düzenli olarak uyguladığı Hanehalkı Bütçe Anketi (HBA) verileri kullanılmıştır. Söz konusu veriler ile sağlıklı sonuçlar elde edilebilmesi için gerekli dönüşümler sağlanmıştır. İlk olarak veri setinde aylık olarak bulunan hanehalkı bazında harcama değeri yıllık harcamaya dönüştürülmüştür. Çalışmada kullanılabilir gelir başlangıç düzeyi için net asgari ücret ölçüt alınmış ve ardından TÜİK'ten sağlanan Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) değerleri ile söz konusu iki değişken enflasyon etkisinden arındırılmış ve sabit fiyatlarla çalışılmıştır. Çalışmada elde edilen verilerin analizleri için Stata 13.0 paket programı kullanılmıştır.

3.2.Araştırmanın Yöntemi ve Analizi

3.2.1.Çalışmada Kullanılan Veri Setine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Çalışmada kullanılan veri setine ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 1'de gösterilmiştir.

GELİR VE TÜKETİM İLİŞKİSİNİN İSTİKRARI: HARCAMA GRUPLARINA VE ZAMANA GÖRE KANTİL REGRESYON MODELDEN KANITLAR

Tablo 1. Veri Setine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Yıllar	Değişkenler	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
2005	Gelir	12858.78	11336.41	3579.75	329921.4
	Tüketim	11443.6	9095.981	1055.65	135174.3
2006	Gelir	13375.83	11230.63	3548.29	300458.2
	Tüketim	11846.16	9132.538	937.58	10811.03
2007	Gelir	13256.3	11223.07	3598.25	267948.2
	Tüketim	11554.32	8546.222	790.11	208538.9
2008	Gelir	14016.54	12040.91	3904.89	198226.9
	Tüketim	12716.46	9040.74	752.64	126978.9
2009	Gelir	14202.88	13823.21	3990.92	379880.3
	Tüketim	12727.65	9173.099	449.11	225407.3
2010	Gelir	13909.55	12656.72	4033.05	349548.9
	Tüketim	12715.35	9123.838	1331.64	146666
2011	Gelir	15040.82	13692.01	4164.65	406130.2
	Tüketim	13739.64	10635.16	637	255457.6
2012	Gelir	15404.09	15401.49	4294.44	528076.5
	Tüketim	14279.97	11346.61	1250.85	197666.4
2013	Gelir	15406.03	14088.79	4340.73	359689.3
	Tüketim	14142.22	10814.85	1109.69	205209.6
2014	Gelir	15771	14769.75	4418.52	476487.6
	Tüketim	14317.55	10890.45	631.78	195785.7
2015	Gelir	15505.81	14293.1	4610.54	418995.4
	Tüketim	14064.81	12740.23	921	453576
2016	Gelir	16473.67	12514.25	5567.792	299687.4
	Tüketim	14743.1	11373.33	918.6962	252069.2

3.2.2. Kantil Regresyon Yöntemi

Regresyon analizinde EKK yönteminin yaygın olarak kullanılmasının başlıca nedeni diğer regresyon yöntemlerine nazaran daha kullanışlı olmasıdır. Ancak hataların normal dağılıma uygun olmadığı ve aykırı değerler içerdiği durumlarda EKK tahmin edicileri etkinlik özelliklerini kaybetmekte ve tahmin edilen katsayıların gerçeği yansıtmamasına sebep olmaktadır. Bu durumlarda alternatif regresyon tekniklerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu regresyon tekniklerinden biri de Kantil regresyondur. Koenker ve Bassett (1978) tarafından ortaya koyulan kantil regresyon yöntemi, klasik regresyon modellerinin bazı sınırlamalarına çözüm sağlamaktadır ve diğer regresyon modellerinin gözden kaçırmış olabileceği değişkenler arasındaki ilişkiyi daha kapsamlı bir şekilde incelememize imkân vermektedir (Yavuz ve Aşık, 2017, s.138)

Regresyon modellerindeki klasik varsayımlardan biri olan hata terimlerinin normal dağılımı varsayımını ihmal eden kantil regresyon yöntemi, hata terimi normal dağılmadığında EKK tahmin edicilerinden çok daha etkin sonuçlar vermektedir (Koenker ve Hallock, 2001). Kantil regresyon yöntemi aslında bir yerleşim modelidir. Basit konum modeli;

$$Y_t = \beta + e_t \quad (3.1)$$

şeklinde ifade edilmektedir. Modelde yer alan Y_t simetrik F dağılım fonksiyonuna sahip, bağımsız, özdeş dağılımlı, β meydanlı tesadüfi değişkendir. Bu modelde θ 'cı örnek kantili;

$$\min_{\beta} \frac{1}{n} \left\{ \sum_{i: y_i \geq \beta} \theta |y_i - \beta| + \sum_{i: y_i < \beta} (1 - \theta) |y_i - \beta| \right\} \quad (3.2)$$

ifadesinin minimizasyonu ile elde edilmektedir. Bunu doğrusal regresyon modeli,

$$y_i = x_i' \beta + e_i \quad (3.3)$$

θ 'cı kantil regresyon gözlem değerlerinin işaretlerine dayalı olarak,

$$\min_{\beta} \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \left(\theta - \frac{1}{2} + \frac{1}{2} \text{sgn}(y_i - x_i' \beta) \right) (y_i - x_i' \beta) \quad (3.4)$$

şeklinde tahmin edilmektedir. Burada $\text{sgn}(a)$, a 'nın işaretidir ve pozitif ise "1", negatif veya sıfır şeklinde ise "-1" değerini almaktadır. Tahminlerin bu şekilde, yani; gözlem değerlerinin büyüklüğü yerine gözlem değerlerinin işaretlerine dayalı olması, Kantil regresyonun robust bir yöntem olmasını sağlamaktadır. Minimizasyon için birinci mertebe koşulun sağlanması gerekmektedir. Birinci mertebe koşulunun $K \times 1$ vektörü,

GELİR VE TÜKETİM İLİŞKİSİNİN İSTİKRARI: HARCAMA GRUPLARINA VE ZAMANA GÖRE KANTİL REGRESYON MODELDEN KANITLAR

$$\min_{\beta} \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (\theta - \frac{1}{2} + \frac{1}{2} \text{sgn}(y_i - x_i' \beta)) x_i = 0 \quad (3.5)$$

olarak gösterilmektedir. Bu ifade, Birinci Mertebe Koşulu Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi'ne uyan bir moment fonksiyonudur. Moment fonksiyonu,

$$\Psi(x_i, y_i, \beta) = (\theta - \frac{1}{2} + \frac{1}{2} \text{sgn}(y_i - x_i' \beta)) x_i \quad (3.6)$$

biçiminde tanımlanabilir. $\Psi(\cdot)$ 'nin moment fonksiyon olarak geçerli olabilmesi için

$$E[\Psi(x_i, y_i, \beta_{\theta})] = 0 \quad (3.7)$$

koşulu gerektirmektedir. Elde edilen parametre tahminleri tutarlı ve asimtotik olarak normal dağılımlı olmaktadır. Belirli düzenleme şartları altında,

$$\sqrt{n}(\widehat{\beta}_{\theta} - \beta_{\theta}) \xrightarrow{L} N(0, \Lambda_{\theta}) \quad (3.8)$$

olarak gösterilebilir. Burada,

$$\Lambda_{\theta} = \theta(1 - \theta) \left(E \left[f_{u\theta} \left(\frac{0}{x_i} \right) x_i x_i' \right] \right)^{-1} E[x_i x_i'] \left(E \left[f_{u\theta} \left(\frac{0}{x_i} \right) x_i x_i' \right] \right)^{-1} \quad (3.9)$$

biçiminde tanımlanır. Olasılık değeri “1” olduğunda ve $f_{u\theta}(0/x) = f_{u\theta}(0)$ ise, yani; hata teriminin yoğunluğu sıfır etrafındaysa ve x 'ten bağımsızsa Λ_{θ} ;

$$\Lambda_{\theta} = \frac{\theta(1-\theta)}{f_{u\theta}^2(0)} (E [x_i x_i'])^{-1} \quad (3.10)$$

şeklinde sadeleştirilmektedir. $f_{u\theta}(\cdot/x)$, x 'ten bağımsız olduğunda, tüm kantillerin parametre vektörleri sadece kesim noktalarında farklılık göstermektedir. Kantil katsayılarını yorumlayabilmek için y 'nin açıklayıcı değişkenine göre şartlı kantilinin kısmi türevi alınmaktadır. Türev alındığında,

$$\delta Quant_{\theta}(y_i/x_i)/\delta x_{ik} \quad (3.11)$$

olmaktadır. Bu türev x 'in k 'inci değerindeki marjinal değişime göre θ 'cı şartlı kantildeki marjinal değişimi vermektedir (Behr, 2010, s.570).

Çalışmada hanehalkı gelir ve tüketim ilişkisi ilk olarak EKK yöntemi ile analiz edilmiş, ancak yöntemin varsayımları sağlanamadığı için kantil regresyon modeline başvurulmuştur. Aşağıda Tablo 2'de yıllar itibarıyla klasik regresyon model sonuçları ifade edilmekte, sırasıyla otonom tüketim, marjinal tüketim eğilimi, F istatistik değerleri, gözlem sayısı ve değişen varyanslılık test sonuçları gösterilmektedir.

GELİR VE TÜKETİM İLİŞKİSİNİN İSTİKRARI: HARCAMA GRUPLARINA VE ZAMANA GÖRE KANTİL REGRESYON MODELDEN KANITLAR

Tablo 2. Klasik Regresyon Modeli Sonuçları

Yıllar	Otonom*	Marjinal*	F*	R ²	N	Breusch-Pagan / Cook-Weisberg test for heteroskedasticity*
2005	5148.095	0.4895881	4653.95	0.3723	7848	chi2(1) = 1495.30
2006	4965.628	0.5144001	5342.76	0.4002	8011	chi2(1) = 956.28
2007	5267.282	0.4742679	5112.28	0.3879	8069	chi2(1) = 697.58
2008	5780.268	0.4948579	6018.64	0.4344	7839	chi2(1) = 1445.86
2009	7400.33	0.375087	4267.52	0.3195	9092	chi2(1) = 908.08
2010	6158.167	0.4714162	6934.82	0.4277	9283	chi2(1) = 1964.25
2011	6104.288	0.507642	6878.92	0.4271	9228	chi2(1) = 895.42
2012	6756.775	0.4883895	7328.20	0.4395	9349	chi2(1) = 1684.63
2013	6226.85	0.5137836	7639.18	0.4480	9415	chi2(1) = 1543.56
2014	7236.389	0.4489988	5593.93	0.3708	9494	chi2(1) = 1466.93
2015	5894.067	0.5269474	5643.83	0.3495	10507	chi2(1) = 129.78
2016	5378.993	0.5684289	6917.64	0.3912	10768	chi2(1) = 627.39

Not: * simgesi %1 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 2’de otonom tüketim ve marjinal tüketim eğiliminin yıllara göre seyri gösterilmektedir. Ancak daha önce de belirtildiği gibi klasik regresyon modellerindeki varsayımlardan biri olan hata terimlerinin normal dağılması varsayımını ihmal eden kantil regresyon yöntemi, hata terimi normal dağılmadığında EKK tahmin edicilerinden çok daha etkin sonuçlar vermektedir. Tabloda değişen varyanslılık testi sonuçları ifade edilmekte ve bütün yıllar için “H₀: Sabit varyans vardır.” hipotezi reddedilmektedir. Dolayısıyla klasik regresyon sonuçlarına bakarak hanehalkının gelir ve tüketim ilişkisine yönelik yorum yapmak tahmin edilen katsayıların gerçeği yansıtmamasından dolayı modelin güvenilirliğini azaltmaktadır. Bu sebeple, çalışmada alternatif regresyon yöntemlerinden kantil regresyon modeli kullanılmıştır.

Aşağıda Tablo 3, Tablo 4, Tablo 5 ve Tablo 6’da hanehalkı tüketimlerinin kantil regresyon yöntemiyle 0.20, 0.40, 0.60, 0.80’lik dilimlerinin analiz sonuçları ifade edilmektedir.

GELİR VE TÜKETİM İLİŞKİSİNİN İSTİKRARI: HARCAMA GRUPLARINA VE ZAMANA GÖRE KANTİL REGRESYON MODELDEN KANITLAR

Tablo 3. 0.20'lik Dilime Göre Kantil Regresyon Modeli Sonuçları

0.20				
Yıllar	Otonom*	Marjinal*	APC	Pseudo R ²
2005	2597.676	0.3794842	0.680196	0.2026
2006	2544.137	0.3949106	0.689429	0.2112
2007	2698.921	0.3927038	0.730767	0.2290
2008	3241.53	0.3874174	0.770126	0.2128
2009	3372.248	0.3613706	0.715237	0.1849
2010	2910.182	0.4133903	0.736845	0.2191
2011	3303.024	0.3809241	0.707119	0.2018
2012	2859.308	0.4239476	0.71278	0.2272
2013	2840.724	0.4337882	0.715928	0.2316
2014	3070.516	0.4014842	0.695958	0.2091
2015	3023.561	0.3805141	0.653778	0.1942
2016	3110.963	0.3810179	0.632044	0.1842
Ortalama	2964.399	0.394246	0.703351	

Not: * simgesi %1 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 3'te 0.20'lik harcama dilime göre kantil regresyon modeli sonuçları gösterilmektedir. Bu sonuçlara göre 2005 ve 2016 yılları arasında otonom tüketim 2544.137 ve 3372.248 değerleri arasında, marjinal tüketim eğilimi 0.3613706 ve 0.4337882 değerleri arasında ve ortalama tüketim eğilimi (APC) ise 0.632044 ve 0.770126 değerleri arasında değişmektedir.

Tablo 4. 0.40'lık Dilime Göre Kantil Regresyon Modeli Sonuçları

0.40				
Yıllar	Otonom*	Marjinal*	APC	Pseudo R ²
2005	2736.855	0.515717	0.798085	0.2630
2006	2706.075	0.5357068	0.792882	0.2790
2007	2509.886	0.5547941	0.806328	0.3024

GELİR VE TÜKETİM İLİŞKİSİNİN İSTİKRARI: HARCAMA GRUPLARINA VE ZAMANA GÖRE KANTİL REGRESYON MODELDEN KANITLAR

2008	3339.591	0.5328346	0.851747	0.2788
2009	3477.888	0.5161976	0.835496	0.2564
2010	3215.538	0.538386	0.824149	0.2811
2011	3376.671	0.5392163	0.82553	0.2695
2012	3240.98	0.5518156	0.815983	0.2855
2013	3109.096	0.5708347	0.832067	0.2974
2014	3425.083	0.5286842	0.803049	0.2710
2015	3191.075	0.5335142	0.782216	0.2517
2016	3450.573	0.5075396	0.748359	0.2381
Ortalama	3148.276	0.535437	0.809658	

Not: * simgesi %1 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 4'te 0.40'lık harcama dilime göre kantil regresyon modeli sonuçları ifade edilmektedir. Bu sonuçlara göre 2005 ve 2016 yılları arasında otonom tüketim 2509.886 ve 3477.888 değerleri arasında, marjinal tüketim eğilimi 0.5075396 ve 0.5708347 değerleri arasında ve ortalama tüketim eğilimi (APC) ise 0.748359 ve 0.835496 değerleri arasında değişmektedir.

Tablo 5. 0.60'lık Dilime Göre Kantil Regresyon Modeli Sonuçları

0.60				
Yıllar	Otonom*	Marjinal*	APC	Pseudo R ²
2005	2822.148	0.6596787	0.815486	0.3041
2006	2812.451	0.6700634	0.822743	0.3250
2007	2610.42	0.6788171	0.798288	0.3521
2008	3628.796	0.6530561	0.860668	0.3221
2009	3912.644	0.6320299	0.870178	0.3029
2010	3504.921	0.6704037	0.886145	0.3260
2011	3548.025	0.6766747	0.848717	0.3169
2012	3397.749	0.7053939	0.868349	0.3287
2013	3538.167	0.6852079	0.870613	0.3431

GELİR VE TÜKETİM İLİŞKİSİNİN İSTİKRARI: HARCAMA GRUPLARINA VE ZAMANA GÖRE KANTİL REGRESYON MODELDEN KANITLAR

2014	3792.458	0.6533816	0.847656	0.3104
2015	3361.925	0.6835112	0.817933	0.2994
2016	3486.714	0.668607	0.80817	0.2790
Ortalama	3368.035	0.669735	0.842912	

Not: * simgesi %1 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 5'te 0.60'lık harcama dilime göre kantil regresyon modeli sonuçları ifade edilmektedir. Modelin sonuçlara göre 2005 ve 2016 yılları arasında otonom tüketim 2610.42 ve 3912.644 değerleri arasında, marjinal tüketim eğilimi 0.6320299 ve 0.7053939 değerleri arasında ve ortalama tüketim eğilimi (APC) ise 0.798288 ve 0.886145 değerleri arasında değişmektedir.

Tablo 6. 0.80'lık Dilime Göre Kantil Regresyon Modeli Sonuçları

0.80				
Yıllar	Otonom*	Marjinal*	APC	Pseudo R2
2005	3186.163	0.8513594	0.853408	0.3401
2006	3286.386	0.8523708	0.846844	0.3540
2007	2896.721	0.848579	0.855389	0.3780
2008	4294.98	0.8243132	0.891414	0.3640
2009	4800.871	0.7889528	0.890739	0.3491
2010	4063.511	0.8526362	0.895927	0.3687
2011	4166.114	0.868773	0.904063	0.3625
2012	3540.622	0.9336084	0.915933	0.3744
2013	3925.945	0.8938913	0.890586	0.3801
2014	4050.764	0.8874259	0.892787	0.3453
2015	3978.29	0.8821745	0.900747	0.3465
2016	3634.544	0.9130084	0.866482	0.3200
Ortalama	3818.743	0.866424	0.883693	

Not: * simgesi %1 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 6'da 0.80'lık harcama dilime göre kantil regresyon modeli sonuçları ifade edilmektedir. Modelin sonuçlara göre 2005 ve 2016 yılları arasında otonom tüketim 2896.721 ve 4800.871

GELİR VE TÜKETİM İLİŞKİSİNİN İSTİKRARI: HARCAMA GRUPLARINA VE ZAMANA GÖRE KANTİL REGRESYON MODELDEN KANITLAR

değerleri arasında, marjinal tüketim eğilimi 0.7889528 ve 0.9336084 değerleri arasında ve ortalama tüketim eğilimi (APC) ise 0.846844 ve 0.915933 değerleri arasında değişim göstermektedir.

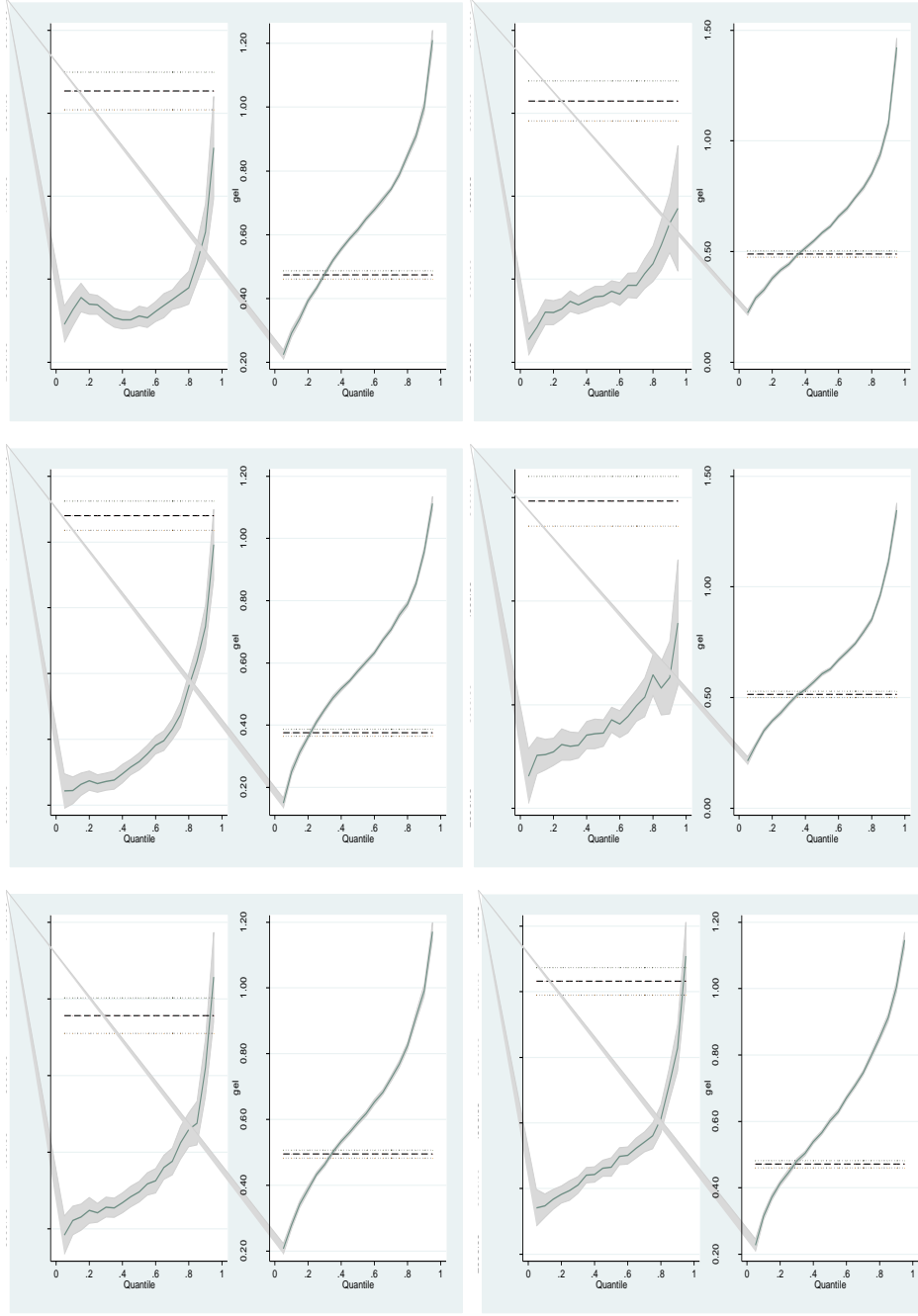
Özetle; harcama dilimleri itibarıyla sonuçlar incelendiğinde alt kantil dilimlerinden üst kantil dilimlerine doğru gidildikçe otonom tüketim miktarı, marjinal tüketim eğilimi ve ortalama tüketim eğiliminin artan bir seyir izlediği gözlemlenmektedir. Buna göre 12 yıllık süreç için ortalama otonom tüketim 0.20'lik harcama diliminde 2964.399, 0.40'lık harcama diliminde 3148.276, 0.60'lık harcama diliminde 3368.035 ve 0.80'lik harcama diliminde ise 3818.743'e kadar ulaşmaktadır. 12 yıllık süreç için ortalama olarak marjinal tüketim eğilimine bakıldığında 0.20'lik harcama diliminde 0.394246, 0.40'lık harcama diliminde 0.535437, 0.60'lık harcama diliminde 0.669735 ve 0.80'lik harcama diliminde 0.866424'e kadar ulaştığı gözlenmektedir. Ayrıca ortalama tüketim eğiliminin(APC)'nin belirtilen 12 yıl için ortalaması incelendiğinde 0.20'lik harcama diliminde 0.703351, 0.40'lık harcama diliminde 0.809658, 0.60'lık harcama diliminde 0.842912 ve 0.80'lik harcama diliminde ise 0.883693'e kadar ulaşmaktadır.

4. BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde öncelikle 2005 ve 2016 yılları arasındaki dönemde her bir yıl için hanehalkı otonom tüketim ve marjinal tüketim eğiliminin kantil regresyon modeli ile 0.20, 0.40, 0.60 ve 0.80'lik harcama dilimlerine göre değişimleri incelenecektir. Ardından en küçük kareler yöntemine göre tahmin edilen hanehalkı otonom tüketim ve marjinal tüketim eğilimi katsayıları kantil regresyon modeli sonuçları ile karşılaştırılacak ve son olarak hanehalkı ortalama tüketim eğilimi dilimlere göre karşılaştırma yapılarak yorumlanacaktır.

Aşağıda 2005 ve 2016 yılları arası için kantillere göre otonom tüketim ve marjinal tüketim eğilimini ifade eden şekillerde her katsayı için güven aralığı gösterilmektedir. Bu şekillerin her birinde dilimler yatay ekseninde gösterilmektedir. Kesikli noktalar halindeki doğrular en küçük kareler yöntemine dair güven aralığını ifade ederken, bu iki doğru arasındaki kesikli çizgi EKK doğrusunu göstermektedir. Ayrıca şekillerdeki doğruların etrafındaki gri gölgeli aralık ise kantil regresyonun güven aralığını ifade etmektedir. Şekiller incelendiğinde kantil regresyon güven aralıklarını belirten gri gölgeli alan katsayıların değişimi ile paralel bir şekilde değişmekte ve gerçek değerlere göre şekillenmektedir. Sonuç olarak en küçük kareler yöntemi ile elde edilen katsayılar gerçek değerlerin hareketliliğine göre değişim göstermemekte dolayısıyla farklı kalmaktadır. Özetle; kantil regresyon yöntemi ile yapılan analizin tahmin sonuçlarının gerçek değerlere daha yakın sonuçlar ortaya koyduğu söylenebilir.

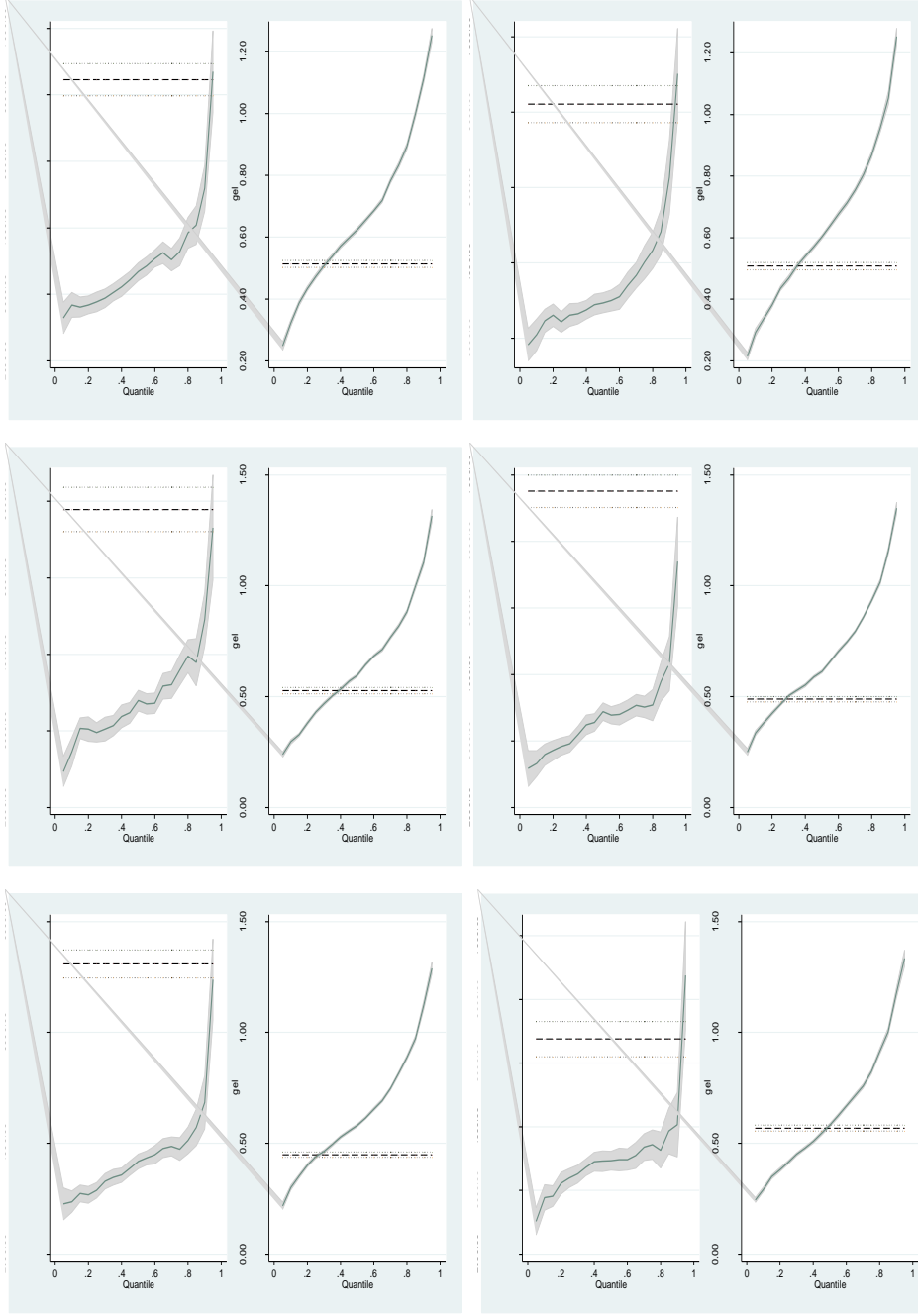
GELİR VE TÜKETİM İLİŞKİSİNİN İSTİKRARI: HARCAMA GRUPLARINA VE ZAMANA GÖRE KANTİL REGRESYON MODELDEN KANITLAR

Şekil 1. 2005 ve 2010 Yılları Arası Kantillere Göre Otonom Tüketim ve Marjinal Tüketim Eğilimi

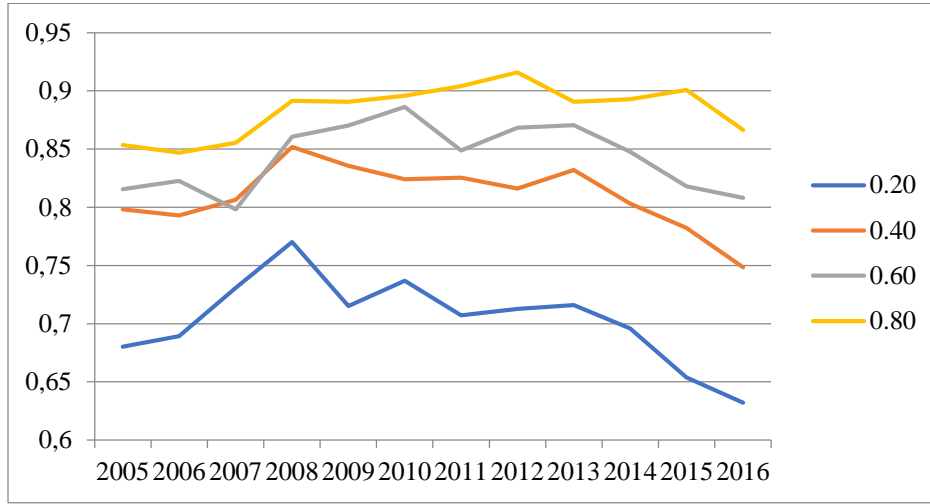
Şekil 1 ve Şekil 2’de 2005 ve 2016 yılları arası için 0.20, 0.40, 0.60 ve 0.80’lik harcama dilimlerine göre otonom tüketim ve marjinal tüketim eğilimi katsayılarının değişimi ifade edilmektedir. 2005 ve 2016 yılları arasındaki dönem için en küçük kareler yöntemine göre otonom tüketim ve marjinal tüketim eğilimi tüm hanehalkı için tek bir katsayı olarak ifade edilmiş ancak kantil regresyon yöntemi yardımıyla otonom tüketim ve marjinal tüketim eğilimi harcama grupları itibarıyla incelenme fırsatı bulunmuştur.

GELİR VE TÜKETİM İLİŞKİSİNİN İSTİKRARI: HARCAMA GRUPLARINA VE ZAMANA GÖRE KANTİL REGRESYON MODELDEN KANITLAR

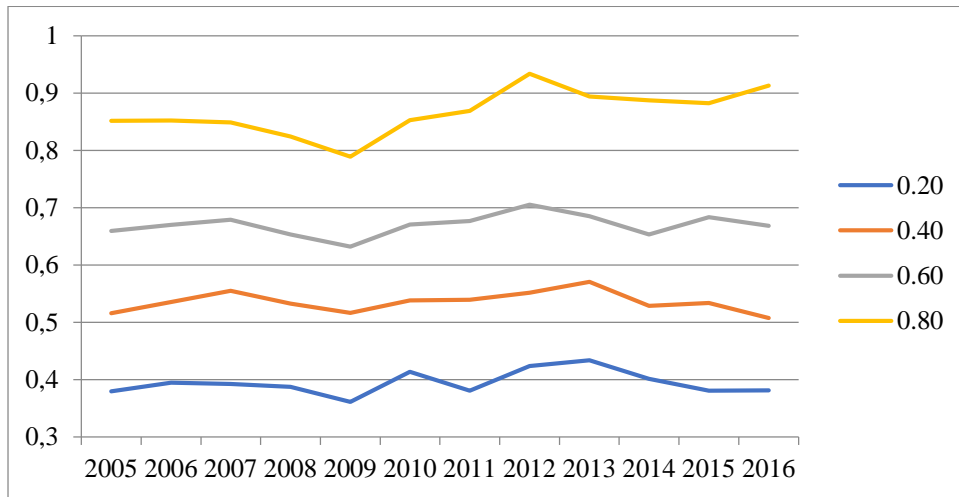
GELİR VE TÜKETİM İLİŞKİSİNİN İSTİKRARI: HARCAMA GRUPLARINA VE ZAMANA GÖRE KANTİL REGRESYON MODELDEN KANITLAR

Şekil 2. 2011 ve 2016 Yılları Arası Kantillere Göre Otonom Tüketim ve Marjinal Tüketim Eğilimi

Şekil 3. 2005 ve 2016 Yılları Arası Harcama Dilimlerine Göre Ortalama Tüketim Eğilimi Seyri

Şekil 3'te 2005 ve 2016 yılları arasındaki dönemde 0.20, 0.40, 0.60 ve 0.80'lik harcama dilimlerine göre ortalama tüketim eğilimi katsayılarının değişimi gösterilmektedir. Buna göre ortalama tüketim eğilimi (APC) 0.20'lik harcama grubu için 0.632044 ve 0.770126 değerleri arasında; 0.40'lik harcama grubu için 0.748359 ve 0.835496 değerleri arasında; 0.60'lık harcama grubu için 0.798288 ve 0.886145 değerleri arasında; 0.80'lik harcama grubu için ise 0.846844 ve 0.915933 değerleri arasında değişmektedir.

Şekil 4. 2005 ve 2016 Yılları Arası Harcama Dilimlerine Göre Marjinal Tüketim Eğilimi Seyri

Şekil 4'te 2005 ve 2016 yılları arasındaki dönemde 0.20, 0.40, 0.60 ve 0.80'lik harcama dilimlerine göre marjinal tüketim eğilimi katsayılarının değişimi gösterilmektedir. Buna göre marjinal tüketim eğilimi (MPC) 0.20'lik harcama grubu için 0.361370 ve 0.4337882 değerleri

GELİR VE TÜKETİM İLİŞKİSİNİN İSTİKRARI: HARCAMA GRUPLARINA VE ZAMANA GÖRE KANTİL REGRESYON MODELDEN KANITLAR

arasında; 0.40'lık harcama grubu için 0.507539 ve 0.5708347 değerleri arasında; 0.60'lık harcama grubu için 0.632029 ve 0.7053939 değerleri arasında; 0.80'lik harcama grubu için ise 0.7889528 ve 0.9336084 değerleri arasında değişmektedir.

Çalışmada Tablo 3, Tablo 4, Tablo 5 ve Tablo 6'da sunulan kantil regresyon sonuçları uzun dönem ortalama denklığı anlamında analiz edilmiş ve yapılan t-testi sonuçlarına göre kantil gruplarında 2005 ve 2016 yılları arası elde edilen 12 yıllık süreç için marjinal tüketim eğilimi ve otonom tüketim eğilimi katsayılarının uzun dönem ortalamaları arasında fark olmadığı, ortalamaların uzun dönemde istatistiksel olarak anlamlı ve eşit olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, marjinal tüketim ve otonom tüketim eğilimlerinin her bir kantil için yıllar itibarıyla istikrarlı olduğunu göstermektedir. Ancak, kesitler arasındaki farklılıklardan dolayı tüm harcama gruplarını temsilen tek bir tüketim fonksiyonu tahmin edilmesinin imkân dâhilinde olmadığı gözlemlenmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1.Sonuçlar

Gelir ve tüketim ilişkisi iktisat yazınında her dönem araştırılan ve tartışılan konulardan biri olma özelliğini korumuştur. Toplam harcamalar içindeki payı oldukça yüksek olan tüketim harcamaları, bu yönüyle makro iktisat bilimindeki önemini doğrulamaktadır. Ülkeler için ekonomik büyümenin ana kaynaklarından biri olmasının yanı sıra toplum için de refah göstergelerinden birisi olma özelliğini taşımaktadır. Bu çalışmada, TÜİK'in her yıl yapmış olduğu Hanehalkı Bütçe Anketi'nden (HBA) elde edilen 2005 ve 2016 yılları arası kapsayan verilerle Türkiye'de hanehalkı tüketim eğiliminin yapısı ekonometrik yöntemlerle araştırılmıştır. Türkiye için hanehalkı tüketim harcamaları ve gelirleri arasındaki ilişki hem klasik regresyon modeli ile hem de kantil regresyon modeli ile test edilmiştir. Çalışmada kullanılan klasik regresyon modeli yöntem varsayımlarını sağlayamamış, bunun yerine kantil regresyon modelin daha anlamlı sonuçlar ortaya koyduğu sonucuna varılmıştır. Çalışmada geleneksel tüketim fonksiyonundan hareketle hanehalkı tüketim harcamaları dilimlere ayırarak her bir dilim için tüketim fonksiyonları tahmin edilmiş ve ulaşılan bulgular, hem zaman hem de kesitler arasında karşılaştırılmıştır.

Çalışmanın sonuçlarına göre düşük harcama grubunda olan hanehalkının düşük tüketim eğilimine sahip olduğu ve kantil regresyonun diğer tüm dilimleri için en düşüğe doğru gidildikçe tüketim eğiliminde artış gerçekleştiği gözlemlenmiştir. Ayrıca ekonomik krizlerin hanehalkı tüketim harcamalarını negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Her

GELİR VE TÜKETİM İLİŞKİSİNİN İSTİKRARI: HARCAMA GRUPLARINA VE ZAMANA GÖRE KANTİL REGRESYON MODELDEN KANITLAR

bir kantil için marjinal tüketim eğiliminin zamana göre istikrarlı bir yapı gösterdiği tespit edilmiştir (Şekil 4). Ancak, kantil grupları arasında (kesitte) ciddi farklılıklar gözlenmektedir. Bu durum sıfırinci dereceden homojen bir tüketim fonksiyonu varsayımının imkânsız olduğunu ortaya koymaktadır. Buna ek olarak, Şekil 3'te görüldüğü gibi ortalama tüketim eğilimi hem zamanda hem de kesitte istikrarsız bir yapı sergilemektedir. Ortalama tüketim eğiliminin bu istikrarsız yapısından hareketle sıfırinci dereceden homojen bir tüketim fonksiyonu varsayımını sağlayamadığı görülmektedir. Çalışmada yüksek harcama grubunda gözlemlenen geliri aşan toplam harcama tutarları, söz konusu hanelerin negatif tasarrufla bulunduğunu ve ilerleyen dönemlerde, cari dönemdeki borçlanmalarını finanse edebilmek için tüketim harcamalarını önemli oranda azaltacağı söylenebilir. Özellikle finansal piyasa ve ürünlerdeki gelişimle beraber cari dönemde hanehalkları negatif tasarruf yaparak gelecek dönem gelirlerini harcama eğiliminde bulunmaktadırlar. Bu durum, yalnızca cari dönem tüketim ve gelir ilişkisine odaklanan yaklaşımların önemli bir eksiklik barındırdığını göstermiştir. Son olarak, tüketim fonksiyonunu zaman içerisinde tahminleyen ve marjinal-ortalama tüketim eğilimi katsayılarını tespit ederek karşılaştırmalı bir analiz imkânı sunan bir çalışma olmaması bu çalışmanın bulgularına ayrı bir önem katmaktadır.

5.2.Öneriler

Türkiye’de tüketim harcamalarını etkileyen faktörlerin bilinmesi politika yapıcıları açısından önem taşıyan bir konudur. Toplam talep tüketim harcamaları kanalı ile etkilenmek istendiğinde tüketim harcamalarını etkileyen unsurların ve bu unsurların etkileme derecesinin bilinmesi uygulanacak olan politika bakımından avantaj sağlayacaktır. İktisadi bir unsur olan gelirin tüketim harcamalarını arttırdığı bilinmesine rağmen tüketim harcamalarını etkileyen sosyal, demografik ve psikolojik faktörlerin de araştırılması harcama davranışındaki değişimin daha doğru değerlendirilebilmesi, hem araştırmacılara hem de politika yapıcılara avantaj sağlayacaktır. Bu çalışmada, özellikle ortalama tüketim eğiliminde gözlemlenen istikrarsızlık önemli bir bulgudur. Nitekim makro ekonomik harcama kalemleri içerisinde en önemli bileşen olan tüketim harcamalarının bu tür bir istikrarsızlık ve değişken bir yapı sergilemesi önemli bir ekonomik risk oluşturmakta ve bu durumun nedenlerinin araştırılması gerekmektedir. Ayrıca, en yüksek harcama grubunda geliri aşan harcama tutarlarının gözlemlenmiş olması, geleneksel tüketim fonksiyonunun borçlanma unsurunu ihmal etme özelliğinin yapılacak tahminlerde hataya sebep olacağını gösterir niteliktedir. Bu sebeple, yapılacak olan çalışmalarda tüketim fonksiyonuna borçlanma unsurunun dâhil edilmesi önem arz etmektedir.

5. KAYNAKÇA

- Aguiar, M. ve Hurst, E. (2007). The Permanent Income Hypothesis An Entry Prepared For. The New Palgrave Dictionary of Economics, 1–12.
- Altunç, Ö. F., Aydın, C. ve Yıldırım, A. (2016). Hanehalkı Harcamalarının Engel Eğrisi Analizi: Muş İli Merkez İlçe Örneği. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20(1).
- Altunöz, U. (2014). Tüketim Fonksiyonu ve Türkiye için Gelir-Tüketim İlişkisinin Ampirik Analizi. In Internafional Conference of Eurasian Economies.
- Ando, A. ve Modigliani, F. (1963). The Life Cycle Hypothesis of Saving Aggregate Implications and Tests. American Economic Review, 53, 55-84.
- Behr, A. (2010). Quantile Regression for Robust Bank Efficiency Score Estimation. European Journal of Operational Research, 200(2), 568-581.
- Bocutoğlu, Ersan. (2011). Makro İktisat Teoriler ve Politikalar. (8. Baskı). Ankara: MurathanYayınevi.
- Bodkin, R. (1959). Windfall Income and Consumption. The American Economic Review, 49(4), 602-614.
- Çağlayan, E. ve Astar, M. (2012). A Microeconometric Analysis of Household Consumption Expenditure Determinants for both Rural and Urban Areas in Turkey. American International Journal Of Contemporary Research, 2(2): 27-34.
- Çolak, Ö. F., Öztürkler, H. ve Tokatlıoğlu, İ. (2008). Türkiye’de Tüketim Fonksiyonunun Dilim Regresyon Yöntemi İle Tahmini. İktisat İşletme ve Finans, 23(268), 62-93.
- Deaton, A. (1992). Understanding Consumption. New York: Oxford University Press.
- Deaton, A. (2005). Franco Modigliani and the Life Cycle Theory of Consumption. Banca Nazionale del Lavoro Quarterly Review, 58 (233–234): 91–107.
- Dönek, E. (1996). Tüketim Modellerinde Gelir Dağılımı ve Yaş Yapısı: İktisat Politikası Açısından Bir Değerlendirme. Hacettepe Üniversitesi, 81-105.
- Duesenberry, J. S. (1949). Income, Saving And The Theory Of Consumer Behavior. Cambridge: Harvard University Press.

GELİR VE TÜKETİM İLİŞKİSİNİN İSTİKRARI: HARCAMA GRUPLARINA VE ZAMANA GÖRE KANTİL REGRESYON MODELDEN KANITLAR

Engel, Ernst. (1857). Die Produktions-und Ernteerträge und der Getreidehandel im preussischen Staate. Zeitschrift des Königlichen preussischen statischen Bureaus, 1: 249–89.

Friedman, M. (1957). A Theory of the Consumption Function. Princeton: Princeton University Press.

Keynes, J. (1936). The General Theory of Employment, Interest, and Money. London and New York: Macmillan.

Keynes, J. M. (2008). İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi. (çev. Uğur Selçuk Akalın). İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Khan, H. (2014). An Empirical Investigation of Consumption Function under Relative Income Hypothesis: Evidence from Farm Households in Northern Pakistan. International Journal of Economic Sciences, 3(2), 43.

Khan, K., Chen, F. E. I., Kamal, M. A., ve Shaikh, S. A. (2015). Determinants of Consumption Function, Case of China and G7 Countries. International Journal of Economics and Empirical Research, 3(4), 202-210.

Koenker, R. ve Bassett, G. (1978). Regression Quantiles. Econometrica, Vol. 46, No. 1. pp. 33-50.

Koenker, R. and Hallock, K. F. (2001). Quantile Regression. Journal of Economic Perspectives, 15(4), 143-156.

López Elías, L. (2015). Estimation of A Consumption Function for the Cuban Economy During the Period 1975-2012. Revista de Economía del Caribe, (16), 73-98.

Mankiw, N. G. (2010). Makroekonomi. (6. Baskı). (çev. Ömer Faruk Çolak). Ankara: Efil Yayınevi.

Meghir, C. (2004). A Retrospective on Friedman's Theory of Permanent Income. The Economic Journal, 114(496).

Mehra, Y. P. (2001). The Wealth Effect in Empirical Life-Cycle Aggregate Consumption Equations. Economic Quarterly-Federal Reserve Bank of Richmond, 87(2), 45.

Modigliani, F. and Brumberg, R. (1954). Utility Analysis and the Consumption Function: An Interpretation of Cross-Section Data. The Collected Papers of Franco Modigliani. <http://www.novasbe.unl.pt> (17 Ocak 2018).

GELİR VE TÜKETİM İLİŞKİSİNİN İSTİKRARI: HARCAMA GRUPLARINA VE ZAMANA GÖRE KANTİL REGRESYON MODELDEN KANITLAR

Modigliani, F. (1986). Life Cycle, Individual Thrift and the Wealth of Nations. *The American Economic Review*, 76(3), 297-313.

Özer, H. (2013). Erzurum'da Hanehalklarının Tüketim Kalıplarının Yapısı ve Gelir Hipotezlerinin Analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(1).

Palley, T. I. (2008). The Relative Income Theory of Consumption: A Synthetic Keynes-Duesenberry-Friedman model. *Peri Working Papers*, 140.

Paya, M. M. (1997). *Makro İktisat*. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Sevgül, K. (2017). Türkiye'nin Tüketim Fonksiyonu: Yapısal Kırılmalı Zaman Serisi Analizi (1998-2016). *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 1-34.

Singh, B. ve Kumar, R. C. (1971). The Relative Income Hypothesis-A Cross Country Analysis. *Review of Income and Wealth*. 17(4), 341-348.

Stahl, K. (1989). Housing Patterns and Mobility of the Aged: The United States and West Germany. In *The Economics of Aging* (pp. 93-118). University of Chicago Press.

Yavuz, A. A. ve Aşık, E. G. (2017). Kantil Regresyon. *Uluslararası Mühendislik Araştırma ve Geliştirme Dergisi*, 9(2), 137-146.